हाम्रो

नेपाली किताब

कक्षा-सात

हाम्रो नेपाली किताब

कक्षा ७

प्रकाशक
नेपाल सरकार
शिक्षा मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर ।

प्रकाशकः
नेपाल सरकार
शिक्षा मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर ।

© पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र मुद्रक २०५९

यस पाठ्यपुस्तकसम्बन्धी सम्पूर्ण अधिकार पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र मुद्रकमा निहित रहेको छ । लिखित स्वीकृतविना यसको पूरै वा आंशिक भाग हुबहु प्रकाशन गर्न, परिवर्तन गरेर प्रकाशन गर्न, कुनै विद्युतीय साधन वा अन्य प्रविधिबाट रेकर्ड गर्न र प्रतिलिपि निकाल्न पाइनेछैन ।

प्रथम संस्करण २०५२
परिमार्जित संस्करण २०५९
पुनर्मुद्रण २०६३
पुनर्मुद्रण २०६४
पुनर्मुद्रण २०६५
पुनर्मुद्रण २०६६
पुनर्मुद्रण २०६७
पुनर्मुद्रण २०६८

यस पाठ्यपुस्तकमा समावेश भएका लेख रचनाका रचयिताहरूप्रति यो केन्द्र हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछ ।

पाठ्यपुस्तकसम्बन्धी पाठकहरूका कुनै पनि प्रकारका टिप्पणीहरू भएमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सम्पादन तथा प्रकाशन शाखामा पठाइदिनुहुन अनुरोध छ । पाठकहरूबाट आउने टिप्पणीहरूलाई यो केन्द्र स्वागत गर्दछ ।

मूल्य रु : ४६।७५

मुद्रणः जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड, सानोठिमी भक्तपुर ।

तपाईंको पुस्तकमा छपाइप्रविधिसम्बन्धी कुनै त्रुटि फेला परेमा उक्त पुस्तक जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड वा नजिकको साझा प्रकाशनबाट साट्न सक्नुहुनेछ ।

• जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड

हामी भनाइ

शिक्षालाई व्यावहारिक जीवनमा समयसापेक्ष बनाई विद्यार्थीहरूमा राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता, सार्वभौमिकता तथा लोकतान्त्रिक मान्यताअनुरूपको भावना विकास गराउने र इमानदारी एवम् नैतिकता जस्ता आधारभूत मानवीय गुणहरूको विकास गराई सामाजिक जीवनयापनका लागि आवश्यक ज्ञान र सीप हासिल गराउने उद्देश्यअनुसार विद्यालयस्तरका पाठ्यक्रमपाठ्यपुस्तकहरूको विकास गर्ने प्रक्रिया चालू रहिआएको छ।

भाषासँग सम्बद्ध भएकाले भाषा शिक्षणको मूल उद्देश्यलाई आधार मानेर भाषिक सीपको विकासका साथै विद्यार्थीको स्तरलाई समेत ध्यानमा राखी वर्तमान परिमार्जित पाठ्यक्रमअनुसार यो पाठ्यपुस्तक तयार पारिएको छ। पाठ्यक्रमको उद्देश्य, विद्यार्थीको स्तर, उमेर र आवश्यकता, सिर्जनात्मक सीपको विकास, निर्धारित पाठ्यभार, शिक्षण सुगमता आदिलाई ध्यानमा राखी विषयवस्तुको चयनमा आधुनिकता, व्यावहारिकता र रोचकतालाई प्रमुख आधार मानिएको छ। पाठ्यपुस्तकलाई व्यावहारिक बनाउने उद्देश्यले विशेषज्ञ, शिक्षक, प्राध्यापकहरूबाट अध्ययन गराई प्राप्त भएका सुझावका आधारमा यसमा आवश्यक संशोधन एवम् परिमार्जन पनि गरिएका छन् । नेपाली भाषाको लेखनमा एकरूपताका लागि यस पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त वर्णविन्यासमा आगन्तुक शब्दहरूलाई नेपाली वर्णविन्यासको शैलीमा ढालिएको छ। आगन्तुक शब्दको आदि र मध्यमा रहेका इकार र उकार ह्रस्व लेखिएका छन् भने अन्त्यका इकारउकारलाई नेपाली नियमअनुसार लेखिएका छन् र त्यस्ता सबै शब्दमा नेपाली उच्चारणअनुसार दन्त्य 'स' को प्रयोग गरिएको छ। संस्कृत तत्सम शब्दहरू भने संस्कृतकै वर्णविन्यासको नियमअनुसार सम्पादन गरिएका छन्। २०५२ सालमा **भरत नेपाली प्याकुरेल**ले लेख्नुभएको यस पाठ्यपुस्तकलाई **प्रा.डा. हेमाङ्गराज अधिकारी, प्रा.डा. केदार शर्मा, गोरखबहादुर सिंह, धनञ्जय अधिकारी, शिवप्रसाद उप्रेती** र **गणेशप्रसाद भट्टराई**को कार्यदलद्वारा परिमार्जन गराई यस रूपमा तयार पारिएको हो। यसको थप परिमार्जन **शिवप्रसाद सत्याल, जगन्नाथ अवा, प्रा.डा. मोहनहिमांशु थापा, प्रा.मोहनराज शर्मा, डा. ध्रुवचन्द्र गौतम, डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल** र **शिवराज उपाध्याय** रहेको विषय समितिबाट भएको हो । यसको भाषासम्पादन **गणेशप्रसाद भट्टराई**बाट, आवरण डिजाइन **टार्जन राई**बाट, चित्राङ्कन **अवीन्द्रमान श्रेष्ठ**बाट र टाइप तथा लेआउट **नन्दमाया सिटौला**बाट भएको हो। यस पाठ्यपुस्तकको विकासमा संलग्न सबैप्रति पाठ्यक्रम विकास केन्द्र हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछ।

पाठ्यपुस्तक शिक्षणसिकाइ प्रक्रियाको महत्त्वपूर्ण सहयोगी साधन हो। जिज्ञासु विद्यार्थी र अनुभवी शिक्षकले पाठ्यक्रमद्वारा लक्षित विषयवस्तुलाई विविध स्रोत र साधनको उपयोग गरी अध्ययन एवम् अध्यापन गर्न गराउनसक्छन्। विभिन्न कारणहरूले विद्यालयहरूमा सहायक पाठ्यसामग्री पर्याप्त उपलब्ध नहुँदा शिक्षणसिकाइ पाठ्यपुस्तकमाथि अत्यधिक रूपमा निर्भर रहेको देखिन्छ। यसैले प्रस्तुत पाठ्यपुस्तक सकेसम्म स्तरयुक्त बन्न सकोस् भनी प्रशस्त प्रयास गरिएका छन् तापनि यस पुस्तकलाई अझ स्तरयुक्त बनाउन सहयोगी हुने सझावको यो केन्द्र सदाझैं निरन्तर अपेक्षा गर्दछ ।

शिक्षा मन्त्रालय

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

विषयसूची

क्र.सं.	विवरण	पृष्ठ
१.	परिचय (कविता)	१
२.	वाल्मीकि (कथा)	७
३.	जनकपुरधाम (प्रबन्ध)	१५
४.	पृथ्वीनारायण शाह (जीवनी)	२२
५.	पर्यटनको महत्त्व (संवाद)	२९
६.	झन्डाको गीत (कविता)	३४
७.	साथीको चिठी (चिठी)	३८
८.	खरानीको डोरी (कथा)	४२
९.	पीपल (प्रबन्ध)	५१
१०.	नाटककार बालकृष्ण सम (जीवनी)	५९
११.	जागिरभन्दा व्यापार बेस (वादविवाद)	६५
१२.	आह्वान गीत (कविता)	७६
१३.	मानिसलाई कति जमिन चाहिन्छ ?(कथा)	७९
१४.	प्रधानाध्यापकलाई निवेदन (निवेदन)	८७
१५.	अब्राहम लिङ्कन (जीवनी)	९१
१६.	कदर्य (कथा)	९८
१७.	समाचारपत्र (प्रबन्ध)	१०४
१८.	मन (कविता)	११२
१९.	बुहारीको खोजी (कथा)	११६
२०.	मित्रता (प्रबन्ध)	१२३
२१.	मास्टरकी आमा (कथा)	१२९
२२.	लिओनार्दो दा भिन्ची (जीवनी)	१३४
२३.	चलचित्र हेर्दाको अनुभव (प्रबन्ध)	१४१

१ परिचय

- सिद्धिचरण श्रेष्ठ

नेपाली हुँ कठिन **गिरिमा** चढ्नलाई सिपालु
बैरी नै होस् तर छु बहुतै **दीनमाथि** दयालु,
तातो रातो रगत **रिपुको** प्यूँन **हर्दम** तयार
मेरो मेरो प्रिय खुकुरी यो हेर भै होसियार ।

शिक्षा मेरो जगतभरको गर्नु रक्षा सदैव
दीक्षा यै हो **परहित** गरूँ आखिरी श्वाससम्म,
ज्वाला दन्कोस् दनदन जहाँ मृत्यु आई फुकेको
अत्याचारी यदि छ त कहीं **माथ** नै ताक्छु त्यस्को ।

ड्याङ्ड्याङ् डुङ्डुङ् गरि **प्रलयको मेघ** बाजा बजाई
कालो नीलो **गगन**भरको दैत्य आकार ल्याई,
रोकुन् बाटो रिपुहरू मिली केही **सङ्कोच** मान्न
आत्मा मेरो **अमर** छ बुझ्यौ **अस्त** कैले म हुन्न ।

गोली लागी पटपट फुटोस् **देह**को अङ्गअङ्ग
छाला टाँगी वदन सब होस् मासुको मात्र **पुञ्ज**,
बाटो होओस् भतभत उसै पोलिने बालुवाको
देशद्रोही यदि छ त कहीं माथ नै ताक्छु त्यसको ।

गिरि	=	पर्वत, पहाड
बैरी	=	शत्रु
दीन	=	गरिब, दुःखी
रिपु	=	शत्रु
हर्दम	=	सधैं
दीक्षा	=	गुरुवाट प्राप्त हुने मन्त्र, उपदेश
परहित	=	अर्काको भलाइ
ज्वाला	=	आगाको राँको, मुस्लो
माथ	=	शिर, टाउको
प्रलय	=	सर्वनाश, विध्वंश, संहार
मेघ	=	बादल
गगन	=	आकाश
सङ्कोच	=	अप्ठ्यारो, हिचकिचाहट
अमर	=	कहिल्यै नमर्ने
अस्त	=	अस्ताउनु, विलय हुनु
देह	=	मानिस वा अन्य प्राणीको जीउ
पुञ्ज	=	थुप्रो, रास
देशद्रोही	=	आफ्नो देशको रीतिरिवाज, चालचलन आदिको विरोध गर्ने

हाँसीहाँसी **विपुल** दुःखको **गर्त**मा फाल हाली
कालै आओस् त पनि खुसिको हर्ष गाना सुनाई,
वढ्नेछु के डर मरणको एक बाजी सबैले
मर्नै पर्ने बुझी प्रकृतिको **ऐन** हो देह फेर्ने ।

विपुल = धेरै, प्रशस्त
गर्त = खाडल
ऐन = विधान, नियम

अभ्यास

१. **'परिचय' कविता लयमा पढेर कक्षामा सुनाऊ ।**

२. **तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर :**

हर्दम, देशद्रोही, गर्त, ऐन, प्रकृति, ज्वाला, मृत्यु, ड्याङड्याङडुङडुङ, प्रलय, सङ्कोच, पुञ्ज, हर्ष

३. **दिइएका शब्दको अर्थ लेख :**

दीन, रिपु, दैत्य, देह, जगत्, परहित, बहुतै

४. **जोडा मिलाई वाक्यमा प्रयोग गर :**

उदाहरण : पर्वत चढ्न सिपालु
नेपालीहरू पर्वत चढ्न सिपालु हुन्छन् ।

पर्वत चढ्न	परोपकार
गरिवप्रति	अमर
हाम्रो आत्मा	वीरता हो
परहित गर्नु नै	मर्नुपर्छ
कालदेखि नडग्नु	दयालु
सबैले एकपटक	सिपालु

५. उदाहरणअनुसार दिइएका पदावलीहरूको क्रम मिलाएर वाक्यमा प्रयोग गर :

उदाहरण : कठिन गिरिमा चढ्नलाई सिपालु

नेपालीहरू कठिन गिरिमा चढ्न सिपालु हुन्छन् ।

दीनमाथि दयालु

जगत्भरको गर्नु रक्षा सदैव

परहित गरूँ आखिरी श्वाससम्म

अत्याचारीको माथ नै ताक्छु

विपुल दु:खको गर्तमा फाल हाली

खुसीको हर्ष गाना सुनाई

६. बुझ र अभ्यास गर :

ईख + आलु = इखालु

= मायालु

= झगडालु

खर्च + आलु = खर्चालु

= दुधालु

= बैंसालु

७. शुद्ध गरी सार :

बेरी होस वहुदै दिनमाथि दाआलु

मेरो खूकूडी यो हेर भइ होपीयार

८. एक वाक्यमा उत्तर देऊ :

(क) नेपाली के गर्न सिपालु छ ?

(ख) नेपालीले अत्याचारीलाई के गर्छ ?

(ग) नेपालीको आत्मा कस्तो छ ?

(घ) नेपालीले कसको माथ ताक्छ ?

(ङ) केलाई प्रकृतिको नियम भनिएको छ ?

९. तलको कविता पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख :

संसारमा अति वलिष्ठ मनुष्य को छ ?

जो आफ्नो पयरमा उभिई खडा छ ।

विद्या र वुद्धि, वलको कुन सार कर्म ?

हो स्वावलम्वन लिई उपकार गर्नु ।

आखीर जित्छ कसले भन विश्व सारा ?

जो टिक्न सक्छ अरूको नलिई सहारा ।

- सिद्धिचरण श्रेष्ठ

(क) संसारमा कसलाई सबैभन्दा बलवान् मनुष्य मानिन्छ ?

(ख) हामीले पढेका विद्याले कुन काम गर्नुपर्छ ?

(ग) स्वावलम्बन भनेको के हो ?

(घ) बुद्धि र बलको प्रयोग केमा गर्नुपर्छ ?

(ङ) संसारलाई नै कसरी जित्न सकिन्छ ?

(च) अरूको सहारा भन्नाले के बुझिन्छ ?

(छ) माथिको कविताको मूल आशय के हो ?

१०. छोटो उत्तर देऊ :

(क) कविले यस कवितामा नेपालीको परिचय कसरी दिएका छन् ?

(ख) नेपालीहरूले कस्तो शिक्षा र दीक्षा पाएका हुन्छन्, पाठका आधारमा लेख ।

(ग) देशद्रोहीको माथ ताक्छु, किन भनिएको हो ?

(घ) कविले प्रकृतिको ऐन केलाई भनेका हुन् ?

(ङ) पहिलो र चौथो चरणका श्लोकमा परेका नेपालीका विशेषता लेख ।

११. व्याख्या गर :

शिक्षा मेरो जगतभरको गर्नु रक्षा सदैव
दीक्षा यै हो परहित गरूँ आखिरी श्वाससम्म

१२. सप्रसङ्ग व्याख्या गर :

बढ्नेछु के डर मरणको एकबाजी सबैले
मर्नै पर्ने बुझी प्रकृतिको ऐन हो देह फेर्ने

१३. परिचय कवितामा कविले नेपाली जांतिको केकस्तो परिचय दिएका छन् ?

सिर्जनात्मक अभ्यास

तलका शीर्षकमा माथिको जस्तै लयात्मक कविता लेखेर गुरुलाई देखाऊः

(क) खुकुरी

(ख) नेपाली टोपी

(ग) पहाड

(घ) हिमाल

व्याकरण

१. पढ र बुझः

कालले क्रियाका विभिन्न अवस्था र समयलाई जनाउँछ ।

काल मुख्य तीन थरीका छन् : वर्तमान काल, भूत काल र भविष्यत् काल ।

वर्तमान कालले अहिलेको समय, भूत कालले बितेको समय र भविष्यत् कालले आउने समयलाई जनाउने गर्छन् ।

धातुमा लाग्ने प्रत्ययका आधारमा काल तथा कालका पक्षका बारेमा जानकारी राख्न सकिन्छ ।

तलका क्रियापदहरूले वर्तमान काल बुझाउँछन् :

रोप्छु, रोप्छौँ, रोप्छस्, रोप्छेस्, रोप्छौ, रोप्छ्यौ, रोप्नुहुन्छ, रोप्छ, रोप्छे, रोप्छन्, रोप्छिन्

तलका क्रियापदहरूले भूत काल बुझाउँछन् :

खनें, खन्यौँ, खनिस्, खन्यौ, खन्नुभयो, खन्यो, खनी, खने, खनिन्

तलका क्रियापदहरूले भविष्यत् काललाई जनाउँछन् :

पढ्नेछु, पढ्नेछौँ, पढ्नेछस्, पढ्नेछेस्, पढ्नेछौ, पढ्नेछ्यौ, पढ्नुहुनेछ, पढ्नेछ, पढ्नेछे, पढ्नेछन्, पढ्नेछिन्

२. तालिका बुझ र सार :

काल	धातु	धातुमा लाग्ने प्रत्यय	क्रियापद	वाक्यमा प्रयोग
वर्तमान काल	खन्	छ	खन्छ	राम खेत खन्छ ।
	पढ्	छु	पढ्छु	म कविता पढ्छु ।
भूत काल	लेख्	यौ	लेख्यौ	तिमीले गीत लेख्यौ ।
	खेल्	यो	खेल्यो	त्यसले फुटवल खेल्यो ।
भविष्यत् काल	भन्	नेछौँ	भन्नेछौँ	हामी कथा भन्नेछौँ ।
	जा	नेछ	जानेछ	त्यो घर जानेछ ।

३. **दिइएका- धातु र सङ्केतको आधारमा मिल्दो क्रियापद प्रयोग गरी वाक्य पूरा गरः**

(क) राम सबेरै .... । (उठ् : वर्तमान काल)

(ख) हामीले सिनेमा .... । (हेर् : भूत काल)

(ग) गोठालो घाँस .... । (काट् : भविष्यत् काल)

(घ) आमाले तरकारी .... । (काट् : भूत काल)

(ङ) बहिनी पुतली .... । (खेल् : वर्तमान काल)

(च) तिमी किताब .... । (पढ् : भविष्यत् काल)

४. **वर्तमान कालका क्रियापद प्रयोग गरेर साथीलाई आफ्नो परिचय दिने गरी एक अनुच्छेद लेख ।**

५. **भूत काल र भविष्यत् कालका क्रिया प्रयोग गरेर पाँचपाँचओटा वाक्य बनाऊ ।**

२ वाल्मीकि

धेरै अघिको कुरा हो । एकदिन केही डाँकाहरूले रत्नाकर नाउँ गरेको बालकको **अपहरण** गरे । आफ्नो अबोध बालकको बिनाकारण अपहरण भएको देखी आमाबाबुलाई हुनसम्मको चोट पऱ्यो । ती आमाबाबुले डाँकाहरूसँग पुत्रवियोग नगराइदेऊ भनेर अनुनय विनय गरे । जति रोए कराए पनि, हात जोडे पनि ती **पाषाण** हृदयीका मनमा दया पलाएन । आखिरमा उनीहरूले बालकलाई लगिछाडे । बिचरा मातापिताको केही सीप चलेन । बाबुआमा सन्तानको सम्झनामा दिनरात दुःख मनाउँदै आफ्नो भाग्यलाई सराप्दै बसिरहे ।

सानै भएकाले रत्नाकरले असलखराब छुट्याउन नसक्नु स्वाभाविकै थियो । डाँकाहरूका परिवारमा हुर्केका हुनाले उसमा त्यस किसिमका पारिवारिक गुणहरू आउनु कुनै नौलो कुरा भएन । पछि रत्नाकर पनि **कुख्यात** डाँकाका रूपमा चिनिन थाल्यो । उसको नाम र कामले गर्दा त्यस भेगका मानिसहरू त्रासपूर्ण जीवन बिताउन बाध्य भए । यात्रीहरूलाई लुट्नु, दुःख दिनुजस्ता **जघन्य** अपराध रत्नाकरका लागि सामान्य कुरा भए ।

अपहरण	=	जबर्जस्ती खोसेर लैजाने काम
पाषाण	=	ढुङ्गो, पत्थर
कुख्यात	=	नराम्रो कामकुरामा प्रसिद्धि छाएको, बदमास
जघन्य	=	साह्रै निकृष्ट, तल्लो स्तरको, नीच

एकदिन देवर्षि नारद त्यही बाटो जाँदै थिए। संयोगवश रत्नाकरले नारदजीलाई देख्यो। उनीसँग भएको धनसम्पत्ति लुट्ने **ध्येयले** रत्नाकर ऋषिका सामु आई कडा स्वरले धम्क्याउन थाल्यो, "तिमीसँग जेजे सामान छ, सबै मलाई दिएर जाऊ, होइन भने तिम्रो ज्यान जान बेर छैन।" यो सुनेपछि **देवर्षि** नारदले टक्क उभिएर शान्त स्वरमा सम्झाउँदै भने, "तिमी रत्नाकर हौ क्यार! हेर, म त जोगी हुँ, मसँग केही छैन। बरु मार्छौ भने मार, म तयार छु।"

रत्नाकरले निलुँलाजस्तै गरी भन्न थाल्यो, "तिम्रा चिल्ला कुराले मलाई केही असर पार्दैन, बरु मर्न तयार हौऊ।" रत्नाकरका कुरा सुनी नारदजीलाई दया जागेर आयो। उनका मनमा यसलाई राम्रो अर्तीउपदेश दिए पक्कै पनि असल मानिस हुन्थ्यो कि भन्ने विचार आयो। उनले फेरि सम्झाउँदै भने, "होइन रत्नाकर, तिमी यति राम्रा छौ, बलिया पनि छौ तर काम भने खराब गर्छौ, किन? तिमीले सबैको भलो हुने असल काम गरे कति राम्रो हुन्थ्यो होला, भन त!"

रत्नाकरका लागि यस्तो कुरा बालुवामा पानी खन्याएजस्तै भयो। उसलाई यस्ता कुराले केही प्रभाव परेन र फेरि पनि अघिजस्तै रिसाएर भन्न थाल्यो, "ए फुस्रा! तँ जति ढिलो गर्छस्, त्यति नै छिटो मृत्युको नजिक पुग्छस्। **बकम्फुसे** कुरामा अल्झिनुभन्दा खुरुक्क जेजे छ छाडेर लुसुक्क गइहाल्।"

नारदजीले उसका कुरा सुनेपछि नारायण! नारायण!! गर्दै पुनः सम्झाउने क्रममा भन्न सुरु गरे, "बरु रत्नाकर, मैले अघि पनि भनें, मेरो ज्यानै लेऊ, मसँग केही पनि छैन। म प्राण दिन तयार छु। आफू मर्नुअघि एक दुई कुरा म तिमीसित सोध्न चाहन्छु, बस् त्यसको जवाफ देऊ। यति भयो भने म हाँसीखुसी मर्न तयार हुनेछु।" यो सुनेपछि रत्नाकरले तत्कालै जवाफ दियो, "हुन्छ, जे सोध्न मन लागेको छ, छिटो सोधिहाल।" रत्नाकर अलिक नरम भएको जस्तो मानेर नारदजी सोध्न थाले, "तिमी मानिसहरूको धनसम्पत्ति लुट्छौ, मानिसहरूलाई कुटेर दुःख दिन्छौ। यी सम्पत्तिहरू कसका निमित्त जम्मा पार्छौ? जजसले यो सम्पत्ति बाँडीचुँडी खान्छन्, तिनीहरूले पनि तिमीले गरेको **पाप** बराबर बाँड्छन् कि बाँड्दैनन्? तिमीले यस्तो पाप गरी कमाएको सम्पत्तिमा अरूले पनि पापको फल भोग्छन् कि भोग्दैनन्?" रत्नाकर जवाफ दिन खोज्दै थियो नारदजीले नम्र स्वरमा उसतिर फर्कंदै फेरि भने, "रत्नाकर तिम्रो

ध्येय	=	लक्ष्य, उद्देश्य	**बकम्फुसे**	=	निरर्थक, अर्थ नभएका
देवर्षि	=	देउताहरूका ऋषि	**पाप**	=	अरूलाई हानि पुऱ्याउने काम, खराब नियत

हातबाट हुने पापकर्म हेर्दा मलाई ज्यादै दु:ख लाग्छ । जसका लागि तिमी खराब काम गर्छौ, त्यसको परिणाम तिमीले मात्र भोग्नुपर्छ । उनीहरूले तिमीलाई साथ दिँदैनन् । जब तिनीहरूबाट यस कुरामा साथ मिल्दैन भने तिमीमात्र किन पापको फल भोग्छौ ?" रत्नाकरलाई दृढ विश्वास थियो उसका परिवारले पाप, पुण्य, सुकर्म र कुकर्म सबैमा साथ दिनेछन् । यही आत्मविश्वासले उसले नारदजीलाई भन्यो, "तिमीले मेरा निमित्त धेरै सोच्नुपर्दैन । मेरा परिवारका सम्पूर्ण सदस्यहरू पापकर्ममा पनि सहभागी छन्, तसर्थ मैले मात्र पापको फल भोग्नुपर्दैन ।"

नारदजीको उद्देश्य त रत्नाकरलाई सुधार्नु थियो । उसलाई सही ज्ञान दिई नराम्रो काम गर्ने प्रवृत्तिबाट **विमुक्त** गराउनु थियो । त्यसैले उनले भने, "होला, तिमीले भनेको ठीकै होला, तर यो कुराको परीक्षा नगरी कसरी विश्वास गर्ने, बरु मलाई यहाँ रूखमा बाँधेर जाऊ । मेरो पापकर्मको परिणाममा साथ दिन्छौ कि दिँदैनौ भनी तिम्रा आफन्तहरूलाई सोध र जवाफ लिई आऊ ।" रत्नाकरलाई यस कुरामा चित्त बुझ्यो । उसले नारदजीलाई एउटा ठूलो रूखको फेदमा बाँधिदियो र आफू घरतिर लाग्यो ।

घर पुगेपछि रत्नाकरले घरका जहानपरिवार सबैसँग ऋषिले भनेबमोजिमका प्रश्नहरू सोध्यो । सबैले एउटै जवाफ दिए, "तपाईं घरको मुली हुनुहुन्छ । तपाईंले कमाएर ल्याएको सम्पत्ति पाप गरेर ल्याएको होस् वा पुण्य गरेर ल्याएको होस्, हामीलाई त्यसमा कुनै सरोकार छैन । तपाईंको कर्तव्य हो, जसरी भए पनि हाम्रो **भरणपोषण** गर्नु, तसर्थ हामी तपाईंको पापपुण्य कर्ममा सहभागी हुने छैनौं । तपाईंले गरेको पापको फल तपाईंले मात्रै भोग्नुपर्छ ।"

यस्तो जवाफ सुनेपछि रत्नाकरको हृदय उथलपुथल भयो । आफूले गर्ने गरेको कुकार्यप्रति उसलाई घृणा जाग्यो । जसका लागि पाप गरें, उनीहरूबाटै साथ नमिल्ने भएपछि बरु आफ्नै लागि सुकार्य गरी पुण्य किन नकमाउने भन्ने भावना उसमा आयो । उसको निष्ठुरता कोमलतामा परिणत भयो ।

विमुक्त = राम्रोसँग मुक्त भएको

भरणपोषण = पालनतालन

सबै घरपरिवारलाई त्यागी रत्नाकर नारदजी भएका ठाउँमा आइपुग्यो । नारदजीका अगाडि आई पश्चात्ताप गर्दै माफी माग्न थाल्यो, "मैले हजुरलाई गरेको दुर्व्यवहारप्रति म साच्चै लज्जित छु, मलाई क्षमा गर्नुहोस् । मेरा घरका परिवार पापको फल भोग्न तयार छैनन् । अब मलाई यो पापकर्मबाट मुक्त हुने बाटो देखाइदिनुहोस्, मेरो जीवन सफल पारिदिनुहोस् ।" नारदजीले भने, "तिमीलाई म एउटा **मन्त्र** दिन्छु, त्यसलाई अनवरत रूपले जप, त्यसैबाट तिम्रो **उद्धार** हुनेछ ।" उनले रत्नाकरलाई मन्त्रका रूपमा जप्न भनी अर्थ नलाग्ने 'मरा' भन्ने शब्द दिए ।

रत्नाकरलाई मन्त्र दिएर नारदजी त्यहाँबाट विदा भए । रत्नाकर पनि एकचित्त भई मन्त्र जप्न थाल्यो । तपस्यामा कति **लीन** भयो भने उसको शरीरलाई धमिराले पूरै छोपिदिँदा पनि उसले पत्तो पाएन ।

मन्त्र = देउतालाई खुसी पार्न जपिने शब्द वा वाक्य

उद्धार = उपकार, भलाइ

लीन = एकाग्र, तल्लीन

एकदिन नारदजी त्यही बाटो जाँदै थिए । उनले माटामा धमिराले बनाएको ढिस्को देखे । त्यस माटाको ढिस्कोबाट कसैले 'राम राम...' भनेको मन्त्रको ध्वनि आइरहेको थियो । एकछिन त नारदजी आफैँ छक्क परे । अनि रत्नाकर हुनुपर्छ भन्ने कुरा उनले सम्झे । उनले रत्नाकरलाई दिएको 'मरा' शब्द जप्ताजप्तै 'राम' भएको हो भन्ने पनि उनले बुझेँ । उनी उत्सुक बनेर धमिराको गोलो नजिकै गए र बोलाए, "रत्नाकर, तिमी बाहिर आऊ, म नारद हुँ। रत्नाकर पनि धमिराको गोलाबाट बाहिर निस्कियो । रत्नाकरको शरीर **तेज**ले धपक्क बलेको थियो, अनुहार शान्त र गम्भीर थियो ।

नारदजीले खुसी हुँदै भने, "रत्नाकर ! तिमी ब्राह्मणपुत्र हौ । तिम्रो नाम वाल्मीकि भयो । वाल्मीकिको अर्थ धमिराले बनाएको गोलो भन्ने हुन्छ । आजदेखि तिम्रो नयाँ जीवन सुरु भयो । अब तिमी एउटा आश्रम बनाऊ र ऋषिजीवन बिताई बस ।" देवर्षि नारदजीकै सल्लाहअनुसार वाल्मीकि तमसा नदीका किनारमा आश्रम बनाएर त्यहीँ बसे ।

त्यस्तै **क्रौञ्च पक्षी**को हत्याबाट **द्रवीभूत** भएको हृदयमा ब्रह्माजीको उपदेशले रत्नाकरलाई रामायण रच्ने प्रेरणा मिलेको हो भन्ने कथा पनि त्यत्तिकै प्रचलित छ । उनले भगवान् रामको **गाथा** रामायणमा वर्णन गरेका छन् । रामायण जस्तो पवित्र एवम् उत्कृष्ट रचना गर्न सक्ने वाल्मीकि हाम्रा लागि सधैँ **अविस्मरणीय** छन् ।

तेज	=	पराक्रम, ज्योति, प्रकाश	**गाथा**	=	प्रशंसा, स्तुति
क्रौञ्च पक्षी	=	कन्याङ्कुरुङ चरो	**उत्कृष्ट**	=	उत्तम, सबभन्दा राम्रो
द्रवीभूत	=	पग्लिएको, दया लागेको	**अविस्मरणीय**	=	विर्सन नसकिने, भुल्न नहुने

अभ्यास

१. **तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर :**

देवर्षि, रत्नाकर, डाँका, आत्मविश्वास, परिणाम

२. **वाल्मीकि कथाका सुरुका दुई अनुच्छेद पढेर कक्षाका साथीलाई सुनाऊ ।**

३. **तलका शब्दको अर्थ लेख :**

पाषाण, नौलो, त्रास, यात्री, ध्येय, धम्क्याउनु, प्राण

४. **वाक्यमा प्रयोग गर :**

प्रभाव, दया, कुख्यात, अबोध, पापकर्म, परीक्षा

५. **सच्याएर कापीमा सार :**

ऋषी, करतब्य, घ्रिणा, बालिमकी, आस्रम, पन्क्षी, बर्माजी

६. **'वाल्मीकि' कथाको अन्तिम अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेको भरमा शुद्धसँग लेख ।**

७. **एक वाक्यमा उत्तर देऊ :**

(क) रत्नाकर केका रूपमा चिनिन थाल्यो ?

(ख) रत्नाकरका लागि के कुरा सामान्य थियो ?

(ग) रत्नाकरले गरेको पाप कसले भोग्दैनन् ?

(घ) किन नारदजीले रत्नाकरलाई गुरुमन्त्र दिनुभयो ?

(ङ) 'वाल्मीकि' को अर्थ के हो ?

८. **छोटो उत्तर देऊ :**

(क) रत्नाकर कसरी डाँकु भयो, सविस्तार लेख ।

(ख) के कारणले गर्दा रत्नाकरको व्यवहारमा परिवर्तन आयो ?

(ग) वाल्मीकिलाई किन बिर्सन सकिन्न ?

(घ) यस कथाले कस्तो काम गर्ने प्रेरणा दिएको छ ?

९. **तलका कुरालाई सन्दर्भसहित बयान गर :**

(क) सबैको भलो हुने काम गरे कति राम्रो हुन्थ्यो !

(ख) बालुवामा पानी खन्याए जस्तै भयो ।

(ग) हामी तपाईंको पापपुण्यकर्ममा सहभागी छैनौँ ।

१०. **रत्नाकरको कथा आफ्नै शब्दमा लेख ।**

११. नारदजी र रत्नाकरको कुराकानी संवादात्मक रूपमा लेख ।

१२. किन रामायणलाई पवित्र एवम् उत्कृष्ट रचना मानिएको हो ? कारण देऊ ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

तल दिइएको बुँदागत आधारमा कथा लेख :

एकजना व्यापारीले बाँदर पालेको थियो... बाँदर व्यापारीको सेवा गर्दथ्यो... एकदिन व्यापारी सुतेको थियो... बाँदरले पङ्खा हम्कने काम गर्दै थियो... व्यापारीका नाकमा झिँगो बस्यो ... बाँदरले झिँगो धपायो ... धेरै पटक झिँगो धपाएपछि बाँदरलाई झिँगादेखि रिस उठ्यो ... उसले नजिकैको तरवारले झिँगालाई हान्यो ... झिँगो उड्यो ... व्यापारीको नाक काटियो ।

व्याकरण

पूर्णविराम (।)	प्रश्न चिह्न (?)	अल्पविराम (,)	उद्‌गार चिह्न (!)
नेपाल सुन्दर राष्ट्र हो । उनले इनाम दिए । रत्नाकर डाँकु थियो । राजा छक्क परे ।	तिमी किन पाप गर्छौ ? अरूले पनि काम गर्छन् ? तिमी घर जाने हो ? ऊ बदमास छ र ?	बगैंचामा राम, हरि र सीता छन् । नाइँ, म त जान्नँ । मङ्सिर, २०२५ साल	आहा ! क्या राम्रो विचार ! आत्था ! आगाले पोल्यो । छि ! छि ! नाक थुन है । राम ! राम ! के सुन्नुपर्‍यो

योजक चिह्न(-)	कोष्ठक चिह्न ( )
रमेश सुख-दुःखको साथी हो । आपस-आपसमा लडाइँ नगर । दीन-दुखीलाई दया गर्नु धर्म हो ।	भादगाउँ(भक्तपुर) को टोपीको आफ्नै विशेषता छ । गुरु (गणित विषयका शिक्षक)ले मलाई धेरै कुरा सिकाउनुभयो ।

१. पढ र बुझ :

(क) शब्द र वाक्यको भाव वा अर्थ राम्ररी खुलाउन आवश्यकताअनुसार दिइने चिह्नहरूलाई विरामचिह्न भनिन्छ ।

(ख) शुद्ध रचना गर्न विरामचिह्नको ख्याल राख्नुपर्छ ।

(ग) नेपालीमा चलेका मुख्य विरामचिह्नहरू हुन् : पूर्ण विराम, प्रश्न चिह्न, अल्पविराम, उद्‌गार चिह्न आदि ।

(घ) पूर्णविराम (।) : वाक्य पूरा भएपछि अडानका निमित्त पूर्णविराम चिह्न लाग्छ ।

(ङ) प्रश्न चिह्न (?) : कुनै कुरा सोद्धा प्रश्न चिह्नको प्रयोग हुन्छ ।

(च) अल्पविराम (,) : शव्द, वाक्यांश वा खण्डवाक्य छुट्याउँदा छोटो अडानका लागि अल्पविराम प्रयोग हुन्छ ।

(छ) उद्गार चिह्न (!) : हर्ष, विस्मात्, घृणा, आश्चर्य आदिको भाव प्रकट गर्दा उद्गार चिह्न प्रयोग हुन्छ ।

(ज) योजक चिह्न (-) : दुई शव्दलाई एकै साथमा लग्नुपर्दा र हारको आखिरीमा शव्दको बाँकी अंश जनाउँदा योजकचिह्न प्रयोग गर्ने गरिन्छ ।

(झ) कोष्ठक चिह्न ( ) : कुनै शव्द वा वाक्यलाई प्रचलित शव्द, अर्थ वा कथनले प्रस्ट्याउनुपरेमा कोष्ठक चिह्नको प्रयोग गर्ने गरिन्छ ।

(ञ) लेख्य भाषामा चिह्न प्रयोग गरिएन भने भनाइको अर्थ खुल्दैन । भनेको कुरा स्पष्ट होस् भन्नका लागि चिह्न प्रयोग गर्नै पर्छ । यस्ता चिह्न प्रयोग गर्दा माथिका नियमलाई ख्याल राख्नुपर्छ ।

२. मिल्दा चिह्नहरू राखेर वाक्य शुद्ध गर :

(क) आज तिमी कता जान्छौ

(ख) म भरे घर जान्छु

(ग) विचरा ऊ तर विरामी भएछ

(घ) आमा वुवा दाइ भाउज्यू र म सिनेमा हेर्न जान्छौं

(ङ) यो अभ्यास गाह्रो छैन हो कि

(च) आहा कति राम्रा अक्षर

(छ) वसन्त पञ्चमी सरस्वतीपूजामा विद्यालय विदा हुन्छ

(ज) छात्रछात्राहरूको मुख्य लक्ष्य भनेको नै असल नागरिक वन्नु हो

३ जनकपुरधाम

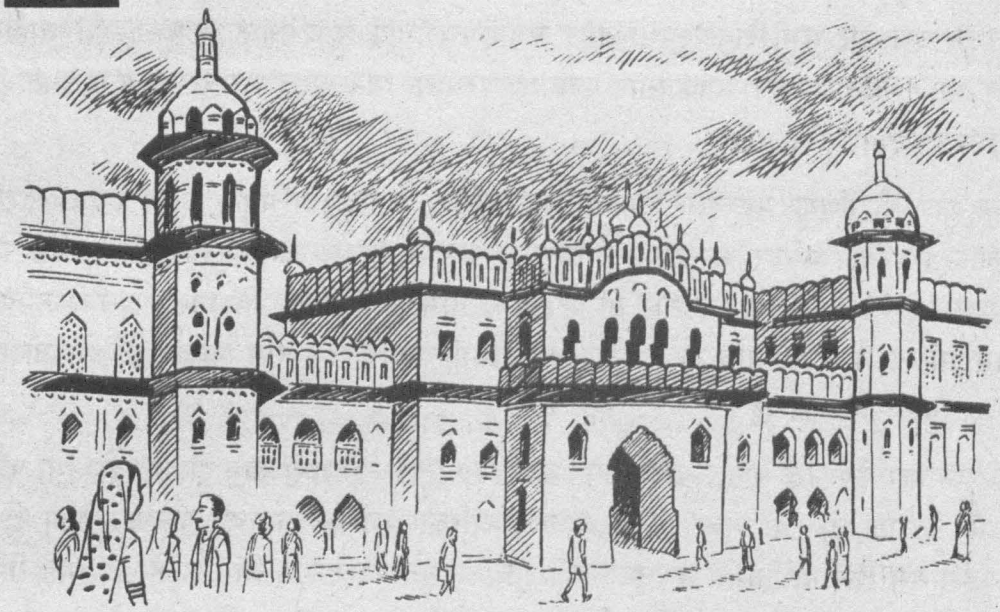

नेपालका प्रसिद्ध धार्मिक स्थलहरूमध्ये जनकपुरधामको विशेष महत्त्व छ । धनुषा जिल्लाको **सदरमुकाम**को रूपमा रहेको जनकपुरको **महिमा** रामकथासँग सम्बन्धित छ । भगवान् रामको विवाह **मिथिला**का राजा जनकको छोरी सीतासँग भएको थियो । राम र सीताको कथा **आदर्शमय** मानिन्छ र बडो श्रद्धा एवम् भक्तिपूर्वक पढिन्छ । रामायणमा जनकपुरको **प्रसङ्ग** बडो रोचक एवम् आकर्षक ढङ्गले प्रस्तुत गरिएको छ । जनकपुरमा राजा जनकको छोरी सीताको स्वयंवरसमारोह धुमधामसँग सम्पन्न हुँदै थियो । **स्वयंवर** हेर्न भनी अयोध्याबाट राम र लक्ष्मण पनि गुरु विश्वामित्रका साथ राजा जनकको दरबारमा आएका थिए । राजा जनकले सीताको स्वयंवरमा एउटा सर्त राखेका थिए । जुन वीर पुरुषले शिवधनुषमा **ताँदो** चढाउन सक्छन्, तिनै भाग्यशाली पुरुषलाई सीताले **वरमाला** पहिऱ्याउनेछिन् । स्वयंवरमा आफ्नो

सदरमुकाम	=	जिल्ला, अञ्चल, विकास क्षेत्र आदिको मुख्य कार्यालय रहेको ठाउँ
महिमा	=	प्रशंसा, ख्याति
मिथिला	=	विदेह देशको राजधानी, जनकपुर
आदर्शमय	=	असल स्वभाव र गुणले भरिपूर्ण
प्रसङ्ग	=	सन्दर्भ
स्वयंवर	=	कन्याले दुलहा रोजेर गरिने एकप्रकारको विवाह, विवाहको यज्ञविधानपूर्व केटीले केटालाई वरण गर्ने काम
ताँदो	=	तान्नका लागि धनुका दुवै टुप्पामा बाँधेको डोरी
वरमाला	=	स्वयंवरमा दुलहीले दुलहालाई लगाइदिने माला

पराक्रम देखाउन विभिन्न देशका राजा एवम् राजकुमारहरूको उपस्थिति थियो । सबैले आ-आफ्नो **पुरुषार्थ** देखाउन थाले । नाम कहलिएका वीरहरूले समेत धनुलाई हल्लाउन सकेनन् । अन्त्यमा राम शिवधनुषमा ताँदो चढाई त्यसलाई छ कोस टाढा पुग्ने गरी फ्याँक्न सफल भए । सीताले पनि सर्तअनुसार उनलाई वरमाला पहिऱ्याइन् । यसरी राम र सीताको विवाह सम्पन्न भएको थियो ।

जनकपुरको पौराणिक महत्त्वले नेपालको सांस्कृतिक सम्पदा **अभिवृद्धि** गर्न प्रशस्त मद्दत पुगेको छ । यहाँका मन्दिर, धर्मशाला र सागर तथा तलाउहरूले जनकपुरको सौन्दर्यलाई थप आकर्षण प्रदान गरेका छन् । यहाँका मन्दिरहरूको नाम उल्लेख गर्दा विशेषत: जानकी मन्दिर र राम मन्दिर नै अग्र पङ्क्तिमा आउँछन् । **पुरातात्त्विक** दृष्टिले राम मन्दिर धेरै पुरानो हो भन्ने अनुमान गरिएको छ ।

जानकी मन्दिर नेपालकै प्रसिद्ध मन्दिर हो । जानकी मन्दिर स्वदेशमा मात्र होइन, विदेशमा पनि त्यत्तिकै प्रख्यात छ । यो भव्य मन्दिरको कलाकारिता बेजोड नमुनाको रूपमा रहेको छ । यसलाई **मुगल शैली**मा निर्मित **वास्तुकला**को सुन्दर नमुनाको रूपमा लिन सकिन्छ । बाहिरी र भित्री गरी यो मन्दिर दुई भागमा विभाजित छ । बाहिरी भागले मुख्य मन्दिरलाई घेरेर राखेको देखिन्छ । त्यसको भित्र चारैतिर खुला **प्राङ्गण** छ । मुख्य मन्दिरमा मूल्यवान् **सङ्गमर्मर** ओछ्याइएको छ । मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार पूर्वतिर रहेको छ । त्यस्तै उत्तरतिरको ढोकामा दुईओटा सिंहका **प्रस्तर** मूर्ति आकर्षक ढङ्गले राखिएका छन् । मन्दिरभित्रका रामसीताका मूर्तिहरू सेता सङ्गमर्मरद्वारा निर्मित छन् ।

पराक्रम	=	बहादुरी
पुरुषार्थ	=	वीरता, पौरख
अभिवृद्धि	=	उन्नति, बढाउने काम
पुरातात्त्विक	=	पुरानो कलात्मक वा ऐतिहासिक महत्त्वको वस्तु
मुगल शैली	=	विक्रमको सोह्रौं शताब्दीमा भारतमा शासन गर्ने तातार देश निवासी एक मुसलमान जातिले विकास गरेको मन्दिर बनाउने शैली
वास्तुकला	=	भवन निर्माण गर्ने शिल्प वा कला
प्राङ्गण	=	आँगन
सङ्गमर्मर	=	खानीमा पाइने चिप्लो, टल्कने,बलियो र असल जातको पत्थर
प्रस्तर	=	ढुङ्गा, पत्थर

जानकी मन्दिरलाई नौलखा मन्दिर पनि भनिन्छ । मन्दिरको निर्माण टिकमगढकी महारानी बृषभानु कुमारीबाट भएको हो । भनिन्छ यो मन्दिर निर्माण गर्दा नौलाख रुपियाँ खर्च भएको थियो । त्यसैले यसको नाम नौलखा मन्दिर रहन गएको हो । यो मन्दिरको **प्रतिष्ठा** वि.सं. १९६७ साल माघ २८ गते तदनुसार ११ फरबरी १९११ मा भएको हो ।

जनकपुरलाई तीर्थस्थलको रूपमा लिइन्छ । यसैले यसलाई जनकपुरधाम भन्ने गरिएको हो । सरसुविधाले गर्दा यहाँको रहनसहन एवम् बजार विस्तृत हुने क्रम पनि दिनानुदिन बढ्दो छ । देशका अन्य प्रमुख सहरका बीच सम्पर्कका लागि यातायातको आवश्यक व्यवस्था छ । नेपालको एकमात्र यात्रुवाहक रेल्वे सेवा पनि यहाँ उपलब्ध छ । यहाँ जनकपुर चुरोट कारखाना र अन्य **उद्योगव्यवसाय** पनि सञ्चालन भएका छन् ।

जनकपुरको जानकी मन्दिरको हाताभित्र हालसालै सीताको स्वयंवरको सम्झनाका लागि निर्माण गरिएको **विवाहमण्डप**लाई बडो आकर्षकरूपले सिँगारिएको छ । विवाहमण्डपभित्र सीता स्वयंवरका अवसरमा आएका जन्तीहरूको **प्रतीक**का रूपमा स-साना मूर्तिहरू स्थापना गरिएका छन् । यो मण्डपले **पर्यटनस्थल**को रूपमा पर्यटकहरूलाई आकर्षित गर्दछ । जनकपुरमा नेपालीहरू मात्र होइन, विदेशीहरू पनि **तीर्थाटन**का लागि आउँछन् । खास गरी रामनवमी र विवाहपञ्चमीका मेलामा हजारौँ मानिसको भिड हुने गर्छ । यहाँका थुप्रै तलाउमध्ये धनुषसागर र गङ्गासागरको विशेष धार्मिक महत्त्व भएकाले भक्तजनहरू त्यसमा नुहाई पुण्य आर्जन गर्छन् । आत्मज्ञानी याज्ञवल्क्य ऋषिको आश्रमको रूपमा चिनिने ज्ञानकूप पनि जनकपुरको महत्त्वपूर्ण स्थल मानिन्छ । प्राचीन कालमा याज्ञवल्क्य ऋषिले शिष्यहरूलाई शिक्षा प्रदान गरेकाले यस स्थलको शैक्षिक महत्त्व पनि उत्तिकै छ । जनकपुरधाम धार्मिक र शैक्षिक दुवै दृष्टिबाट ऐतिहासिक सहर मानिन्छ ।

प्रतिष्ठा	=	कुनै देवादिको स-सम्मान मूर्ति स्थापना, सम्मान, इज्जत
उद्योगव्यवसाय	=	कच्चा मालबाट व्यवहारमा चाहिने विभिन्न सामान बनाउने कारखाना वा पेसा
विवाहमण्डप	=	विवाह गर्दा यज्ञादि हुने ठाउँ
प्रतीक	=	चिह्न, लक्षण
पर्यटनस्थल	=	भ्रमण गरेर मन वहलाउनका लागि उपयुक्त दर्शनीय र महत्त्वपूर्ण स्थल
तीर्थाटन	=	तीर्थको भ्रमण, तीर्थयात्रा

सीताको जन्मभूमिका रूपमा प्रख्यात यो भूमि पौराणिक, धार्मिक एवम् सांस्कृतिक धरोहरका रूपमा रहेको छ । सांस्कृतिक सम्पदाको रूपमा अवस्थित यहाँका मठ, मन्दिर, तलाउ, धर्मशालाको समुचित संरक्षण गर्नु हामी सबैको कर्तव्य हो । हाम्रा राष्ट्रिय विभूति **राजर्षि** जनकको महानता र सीताको आदर्शले हामी नेपालीका लागि प्रेरणाका स्रोतका रूपमा काम गरेको छ । त्यसको **उद्‌गम स्थल** भनेको यही जनकपुरधाम नै हो ।

राजर्षि = राजाका कुलमा उत्पन्न भएका ठूला ऋषि

उद्‌गम स्थल = उदय भएको ठाउँ, उत्पत्तिस्थान

अभ्यास

१. तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर :

पर्यटक, चरित्रवर्णन, प्रसङ्ग, कलाकारिता, धर्मशाला, प्राङ्गण

२. पाठको पहिलो अनुच्छेद पढेर कक्षाका साथीहरूलाई सुनाऊ ।

३. अर्थ लेख :

श्रद्धा, प्राङ्गण, पुण्य, सम्पदा, कर्तव्य, व्यवसाय, प्रख्यात

४. सच्याएर कापीमा सार :

रामाएन, भाग्यसालि, परएटक, आत्मग्यानि

५. वाक्यमा प्रयोग गर :

स्वयंवर, महत्त्वपूर्ण, मन्दिर, तीर्थयात्रा, मेला

६. तलका शब्दहरूलाई उदाहरणमा देखाएअनुसार शब्दकोशको क्रममा लेख :

उदाहरण :

शब्द : पुराण, पुरातात्त्विक, पौराणिक, पुनर्जीवित, पुरातन

शब्दकोशको क्रम : पुनर्जीवित, पुराण, पुरातन, पुरातात्त्विक, पौराणिक

(क) धर्मावतार, धर्मसहिष्णुता, धर्मयुद्ध, धर्मधुरन्धर, धर्मान्धता

(ख) प्रसिद्ध, प्रख्यात, प्रबल, प्रचण्ड, प्रबुद्ध, प्रबन्ध

(ग) स्वयंवर, स्वयम्भू, स्वागत, स्वनिर्मित, स्वस्तिक, सुवर्ण

(घ) विशिष्ट, विशेषण, विश्वास, विश्व, विश्वासघात, विश्राम

(ङ) द्वार, द्वापरयुग, द्वारा, द्वादशी, द्वैपायन, द्विविधा

(च) सिंह, सिङ, सिंहलीला, सिंहासन, सिंहावलोकन

(छ) विभक्त, विभाजन, विविध, विरोध, विधुर, विद्युत्

७. पढ र विचार गर :

राम र सीता = रामसीता

विवाहको मण्डप = विवाहमण्डप

महान् रानी = महारानी

८. एक वाक्यमा उत्तर देऊ :

(क) रामको विवाह कोसँग भयो ?

(ख) राम र लक्ष्मण कोसँग जनकपुर आए ?

(ग) रामले शिवधनुषमा ताँदो चढाई कति टाढा फाले ?

(घ) जनकपुरमा कुनकुन मन्दिर छन् ?

(ङ) जानकी मन्दिरको मूलद्वार कुन दिशातर्फ फर्केको छ ?

(च) जानकी मन्दिर कसले बनाएको हो ?

(छ) जनकपुरका प्रसिद्ध तलाउ कुनकुन हुन् ?

(ज) हामी जनक र सीताबाट कुनकुन कुरा सिक्छौं ?

९. तलको अनुच्छेद पढी त्यसमुनि दिइएका प्रश्नको उत्तर देऊ :

हाम्रो कला, संस्कृतिको विकास एवम् निर्माण गर्ने कार्यको श्रेय सम्पूर्ण नेपालीलाई छ । विविध भाषाभाषी र जातिहरूको आपसी सद्भाव र सहिष्णुतामा नै नेपाली कला र संस्कृतिको विकास भएको हो । एकातिर नेपाली संस्कृतिको विशाल छहारीमा रोदी र घाटु, भजन र बालुन, झ्याउरे र चौसीजस्ता रमाइला नाचगान रहेका पाइन्छन् भने अर्कोतिर अधिराज्यभरि छरिएका देवदेवीका मठमन्दिर, स्तूप, विहारहरूले वास्तुकलाको सीपका साथै धार्मिक आस्थाको महत्त्वलाई झन् बढाएका छन् । गुम्बा, विहार, मन्दिर र चौराली नेपालीहरूका साझा धार्मिक आस्था हुन् । एउटै मन्दिरमा रहेका देवमूर्ति र बुद्धमूर्तिले यस परम्परालाई जीवन्त पारेका छन् ।

(क) हाम्रो संस्कृतिको विकासको श्रेय कसलाई दिनुपर्छ ?

(ख) नेपाली कलाको विकास कसरी भएको हो ?

(ग) नेपाली संस्कृतिभित्र कुनकुन कुरा अटाउन सक्छन् ?

(घ) साझा धार्मिक आस्था भन्नाले के बुझिन्छ ?

(ङ) कुन परम्पराले साझा धार्मिक आस्थालाई जीवन्त राखेको छ ?

(च) 'आस्था' र 'जीवन्त' शब्दका अर्थ बताऊ ।

(छ) वाक्यमा प्रयोग गर : भजन, घाटु, झ्याउरे, घौराली

(ज) यी शब्द कसरी बनेका हुन्, लेख : सहिष्णुता, सांस्कृतिक र धार्मिक

१०. छोटो उत्तर देऊ :

(क) जानकी मन्दिर कहाँ पर्छ ?

(ख) जनकपुरले कुन पौराणिक कथाको घटनालाई प्रतिनिधित्व गर्छ ?

(ग) किन जानकी मन्दिरलाई सुन्दर वास्तुकलाको नमुना भनिन्छ ?

(घ) जनकपुर धामको आफ्नै किसिमको छुट्टै महत्त्व दर्साउने विषयहरू केके हुन् ?

(ङ) विवाहमण्डप कसरी सिँगारिएको छ ?

(च) जनकपुरमा मानिसहरूको भिड कहिले र किन हुन्छ ?

११. कारण बताऊ :

(क) जनकपुरलाई किन जनकपुर भनिएको हो ?

(ख) जानकी मन्दिरलाई किन नौलखा मन्दिर भनिन्छ ?

(ग) किन जनकपुर प्रसिद्ध तीर्थस्थलका रूपमा गणना हुन्छ ?

१२. पाठका प्रमुख बुँदाहरू टिपी तिनका बारेमा कक्षाका साथीहरूसँग छलफल गर ।

१३. जानकी मन्दिर, राम मन्दिर, चुरोट कारखाना, रेलसेवा, पोखरी आदिलाई समेटेर एक अनुच्छेदमा जनकपुरको मौखिक तथा लिखित बयान गर ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१. आफूले पढेसुनेको कुनै प्रसिद्ध धार्मिक ठाउँको वर्णन गर्दै एउटा प्रबन्ध लेख ।

२. तिम्रो गाउँघरमा रहेको कुनै प्रसिद्ध मठ, मन्दिर, गुम्बा, मस्जिद आदिका बारेमा सोधखोज गरी तिनको वर्णन गर ।

व्याकरण

१. पढ र विचार गर :

काम भइरहेको अवस्था बुझाउन प्रयोग हुने क्रियापदको रूपले कालको अपूर्ण पक्षलाई जनाउँछ ।

उदाहरण :

(क) राम परीक्षामा लेख्दै छ ।
(ख) सीता गीत गाउँदै हुनेछे ।
(ग) हरि खेल खेल्दै थियो ।
(घ) हामी साथीसँग बोल्दै छौँ ।
(ङ) आमा भात पकाउँदै हुनुहुनेछ ।
(च) उनीहरू हाँस्दै थिए ।
(छ) सडकमा बस गुड्दै थियो ।
(ज) छोरो आँगनमा खेल्दै छ ।

२. तालिका पढ र सार :

	धातु	सहायक क्रिया	क्रियापद	वाक्यमा प्रयोग
अपूर्ण वर्तमान	नाच्	दै + छ	नाच्दै छ	भाइ आगँनमा नाच्दै छ ।
	वग्	दै + छ	बग्दै छ	खोलो बग्दै छ ।
अपूर्ण भूत	काट्	दै + थियो	काट्दै थियो	हरि घाँस काट्दै थियो ।
	खेल्	दै + थिए	खेल्दै थिए	राम र श्याम खेल्दै थिए ।
अपूण भविष्यत	हाँस्	दै + हुनेछौ	हाँस्दै हुनेछौँ	हामी हाँस्दै हुनेछौँ ।
	डुल्	दै + हुनेछ	डुल्दै हुनेछ	डाँफे चरी डुल्दै हुनेछ ।

३. तलका अपूर्ण पक्षलाई जनाउने क्रियापदलाई वाक्यमा प्रयोग गर :

लुक्दै हुनेछ चिर्दै छ डुल्दै छ बोल्दै छ खाँदै थिए
आउँदै हुनुहुन्छ आउँदै छौँ जोख्दै छौँ घोक्तै हुनेछन्
तर्दै छन् उठ्दै छन् हिँड्दै छन् बोक्तै छे कुट्दै थियो

४. तलका वाक्यलाई अपूर्ण पक्षमा बदल :

(क) अयोध्याबाट रामलक्ष्मण आएका थिए ।
(ख) सीताले वरमाला रामलाई पहिऱ्याइन् ।
(ग) नेपालीहरू श्रद्धासँग रामायण पढ्छन् ।
(घ) विदेशीहरू पनि तीर्थाटनका लागि जनकपुर आउँछन् ।
(ङ) जनकपुर विशेष सहरको रूपमा विकसित हुँदै छ ।

४ पृथ्वीनारायण शाह

पृथ्वीनारायण शाह **दूरदर्शी** व्यक्ति थिए। नेपालको इतिहासमा यिनको अद्वितीय स्थान छ। छरिएका मोतीका दानाहरूलाई एउटै धागामा गाँसेर सुन्दर माला बनाएजस्तै यिनले स-साना टुक्रामा विभाजित राज्यहरूलाई एउटै विशाल राष्ट्रमा परिणत गराए। विश्व **मानचित्र**मा नेपालको छुट्टै अस्तित्व कायम गर्ने **श्रेय** यिनलाई नै जान्छ। यिनी वर्तमान नेपाल **सिर्जना** गर्ने महान् र वीर शासक हुन्। यसैले आज यिनी सम्पूर्ण नेपालीका आस्था बनेका छन्। यिनको कुशल राजनीतिक नेतृत्वले गर्दा नै आज हामी स्वतन्त्र भई रहन सकेका हौं।

पृथ्वीनारायण शाहको जन्म वि.सं. १७७९ साल पुस २७ गतेका दिन भएको थियो। यिनी गोरखाका राजा नरभूपाल शाह र उनकी रानी कौशल्यावतीका पुत्ररत्न तथा उत्तराधिकारी थिए। यिनी सानैदेखि शूरा थिए। यिनको रुचि पौडी र कुस्तीमा पनि थियो। एक आदर्श राजामा हुनुपर्ने अनेकौं गुणहरू यिनमा थिए। आफ्ना आदर्श विचारलाई साकार रूप दिन यिनले दृढ सङ्कल्प गरे। यिनलाई इष्टगुरु गोरखनाथबाट पनि **आशीर्वाद** प्राप्त भएको थियो भन्ने कुरा इतिहासकारहरूले लेखेका छन्। धर्मप्रति अटुट आस्था, **अदम्य** साहस एवम् वीर पुरुषमा हुनुपर्ने गुणहरूले यिनी **सुशोभित** थिए। पृथ्वीनारायण शाहमा यस किसिमका गुणहरूको प्रस्फुटनमा यिनकी ठूलीमुमा शूरप्रभाको पालनपोषण र अर्तीउपदेशले पनि मनग्य बल पुऱ्याएको छ।

दूरदर्शी	=	पछि हुने कुरा अघि नै सोच्न सक्ने
मानचित्र	=	नक्सा, चित्र
श्रेय	=	जस
आशीर्वाद	=	शुभकामना
अदम्य	=	दबाउन नसकिने
सुशोभित	=	साह्रै सुहाएको

पिता नरभूपाल शाहको स्वर्गारोहण भएपछि वि.स. १७९९ मा यिनी गोरखाका राजा भए। राज्यारोहणपश्चात् यिनले सर्वप्रथम आफ्ना सैनिकलाई प्रशिक्षण प्रदान गरे। त्यसपछि यिनी आफ्नो राज्य बढाउने काममा लागे। यिनलाई नुवाकोट जित्नु थियो। पहिलो पटकमा यिनले नुवाकोटमाथि विजय हासिल गर्न सकेनन्। दोस्रो पटकको आक्रमणमा मात्र यिनले नुवाकोट **हत्याए**। त्यसपछि यिनले काठमाडौँ उपत्यकामाथि विजय गर्ने सुर कसे। आँटिला पृथ्वीनारायण शाहले यसको सुरुवात कीर्तिपुर आक्रमणबाट गरे। **दुर्भाग्यवश** कीर्तिपुर युद्धमा पहिलो पटक यिनी पराजित भए। यिनले कालु पाँडे जस्ता वीर सहयोगी पनि गुमाउनुपऱ्यो। कीर्तिपुरको दोस्रो पटकको लडाइँमा पनि यिनी सफल भएनन्। महान् व्यक्ति पराजयबाट आत्तिँदैन भनेझैँ यिनले कीर्तिपुर माथि पुनः आक्रमण गरे। तेस्रो पटकको आक्रमणमा मात्र गोर्खाली फौज कीर्तिपुरमाथि विजय प्राप्त गर्न सफल भयो।

वि.सं. १८२५ मा इन्द्रजात्राको अवसर पारी पृथ्वीनाराण शाहले काठमाडौँमा आक्रमण गरेर आफ्नो **आधिपत्य** जमाए। त्यसपछि पाटन र भक्तपुरमाथि हमला गरी विजय प्राप्त गरे। उपत्यकाको विजयपश्चात् यिनको ध्यान पूर्व र पश्चिमतिरका मुलुकतिर गयो। पूर्वका राज्य जित्दै जाँदा दार्जिलिङसम्म यिनले आफ्नो अधिकार जमाए। यसपछि यिनी सिक्किम हान्ने विचार गर्दै थिए तर स्वास्थ्य बिग्रिएको हुनाले सो काम पूरा हुन सकेन।

यिनले नेपालको एकीकरण नगरेका भए नेपालको यो स्वरूप हुने थिएन भन्ने इतिहासकारहरूको विचार छ। यिनको धेरैजसो समय लडाइँमा बिते पनि राज्यको शासन **प्रबन्ध**तर्फ पनि यिनले राम्रो ध्यान पुऱ्याएका थिए। त्यो कुरा '**दिव्योपदेश**'मा उनले व्यक्त गरेका विचार र नीतिबाट स्पष्ट हुन्छ।

हत्याए	=	हात पारे, जिते
दुर्भाग्यवश	=	नराम्रो भाग्यका कारण
आधिपत्य	=	प्रभुत्व, स्वामित्व
प्रबन्ध	=	व्यवस्था
दिव्योपदेश	=	पृथ्वीनारायण शाहले आफ्नो अन्त्य समयमा भाइभारदारहरूलाई भेला गरेर दिएको उपदेश, सो उपदेश लेखिएको पुस्तक

पृथ्वीनारायण शाह सबै जातिलाई उत्तिकै माया र संरक्षण गर्थे । यिनी देशका विभिन्न जातजातिहरूलाई एकै फूलबारीका फूलहरू र आफूलाई त्यस फूलबारीका माली मान्थे । घुस लिएको वा दिएको फेला पारेमा यिनी त्यसलाई कठोर सजाय दिन्थे । आफू निहुँ नखोज्ने तर कसैले हाँक दिएमा पछि नहट्ने यिनको नीति थियो । जग्गा बाँझो नराख्ने, खानीबाट सक्दो फाइदा लिने, विदेशी सामानहरूको प्रयोग नगर्ने, स्वदेशी वस्तु निर्यात गरी विदेशी **मुद्रा आर्जन** गर्ने नीति अवलम्बन गर्न यिनले आफ्ना प्रजाहरूलाई प्रेरित गरेका थिए । छिमेकी देशहरूप्रति उनले राखेको **वैदेशिक नीति** र राज्यको सुदृढीकरणमा उनको दूरदर्शिता अहिले पनि त्यति नै **सामयिक** छ ।

हिमाल र पहाडका शृङ्खलाहरूले ढाकेको भारत र चीनका बीच अवस्थित यस भू-भागलाई एउटै झन्डामुनि राख्ने महान् कार्य यिनीबाट भयो । पृथ्वीनारायण शाहले बेलैमा एकीकरण कार्य गरेकाले नै नेपाल स्वतन्त्र राष्ट्रको रूपमा रहन सकेको हो ।

पृथ्वीनारायण शाह नेपालीका लागि आदरणीय छन् । यिनी नेपाली जनमानसमा श्रद्धेय रहेका छन् र रहनेछन् । यिनी नेपालका राष्ट्रिय **विभूति** हुन् । यिनको **देहान्त** वि.सं. १८३१ माघे संङ्क्रान्तिका दिन देवीघाटमा भएको थियो ।

मुद्रा आर्जन	=	धन, पैसा आदि कमाउने कार्य
वैदेशिक नीति	=	विदेशसँग सम्बन्ध बढाउने नीति
सामयिक	=	सुहाउँदो
विभूति	=	देशका लागि उल्लेखनीय योगदान दिने व्यक्ति
देहान्त	=	मृत्यु, मरण

अभ्यास

१. **तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर :**

दूरदर्शी, अद्वितीय, इष्टगुरु, मुद्रा, शृङ्खला

२. **तलका शब्दको अर्थ लेख :**

अद्वितीय, सङ्कल्प, मुलुक, संरक्षण, स्वतन्त्र

३. **शुद्ध गर :**

माणचीत्र, समरछ्यन, सुरा, आक्रामाण किर्तिपूर, पुरूश, गुरू

४. **तल दिइएका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर :**

इतिहास, बसोबास, राष्ट्रनिर्माता, फूलबारी, माली

५. **तलका प्रश्नहरूको एकएक वाक्यमा उत्तर देऊ :**

(क) पृथ्वीनारायण शाह कस्ता व्यक्ति थिए ?

(ख) पृथ्वीनारायण शाहमा केके गुणहरू थिए ?

(ग) पृथ्वीनारायण शाह कति वर्षको उमेरमा राजा भएका थिए ?

(घ) कीर्तिपुर आक्रमणमा मारिने को हुन् ?

(ङ) वि.सं. १८२५ को इन्द्रजात्राका दिन के भयो ?

(च) पृथ्वीनारायण शाहले नेपालको पूर्वी सिमाना कहाँसम्म पुऱ्याएका थिए ?

(छ) 'दिव्योपदेश' भनेको के हो ?

(ज) यिनका पालामा कस्तालाई कठोर सजाय हुन्थ्यो ?

(झ) पृथ्वीनारायण शाहले देश, जनता र आफूलाई कुनकुन रूपमा हेरेका थिए ?

(ञ) पृथ्वीनारायण शाहको स्वर्गारोहण कहाँ र कहिले भयो ?

६. **तलको अनुच्छेद पढ र सोधिएका प्रश्नको उत्तर देऊ :**

पृथ्वीनारायण शाहको पहिलो विवाह मकवानपुरका राजाकी छोरी इन्द्रकुमारीसँग भएको थियो । आफ्ना ससुरासँग असन्तुष्ट भएर यिनले दोस्रो विवाह वाराणसीका राजपूत अहिमान सिंहकी छोरी नरेन्द्रलक्ष्मीसित गरे । पृथ्वीनारायण शाहले भक्तपुरका राजा रणजीत मल्लका छोरा वीरनरसिंह मल्लसित मितेरी लगाए । मितेरी साइनोले गर्दा भक्तपुरमा यिनको आउजाउ हुन्थ्यो । यिनले भक्तपुरमा रहेर उपत्यकाको स्थितिलाई नजिकैबाट

अध्ययन गरेका थिए । यसै वेलादेखि काठमाडौँ उपत्यकामाथि विजय गरेर स्वयम् राजा बन्ने रहर उनमा जागेको थियो ।

(क) पृथ्वीनारायण शाहका रानीहरूको नाम केके हो ?

(ख) रणजीत मल्ल कहाँका राजा थिए ?

(ग) पृथ्वीनारायण शाहलाई सानैदेखि के कुराको रहर थियो ?

७. तलका प्रश्नहरूको उत्तर लेख :

(क) श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहभन्दा अघि नेपाल कस्तो थियो ?

(ख) पृथ्वीनारायण शाहको बाल्यकालको स्वभाव कस्तो थियो ?

(ग) गोरखाका राजा भएपछि पृथ्वीनारायण शाहले केके सुधार गरे ?

(घ) पृथ्वीनारायण शाह किन राष्ट्रिय विभूति मानिन्छन् ?

८. व्याख्या गर :

पृथ्वीनारायण शाह एकताका प्रतीक मानिन्छन् ।

९. सप्रसङ्ग व्याख्या गर :

महान् व्यक्ति पराजयबाट आत्तिँदैन ।

१०. पृथ्वीनारायण शाहको दिव्योपदेशका केही अंश तल दिइएका छन् । तिनलाई राम्रोसँग पढ, मनन गर र अहिलेको बोलिचालीको भाषामा मिलाई कापीमा सार :

नेपाल साना दु:खले आर्ज्याको मुलुक होइन ।
दुनियाँ जसदेखि खुसी हुन्छन्, उसैलाई कजाइँ दिनू ।
प्रजा मोटा भया देश बलियो हुन्या छ ।
देशमा विदेशी कपडा मह्ना गरिदिनू, आफ्ना देशमा कपडा बनाउन जान्यालाई नमुना देखाई सधाउनू
नेपाल दुई ढुङ्गाबीचको तरुल हो ।

११. पाठको पहिलो अनुच्छेद छोटो पारी लेख :

१२. पाठका आधारमा पृथ्वीनारायण शाहको छोटो परिचय देऊ ।

व्याकरण

१. पढ र बुझ :

वर्णविन्याससम्बन्धी केही नियम

नपुंसक लिङ्गका उकारान्त शब्द ह्रस्व हुन्छन् । जस्तै : आलु, उखु, केराउ, घिउ, गाउँ, छानु, दानु, तालु, पिँडालु, चाकु, मासु, स्याउ आदि ।

नपुंसक लिङ्गका इकारान्त शब्द दीर्घ हुन्छन् । जस्तै : फर्सी, टोपी, कौसी, डाली, पानी, मिठाई,सलाई, जुरेली, कोइली आदि ।

ऋ र रि को प्रयोग निम्नानुसार गरिन्छ :

ऋ = ऋषि, ऋग्वेद, ऋचा, ऋण, नैऋत्य आदि ।

रि = रिन, रिखीडोरो, रिट्ठो, रित्तो, रिमझिम आदि ।

क्ष/छे र छ्य को प्रयोग निम्नानुसार गरिन्छ :

क्ष = अक्षता, क्षमा, पक्ष, क्षत्रिय, क्षेत्रीय, अक्ष आदि ।

छे/छ्य = रच्छे, छ्यापी, छ्याङ्ङ, छ्याप्नु ओछ्यान आदि ।

ज्ञ र ग्यँ को प्रयोग निम्नानुसार गरिन्छ :

ज्ञ = ज्ञाता, ज्ञानी, आज्ञा, विज्ञ, विज्ञान, संज्ञा आदि ।

ग्यँ = ग्याँचे, ग्याँटिस, ग्याँस आदि ।

ब र व को प्रयोग निम्नानुसार गरिन्छ :

ब = बढी, बन्धन, बल, बुद्धि, अम्बा, ब्राह्मण, शब्द आदि ।

व = अवतार, अवसर, विकास, वकिल, पूर्व, वर्ष, भवन, वचन, वाणी, विचार आदि ।

श, ष, स को प्रयोग निम्नानुसार गरिन्छ :

श = अंश, अधिवेशन, अश्लील, आदर्श, शरीर, शुक्रवार, शिक्षा आदि ।

ष = आविष्कार, आषाढ, उषा, ऋषि, कृषि, विषय, सन्तोष आदि ।

स = अनुसार, सङ्कल्प, सचिव, सभा, सरकार, सेवा, हौसला आदि ।

२. **शिक्षकको सहयोग लिई पाठमा प्रयोग भएका शब्दहरू सङ्कलन गरेर निम्नानुसारको तालिकामा भर :**

ऋ	क्ष	ज्ञ	ब	व	श	ष	स

३. **पढेर सुनाऊ :**

सर्वनाम, विशेषण, जात, पेसा, थर

यी शब्दको अन्तिम मात्रा दीर्घ लेख्ने गर ।

४. **पढ, विचार गर र कापीमा सार :**

स्त्रीलिङ्गी शब्दका अन्त्यमा आउने ई र ऊ दीर्घ हुन्छन् । जस्तै : लक्ष्मी, छोरी, भगवती, सासू, फुपू आदि ।

चाहिँ बाहेक अन्त्यमा ही वा हीं आउने शब्दहरू प्रायशः दीर्घ हुन्छन् । जस्तै : कोही, त्यही, केही, यही, सोही, कहीं, त्यहीं, यहीं आदि ।

५ पर्यटनको महत्त्व

(सानु र नानु सात कक्षामा पढ्छन् । उनीहरू दुवै मिहिनेती छन् । सानु हरेक विषयमा तर्क गर्न चाहन्छिन् । नानु चाहिँ शिक्षक र साथीहरूबाट धेरै कुरा सिकेर ज्ञान बढाउन चाहन्छिन् । आज पनि दिउँसोको खाजा खाने छुट्टीमा विद्यालयको प्राङ्गणमा बसेर उनीहरू कुराकानी गर्दै छन् ।)

सानु : ए नानु ! हेर न बगैंचामा कति राम्रा फूल फुलेछन् ! आहा ! कति राम्रो गुलाफ !

नानु : वसन्त ऋतुमा पनि फूल नफुले कहिले फुल्छ त ? अझ यस वेलामा विभिन्न रमाइला ठाउँ घुम्न पाए झन् कति मजा हुन्छ । पोहोर साल बुबासँग पोखरा गएको थिएँ । कस्तो रमाइलो भयो !

सानु : किन घुम्ने नि ? म त खास घुमेकी पनि छैन र घुम्दा कसरी रमाइलो हुन्छ, थाहा पनि पाएकी छैन ।

नानु : सानु मलाई त घुमफिर गर्ने पर्छ भन्ने लाग्छ । नयाँ नयाँ कुरा देख्न पाइन्छ । हेर न, नयाँ ठाउँ, नयाँ संस्कृति र नयाँ **परिवेश**बारे थाहा पाउँदा कस्तो रमाइलो हुन्छ ! यसकै लागि कति पर्यटकहरू हाम्रो नेपालमा आउँछन् । अनि विद्यार्थीले त शैक्षिक भ्रमण नगरी हुँदैन ।

सानु : साँच्चि, भन त ! पर्यटक भनेको के हो, मलाई त त्यति पनि थाहा छैन हौ नानु ?

परिवेश = आफ्नो वरिपरि देखिने अवस्था

नानु : सुन म बताउँछु । देशभित्र एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा र एक देशबाट अर्को देशमा घुमफिर गर्न रातै बस्ने गरी जाने मानिसहरू पर्यटक हुन् । फुर्सदको वेलामा नयाँ ठाउँ घुम्न, प्राकृतिक दृश्य अवलोकन गर्न, ज्ञानविज्ञानका नयाँ कुरा बुझ्न र मनोरञ्जन गर्न पर्यटकहरू आवतजावत गर्छन् । विश्वका धेरै देशहरूले **पर्यटन व्यवसाय** नै सञ्चालन गरेका छन् । हाम्रो देशमा पनि पर्यटन व्यवसाय फस्टाउँदो छ । पर्यटकहरूलाई नेपालका हिमाल, नदी, मन्दिर, गाउँ, धर्म, संस्कृति, परम्परा **आदि** मन पर्छन् । त्यसैले उनीहरू यहाँ आउँछन् ।

सानु : नेपाली पर्यटकहरू त देशका विभिन्न ठाउँ हेर्न देशभर घुम्छन् । विदेशी पर्यटक चाहिँ नेपालमा खास के कामका लागि आउँछन् नि ? बताऊ न नानु !

नानु : बल्ल तिमीलाई पर्यटन सम्बन्धमा पनि चासो लागे जस्तो छ । सुन न म भनिहाल्छु नि ! नेपाल प्राकृतिक सौन्दर्यका दृष्टिले विश्वका अनौठा देशमध्ये एक अनुपम देश हो । यहाँ असङ्ख्य हिमाल, पहाड, नदी, फाँटहरू र तालतलैया छन् । यी अत्यन्त राम्रा र हेरौँहेरौँ लाग्ने खालका छन् । यहाँ विश्वका दुर्लभ जीवजन्तु, चराचुरुङ्गी र पुतलीहरू पाइन्छन् । यहाँ विभिन्न जातका रूखबिरुवा र फूलहरू पाइन्छन् । यहाँको हावापानी र प्राकृतिक बनोटमा विविधता छ । यति मात्र हो र ! नेपाल मन्दिरको देश, सगरमाथाको देश, बुद्धको देश र जलस्रोतमा विश्वको दोस्रो धनी देश भनेर पनि चिनिन्छ । बेलायतले गरेको सर्वेक्षणअनुसार पर्यटकीय विविधताका दृष्टिले नेपाल, न्युजिल्यान्डपछिको दोस्रो महत्त्वपूर्ण स्थल हो । अनि यी कुराले पर्यटकलाई लोभ्याउँदैनन् त ?

सानु : यो त बुझेँ । अब एउटा कुरा भनिदिन्छ्यौ कि ? नेपालमा पर्यटक आउँदा हामीलाई के फाइदा हुन्छ ? अनि धेरै पर्यटक ल्याउन नेपालले के गरेको छ त ?

नानु : सुन ! पर्यटक आउँदा मुख्यत: हामीलाई आर्थिक फाइदा हुन्छ । उनीहरूले नेपालमा बस्दा, खाँदा, डुल्दा विदेशी मुद्रा खर्च गर्छन् । विदेशी मुद्रा आर्जनबाट देशको आर्थिक उन्नति हुन्छ । उनीहरूसँगको घुलमिलले संस्कृति, **सभ्यता**, विज्ञानप्रविधि र आधुनिकताको साटासाट हुन्छ । यो फाइदा होइन त ? यही कुरालाई विचार गरेर सरकारले विभिन्न प्रकारका पर्यटन व्यवसाय सञ्चालन गर्ने नीति लिएको छ । कोही पर्यटक प्राकृतिक सौन्दर्य पारख गर्न आएका हुन्छन् । उनीहरूलाई विभिन्न ठाउँमा

पर्यटन व्यवसाय = देशविदेशबाट भ्रमण गर्न आउने मान्छेलाई सुविधा दिन चलाइएको पेसा
सभ्यता = सभ्य हुने भाव

घुमाउनुपर्छ। कोही नेपालको सामाजिक-सांस्कृतिक अवस्था बुझ्न आउँछन्। उनीहरूलाई धार्मिक-सामाजिक स्थलमा लगी सभासम्मेलनमा संलग्न गराउनुपर्छ। कोही गाउँघर, लेकबेंसी घुम्न चाहन्छन्। उनीहरूलाई **ग्रामीण पर्यटन** र पैदल यात्रामा सरिक गराउनुपर्छ। कोही मनोरञ्जनका लागि आउँछन्। उनीहरूलाई हिउँमा चिप्लने, नदीमा **च्याफ्टिङ** गर्ने, परम्परागत लोक तथा शास्त्रीय नाचगानमा रमाउने र **बन्जी**जस्ता चामत्कारिक खेलमा सरिक गराउने गर्नुपर्छ। हाम्रो देशले पनि यस्तै काम गरेको छ।

सानु : के सरकारले पर्यटनका लागि पर्याप्त सुविधा दिन सकेको छ त ? फेरि उनीहरू आउँदा विकृति पनि त भित्रिन सक्छन् ? तिमी यसमा के भन्छ्यौ ?

नानु : हो, पर्यटकलाई हामीले पर्याप्त सुविधा दिन सकेका छैनौं। यसका लागि हामीले यातायात र सञ्चारको सुविधा विस्तार गर्नुपर्छ। पर्यटकका लागि आधुनिक होटल, लज र पर्याप्त **पथप्रदर्शक**को व्यवस्था गरी सुरक्षा पनि दिनुपर्छ। यसै गरी नयाँ पर्यटकीय सम्भावनाको पनि खोजी गर्नुपर्छ। यसो भएमा उनीहरूले सुविधा पाउँछन् र पर्यटकको सङ्ख्या पनि बढ्छ। तिमीले भनेजस्तो पर्यटकबाट विकृति पनि भित्रिन सक्छन्। यसका लागि सरकारले पर्यटक आउँदाजाँदा, बस्दा र घुम्दा उनीहरूले पालन गर्नुपर्ने नियमहरू बनाई कडाइका साथ लागू गर्नुपर्छ। अनि त सायद् समस्या **निराकरण** हुन्छ भने व्यवसाय पनि फस्टाउँछ।

सानु : *(घन्टी बज्छ)* तिमीबाट मैले धेरै कुरा बुझें। पर्यटन व्यवसायको विशेष महत्त्व रहेछ। हामीले पनि **बाह्य पर्यटनमा** नसके पनि **आन्तरिक पर्यटनमा** चाहिँ जानै पर्ने रहेछ। हैन त ? अब म पनि बुबाआमालाई भनेर यसपालि चाहिँ पक्कै घुम्न जानुपर्ला।

नानु : हुन्छ। म पनि तिमीसँग जाउँला नि ! *(दुवै कक्षाकोठातिर जान्छन्।)*

ग्रामीण पर्यटन = रमाइला गाउँ हेर्न जानेआउने यात्रा

च्याफ्टिङ = नदीमा च्याफ्ट (डुङ्गा) खियाउनु

बन्जी = कम्मरमा डोरी बाँधेर विशेषतः अग्ला ठाउँबाट पहाडका खोंचमा हाम फालेर खेलिने एक रमाइलो खेल

पथप्रदर्शक = बाटो देखाउने मान्छे

बाह्य पर्यटन = अर्को देश र त्यसका जनता, संस्कृति आदिबारे जान्न र मनोरञ्जन प्राप्त गर्न देशबाहिर जाने यात्रा

आन्तरिक पर्यटन = मन बहलाउन वा घुम्न देशभित्रका एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा जाने यात्रा

अभ्यास

१. **तलका शब्दहरूलाई शुद्धसँग उच्चारण गर :**

प्राङ्गण, ऋतु, पर्यटकहरू, प्राकृतिक, दृश्य, चराचुरुङ्गी

२. **पालैपालो सानु र नानु बनेर यो पाठ पढेर कक्षामा सुनाऊ ।**

३. **अर्थ लेख :**

अनुपम, मुद्राआर्जन, पारख, शास्त्रीय, विकृति,

४. **अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :**

तर्क, प्राङ्गण, शैक्षिक भ्रमण, प्राकृतिक दृश्य, संस्कृति, चासो लाग्नु, पर्यटकीय विविधता, पारख गर्नु, पर्यटकीय सम्भावना

५. **शुद्ध गर :**

रितु, ग्यानविग्यान, बिदेसी, पइदल, बाहिय, बगइचा

६. **छोटो उत्तर देऊ :**

(क) किन मान्छेले घुमफिर गर्नुपर्छ ?

(ख) पर्यटकबाट हामीलाई के फाइदा हुन्छ ?

(ग) विदेशी पर्यटक नेपालमा किन आउँछन् ?

(घ) नेपालमा धेरै पर्यटक भित्र्याउन के गर्नुपर्छ ?

(ङ) पर्यटकबाट विकृति भित्रिन नदिन के गर्नुपर्छ ?

(च) किन नेपालमा पर्यटन व्यवसाय महत्त्वपूर्ण छ ?

७. **व्याख्या गर :**

(क) नयाँ ठाउँ, नयाँ संस्कृति र नयाँ परिवेशबारे थाहा पाउँदा कस्तो रमाइलो हुन्छ !

(ख) नेपाल प्राकृतिक सौन्दर्यका दृष्टिले विश्वका अनौठा देशमध्ये एक अनुपम देश हो ।

(ग) यहाँको हावापानी र प्राकृतिक बनोटमा विविधता छ ।

(घ) बाह्य पर्यटनमा नसके पनि आन्तरिक पर्यटनमा चाहिँ जानै पर्ने रहेछ ।

८. **नेपालमा पर्यटन व्यवसायको कस्तो सम्भावना रहेको छ र यसमा केके समस्या देखिएका छन् ? खुलाएर लेख ।**

सिर्जनात्मक अभ्यास

तलका शीर्षकमा संवाद लेख :

(क) नदीनालाको महत्त्व

(ख) विद्यार्थीको कर्तव्य

व्याकरण

क्रियायोगी

१. तल दिएका वाक्यमा रेखाङ्कित शब्दहरू क्रियायोगी हुन्, तिनलाई पढ र विचार गर :

(क) सानु अहिले आउँछे ।

(ख) नानु त्यहाँ बसी ।

(ग) सानु नानुसँग एकदम झोक्किई ।

(घ) ऊ टुप्लुक्क आयो ।

(ङ) राधा सधैं नुहाउँछे ।

क्रियाको विशेषता जनाउने तथा बयान गर्ने शब्दलाई क्रियायोगी भनिन्छ ।
क्रिया विशेषण र क्रियान्वयी गरी क्रियायोगी दुई किसिमका हुन्छन् ।

(क) क्रिया विशेषण – ज्यादै, बिस्तारै, जरुक्क, बिछट्ट, झलमल्ल आदि ।

(ख) क्रियान्वयी – अहिले, तल, कहिलेकाहीँ, भित्र, नजिक आदि ।

२. दिएका क्रियायोगी शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर :

फटाफट, अबेर, तुरुन्त, कमै, प्वाक्क, अकस्मात्, जतातत्तै

३. शिक्षकको सहयोगमा पाठबाट पाँचओटा क्रियायोगी शब्दहरूको सङ्कलन गर ।

४. क्रियायोगी शब्दले वाक्य पूरा गर :

(क) ऊ ..... निदायो ।

(ख) चरो ..... उड्यो ।

(ग) बिरुवा ..... बढ्यो ।

(घ) हरि ..... घर आउँछ ।

(ङ) तिमी ..... रिसाउँछौ ।

६ झन्डाको गीत

- क्षेत्रप्रताप अधिकारी

नेपाली पानी नसुकेसम्म यो रगत सुक्तैन
चन्द्र र सूर्य नझुकेसम्म यो झन्डा झुक्तैन

को ठूलो सानो, को तल माथि
हिमाली छाया एकै हो
नमीठो **वचन** नबोल साथी
देशको माया एकै हो ।
मितेरी माग्छ नेपाली माया **दैलोमा** ढुक्दैन
चन्द्र र सूर्य नझुकेसम्म यो झन्डा झुक्दैन

टुटेको छैन नेपाली **नाता**
एकता हाम्रो ठूलो छ
जहाँ छ हाम्रो सगरमाथा
त्यै **सेरोफेरो** ठूलो छ

नेपाली रगत नसुकेसम्म गण्डकी सुक्दैन
चन्द्र र सूर्य नझुकेसम्म यो झन्डा झुक्दैन

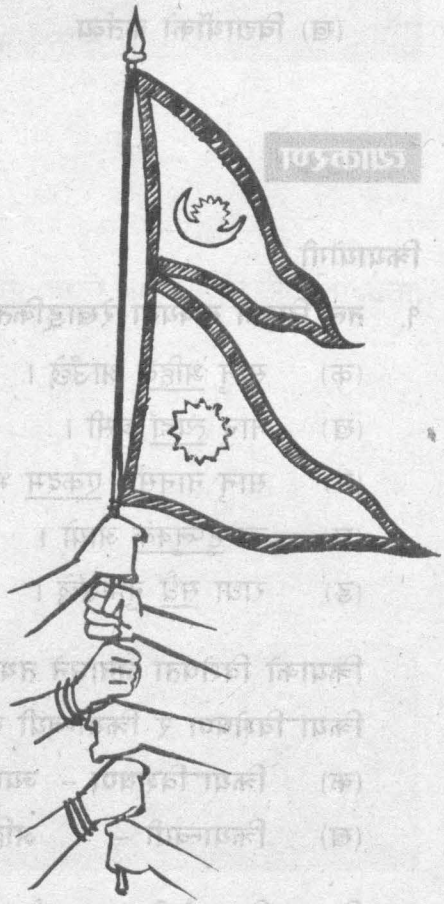

वचन	=	वाणी, बोली
दैलो	=	घरको भित्र पस्ने मूल ढोका
टुटेको	=	चुँडिएको, छिनिएको
नाता	=	सम्बन्ध, साइनो
सेरोफेरो	=	वरिपरि, भएभरको

ज्यान जाला तर मेची र काली
तराई अन्त जाँदैन,
पाखामा आँखा नलगाऊ साथी
नेपाली पछि हट्दैन

आइलाग्ने माथि जाइलाग्न पनि नेपाली रुक्तैन
चन्द्र र सूर्य नझुकेसम्म यो झन्डा झुक्दैन

आइलाग्नु = निहुँ खोज्नु, धावा बोल्नु
जाइलाग्नु = झम्टिनु, हमला गर्नु
रुक्तैन = रोकिँदैन

अभ्यास

१. **तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर :**
चन्द्र, सूर्य, झन्डा, गण्डकी, नाता, एकता, दैलो

२. **'झन्डाको गीत' कविता लयमा पढेर कक्षाका सबै साथीलाई सुनाऊ ।**

३. **तलका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर :**
रगत, पानी, साथी, सगरमाथा, मेची, काली, सेरोफेरो

४. **सच्याएर आफ्नो कापीमा सार :**
ठुलो, देस, साथि, येकता, तराही, गित, सुर्य

५. **एक वाक्यमा उत्तर देऊ :**
(क) रगत कहिलेसम्म सुक्दैन ?
(ख) के नभएसम्म झन्डा झुक्तैन ?
(ग) नेपालीको एकता कस्तो छ ?
(घ) नेपाली के गर्दैन ?

६. **उत्तर देऊ :**
(क) नेपाली झन्डाको स्वभाव कस्तो छ ?
(ख) हिमाली छायाले सानाठूलालाई कुन रूपमा हेरेको छ ?
(ग) नेपालीहरूमा देशको माया कुन रूपमा रहेको छ ?
(घ) नेपालीले ठूलो भन्ने वस्तुका रूपमा केलाई लिएको पाइन्छ ?

७. **व्याख्या गर :**

टुटेको छैन नेपाली नाता एकता हाम्रो ठूलो छ
जहाँ छ हाम्रो सगरमाथा त्यै सेरोफेरो ठूलो छ

८. **सप्रसङ्ग व्याख्या गर :**

आइलाग्ने माथि जाइलाग्न पनि नेपाली रुक्तैन
चन्द्र र सूर्य नझुकेसम्म यो झन्डा झुक्दैन ।

९. **झन्डाको गीतको भावलाई समेटेर नेपालीको बारेमा एक अनुच्छेद लेख ।**

१०. **माथिको कविताका आधारमा शिक्षकको सहयोग लिई क्षेत्रप्रताप अधिकारीको कविता लेखन शैलीका बारेमा एक अनुच्छेद लेख ।**

११. **झन्डाको गीत कवितामा राष्ट्रियताको भावनालाई कसरी प्रस्तुत गरिएको छ ?**

सिर्जनात्मक अभ्यास

नेपालको राष्ट्रिय फूल लालीगुँरासका सम्बन्धमा कविता लेखेर शिक्षकलाई देखाऊ ।

व्याकरण

नामयोगी

१. **तलका वाक्य पढ र रेखाङ्कित शब्दमा विशेष ध्यान देऊ :**

(क) झन्डा<u>मुनि</u> बस ।
(ख) हिमाल<u>तिर</u> हेर ।
(ग) भाइ साथी<u>सित</u> विद्यालय गयो ।
(घ) बहिनीको झोला<u>भित्र</u> कलम छ ।
(ङ) कालोपाटी<u>नेर</u> शिक्षक उभिएका छन् ।

मुनि, तिर, तर्फ, सित, सँग, भित्र, बाहिर, नेर, सम्म, भन्दा जस्ता शब्दहरू नामयोगी शब्द हुन् ।

नामयोगी शब्दहरू नामसँग जोडेर एउटै डिकोमा लेखिन्छन् ।

नामपदसित जोडिँदा विभक्तिझैँ भएर अर्थ प्रस्ट पार्ने शब्दलाई नामयोगी शब्द भनिन्छ ।

उदाहरण : पूर्वपट्टि, पश्चिमतर्फ,नेपालीबाहेक, पसलनेर, साँझसम्म, सदरमुकामसम्म आदि ।

२. **तलका नामयोगी शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर :**

सँग, पट्टि, सम्म, भन्दा, समेत

३. **तलका खाली ठाउँमा मिल्दो नामयोगी शब्द लेख :**

(क) सीताको बायाँ ..... रीता उभिएकी छे ।

(ख) राम सहर ..... पुग्छ भन्थ्यो ।

(ग) म साथी ..... विद्यालय जान्छु ।

(घ) अङ्ग्रेजी ....., मलाई सबै विषय सजिलो लाग्छ ।

(ङ) गीता ..... रमा अग्ली छे ।

७ साथीको चिठी

चितवन
२०५९/६/२०

प्रिय साथी रवि,

नमस्ते !

यहाँ मलाई सन्चै छ । त्यहाँ सबैलाई आरामै होला । हाम्रो परीक्षा सकिएपछि गर्मी बिदा भयो । म केही दिनका लागि काठमाडौँ गएकी थिएँ । संयोगले त्यहाँ मैले गाईजात्रा हेर्ने अवसर पाएँ । यसअघि कहिल्यै गाईजात्रा हेरेकी थिइनँ । काठमाडौँ उपत्यकामा मनाइने विभिन्न **जात्रा**हरूमध्ये यसलाई विशेष **रोचक** जात्राको रूपमा लिने गरिँदो रहेछ ।

गाईजात्राका दिन बिहानैदेखि जोगी र गाईजस्ता बनेर सहरका सडकमा मानिसहरू घुम्दा रहेछन् । कसैकसैले त साँच्चिकै गाई लिएर घुमेको पनि देखियो । त्यसो त काठमाडौँमा देवीदेवताका नाममा विभिन्न जात्राहरू बडो उत्साह एवम् हर्षका साथ मनाउने चलन रहेछ । यहाँ मनाइने **इन्द्रजात्रा, घोडेजात्रा, गठेमङ्गल, धान्यपूर्णिमा** एवम् **वैशाखपूर्णिमा**जस्ता चाडपर्वको कुराचाहिँ पहिले पनि सुनेकी थिएँ । आफ्नै आँखाले हेर्ने अवसर भने पाएको थिइनँ । प्रत्येक चाडपर्वको छुट्टै सांस्कृतिक विशेषता हुन्छ । गाईजात्राको पनि आफ्नै विशेष परम्परा कायम भएको कुरा जानकारी भयो । मल्लकालमा राजा प्रताप मल्लकी पत्नीले आफ्नो पुत्रको मृत्युमा ठूलो शोक गरिन् रे ! रानीको पीडालाई कम गर्न राजाले गाईजात्रा चलाउने निधो गरेछन् । त्यति वेलादेखि नै हरेक वर्ष कसैको घरमा कोही मरेको छ भने त्यस घरबाट गाई लिई जात्रामा सामेल हुने परम्परा बसेको रहेछ । यो जात्रा हेरेपछि वर्ष दिनभित्र कति मानिस मरेका रहेछन् भन्ने कुरा मोटामोटी अन्दाज लगाउन सकिँदो रहेछ । राजाले आफ्नी रानीलाई 'हाम्रो छोरो मात्र होइन, अरूका घरमा पनि मानिस मर्छन्, ल हेर त' भनी गाईजात्रा देखाएर उनको चित्त बुझाइदिएका थिए रे !

जात्रा = मेला, उत्सव
रोचक = रमाइलो
इन्द्रजात्रा = भाद्रशुक्लचतुर्दशीका दिन काठमाडौँमा गरिने कुमारी, भैरव, गणेश आदिको प्रसिद्ध रथयात्रा
घोडेजात्रा = चैत्रकृष्णचतुर्दशीका दिन काठमाडौँको टुँडिखेलमा देखाइने घोडादौडको प्रसिद्ध जात्रा
गठेमङ्गल = श्रावणकृष्णचतुर्दशीका दिन पूजा गरिने कल्पित राक्षस
धान्यपूर्णिमा = मङ्सिर महिनामा पर्ने पूर्णिमा
वैशाखपूर्णिमा = वैशाखको पूर्णिमा

यस आधारमा गाईजात्राको महत्त्वलाई **मृतक** आत्माप्रति **श्रद्धाञ्जली** र शान्तिको कामना गर्ने दिनको रूपमा लिइएकी रहेछ । यो जानकारी तिम्रा लागि पनि रोचक नै होला भनेर यसबारे लेखेकी हुँ । थप कुराकानी अर्को पत्रमा लेखौंला ।

धन्यवाद !

तिम्री साथी
रजनी अर्याल

खामको नमुना

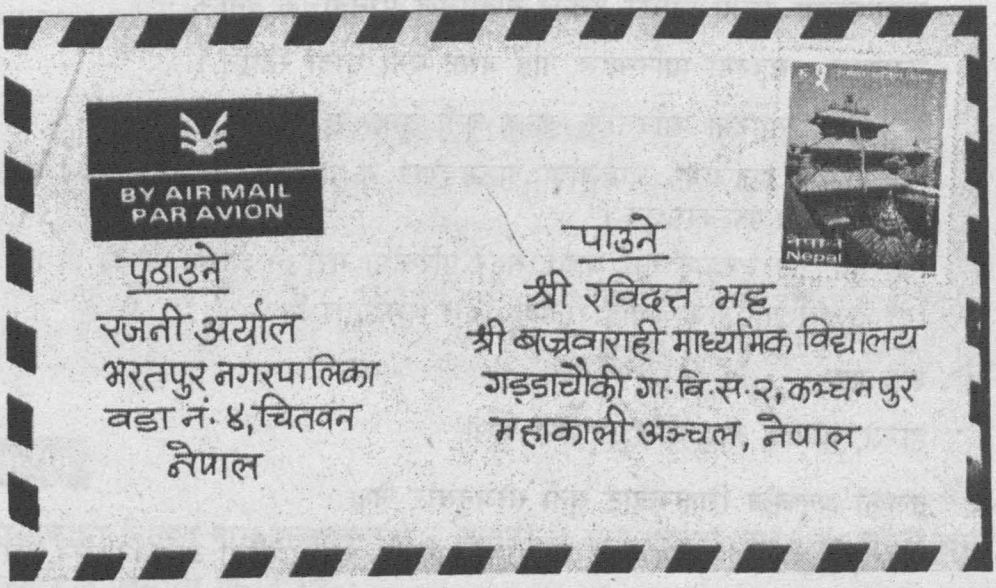

मृतक = मरेको

श्रद्धाञ्जली = कुनै मृत व्यक्तिमा श्रद्धा अर्पण गर्ने काम

पीडा = दुःख, कष्ट

अभ्यास

१. **साथीको चिठी भन्ने पाठ पढेर कक्षाका साथीलाई सुनाऊ ।**

२. **दिएका शब्दको अर्थ लेख :**

पर्व, जात्रा, सडक, पत्र, अन्दाज, रोजक

३. **वाक्यमा प्रयोग गर :**

निधो, हर्ष, उत्साह, पुत्र, शोक

४. **उदाहरणमा देखाएअनुसार तलका वाक्यलाई प्रश्नवाचक बनाऊ :**

उदाहरण सहरमा मानिसहरू गाई जस्तो बनी घुम्दा रहेछन् ।

सहरमा मानिसहरू कस्तो बनी घुम्दा रहेछन् ?

(क) यहाँका इन्द्रजात्रा, घोडेजात्रा, गठेमङ्गल र धान्यपूर्णिमा जस्ता पर्वले सांस्कृतिक विशेषता झल्काउँछन् ।

(ख) मृतकका घरबाट गाई बनाई सहर परिक्रमा गराउने चलन चलेको हो ।

(ग) राजाले गाईजात्रा देखाई रानीको चित्त बुझाएका थिए ।

५. **शुद्ध गर :**

हाम्रो, मानीष, गाइ जात्रा, पुर्णीमा, ठुलो

६. **तलको अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनी सोअनुसार लेख :**

पोलिएर, उसिनिएर, पकाइएर, साँधिएर, तारिएर, चप, पकौडा आदि विभिन्न परिकारमा परिणत भएर जुन वेला जस्तो चाहियो उस्तै बन्न सक्ने आलुको व्यक्तित्व साँच्चै नेपाली बुद्धिजीवीको जस्तै बहुमुखी छ । अर्थात् जसरी यहाँ एउटै व्यक्ति शिक्षक, दीक्षक, सेवक, पत्रकार अलपत्रकार, नेता, अभिनेता जुन मौकामा जेको महत्त्व देखिन्छ, त्यसैमा ठिक्क भइदिन्छ, त्यसैगरी आलु पनि जुन वेला जे चाहियो त्यसैमा ठिक्क । ढिँडोलाई सितन चाहियो आलु ठिक्क, भुजा रुचाउन पऱ्यो आलु नै ठिक्क, ज्वाइँलाई झटपट खाजा खुवाउनुपऱ्यो आलुको कवाफ, पाहुना धेरै लागे भने एक पाउ आलुमा एक पाथी पानी राखी छड्काइदिनोस् आलुदम काइदासाथ । त्यसैले आलु जनप्रिय छ ।

- भैरव अर्याल

७. **छोटो उत्तर देऊ :**

(क) गाईजात्राले कस्तो धार्मिक आस्था बोकेको छ ?

(ख) गाईजात्राका बारेमा रजनीको कस्तो दृष्टिकोण रहेको छ ?

(ग) हाम्रो परम्परा र संस्कृति लोप हुन नदिन केके गर्नुपर्छ ?

(घ) तिम्रो गाउँघरमा कुनकुन चाडपर्व मनाइन्छन् ?

(ङ) तिमीलाई सबभन्दा मन पर्ने चाड कुन हो र त्यसको सबभन्दा मन पर्ने कुरा के हो ?

८. **पाठमा दिइएको चिठीको रविले रजनीलाई दिनुपर्ने उत्तर लेख ।**

९. **मामाघर जाँदाको घटना वर्णन गर्दै साथीलाई चिठी लेख ।**

सिर्जनात्मक अभ्यास

१. आफ्नो गाउँमा मनाइने सांस्कृतिक महत्त्वको कुनै चाडको वर्णन गर्दै मामालाई चिठी लेख ।

२. आफू घुमेको ऐतिहासिक स्थानको वर्णन गरी विदेशमा बस्ने पत्रमित्रलाई चिठी लेख ।

व्याकरण

१. **तालिकामा दिएका नाम शब्दहरू पढ र त्यसरी नै अन्य दसदस नाम शब्द खोजी समूह बनाएर तालिकामा प्रस्तुत गर :**

व्यक्तिवाचक नाम	जातिवाचक नाम	समूहवाचक नाम	द्रव्यवाचक नाम	भाववाचक नाम
रवि	गाई	हुल	पत्र	पीडा
गाईजात्रा	पर्व	बथान	दूध	शान्ति
शङ्कर	साथी	समूह	पानी	परम्परा
काठमाडौँ	उपत्यका	ताँती	चामल	शोक
प्रताप मल्ल	राजा	लस्कर	फलाम	आराम
	जात्रा		कपडा	सन्चो

८ खरानीको डोरी

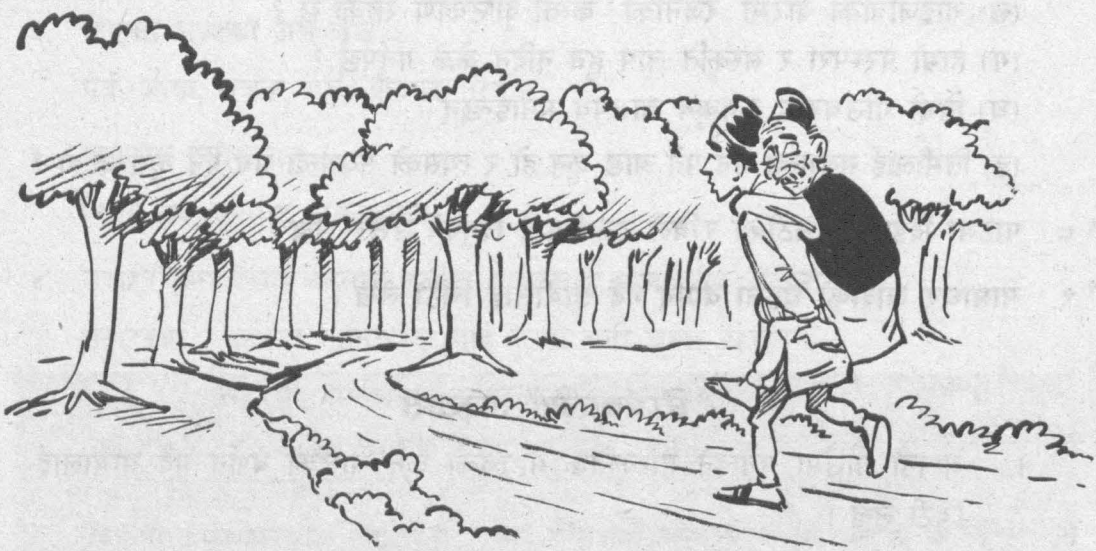

एकादेशको **दुर्गम** गाउँमा बाबुछोरा मात्र भएको एउटा परिवार थियो । बाबुको नाम आङ्दावा र छोराको नाम आङ्फुर्वा थियो । उनीहरू गरिब थिए । उनीहरूसँग सम्पत्तिको नाउँमा एउटा सानो घरबाहेक अरू केही थिएन । बाबुछोरा दुवै ज्यालामजदुरी गरेर जीवन चलाउँथे । त्यस देशमा धेरै पहिलेदेखि **अशक्त** बाबुआमालाई बुढेसकालमा जिउँदै जङ्गलमा लगी अलपत्र रूपमा छोड्ने परम्परा रहेछ । यसलाई सरकारले पनि कानुनी मान्यता दिएको रहेछ । जङ्गलमा छोडिएका बूढाबूढी कतै हिँडडुल पनि गर्न नसक्ने र केही दिन बाँचेर भोकभोकै मर्ने गर्दा रहेछन् ।

आङ्दावा कालान्तरमा बूढो भयो र काम गर्न नसक्ने अवस्थामा पुग्यो । त्यहाँको चलनअनुसार आङ्फुर्वा बूढो बाबुलाई पिठिउँमा बोकेर जङ्गलतर्फ लाग्यो । लामो यात्रा पार गरेर बीच जङ्गलमा आङ्फुर्वाले बूढो बाबुलाई बिसायो । त्यहाँ पानीको सानो खोपिल्टो पनि थियो । उसले साथमा घरबाट ल्याएको सामलतुमल बूढो बाबुलाई दियो र घामपानीबाट जोगिन स्याउलाको ओतको पनि व्यवस्था मिलायो । अब आङ्फुर्वाले बाबुसँग बिदा लिएर घर फर्किने विचार गऱ्यो ।

दुर्गम = सुविधाविहीन, विकट ठाउँ

अशक्त = बल, तागत सकिएको, कमजोर

"बस्नुहोस् है बुबा, म अब घर फर्कन्छु । यहाँको चलन यस्तै हो ।" यसो भन्दा आङ्फुर्वाको आँखामा गहभरि आँसु थियो । आङ्दावा केही बोल्न सकेन । उसले पनि आँसु ओभाइसकेका आँखा मिच्यो । बाबुछोरा दुवैलाई छुट्टिन मुस्किल परेको थियो । आङ्फुर्वातिर हेरेर आङ्दावाले भन्यो, "जा त जा, फेरि घर पुग्न रात पर्ला । बाटो बिराउलास् कि भनेर बाटोमा बुट्यानका मुनाहरू भाँचेर मिल्काएको छु । त्यसलाई ख्याल गरेर जानू, गाउँ निस्कने बाटो कतै अलमलिने कुरो आउँदैन । तँ सजिलै गाउँ निस्कन सक्छस् ।" बाबुको यस्तो **अक्कल**का बारेमा आङ्फुर्वाले कुनै कल्पनासम्म गरेको थिएन । पिठिउँमा बोकेर ल्याउँदा बूढा बाबु बाटाको आसपासका बुट्यानका मुनाहरू किन भाँच्छन् भन्ने कुरा भने उसलाई लागेको थियो । अब झन् आङ्फुर्वा **धर्मसङ्कट**मा पऱ्यो । आफूप्रतिको बाबुको यस्तो **अगाध** मायाले गर्दा फर्किन उचालेको आङ्फुर्वाको पाइलो अघि बढ्न सकेन । उसले आफूलाई धिकाऱ्यो, आफ्नो देशको यस किसिमको चलन पनि उसलाई मन परेन । अशक्त हुँदैमा यस्तो **घनघोर** जङ्गलमा बाबुलाई अलपत्र छोडेर आफू मात्र एक्लै घर फर्किन उसलाई आफ्नो मनले दिएन । उसले छरछिमेकीले समेत **सुइँको** नपाउने गरी बूढो बाबुलाई घरमा नै लुकाएर पाल्ने विचार गऱ्यो । जङ्गलमा पुऱ्याएको बाबुलाई पिठिउँमा बोकेर फेरि आङ्फुर्वा घरतर्फ लाग्यो ।

अशक्त बाबुलाई लुकाएर आङ्फुर्वाले पालेको केही दिन भएको थियो । खरानीको डोरी बाटेर ल्याउने व्यक्तिलाई सरकारी **खजाना**बाट धेरै धनसम्पत्ति बक्सिस् दिनुको साथै ऊसित राजकुमारीको विवाहसमेत गरिदिने राजाबाट घोषणा भयो । राजाले यस किसिमको घोषणा आफ्ना प्रजाहरू कत्तिसम्म **जुक्तिवाल** रहेछन्, त्यसको जानकारी लिन गरेका थिए । राजाका सिपाहीहरू राजाको यो घोषणा सुनाउन झ्याली र झ्याम्टा बजाउँदै गाउँघरको घरदैलोसम्म पुगे । राजाको यो **घोषणा** आङ्फुर्वाले पनि सुन्यो । उसले सबै कुरा आफूले लुकाएर राखेका

अक्कल	=	जुक्तिबुद्धिले गरिने काम वा निकालिने उपाय
धर्मसङ्कट	=	धर्म पालन गर्न वा बचाउन मुस्किल परेको स्थिति
अगाध	=	निकै, हुनेसम्मको
घनघोर	=	डरलाग्दो, कहालीलाग्दो
सुइँको	=	सङ्केत, सुराक
खजाना	=	ढुकुटी, भँडार
जुक्तिवाल	=	विभिन्न किसिमका उपाय रच्ने व्यक्ति
घोषणा	=	कार्यान्वयन हुनै पर्ने गरी गरिएको आदेश, सबैको जानकारीका लागि व्यक्त गरिएको विशेष किसिमको महत्त्व भएको भनाइ

बाबुलाई बतायो । गरिब र अविवाहित भएकाले आङ्फुर्वाका लागि यो अवसर निकै महत्त्वपूर्ण मानिनु स्वाभाविक नै हो ।

आङ्दावाले छोरालाई खरानीको डोरी बाट्ने जुक्ति बतायो । बाबुले भनेबमोजिम आङ्फुर्वाले मस्याइलो सानो फल्याकको दुवै छेउमा काँटी ठोक्यो र बाबियोको **खिरिलो** डोरीको तान लगायो । पूरै सल्कने किसिमबाट त्यो डोरी बाल्यो । डोरी पनि नभन्दै जलेर खरानी भयो । उसले त्यसपछि त्यो फल्याकलाई नहल्लाईकन राजाकहाँ लग्यो । यो देखेर राजा धेरै खुसी त भए तर घोषणाबमोजिमको बक्सिस् दिने कुरा भने गरेनन् । आङ्फुर्वालाई सात दिनभित्र सम्पन्न गर्न भनी राजाले अर्को जुक्ति लगाउने समस्या दिए । आङ्फुर्वाले दुवैतर्फ बराबर गोलाइ भएको काठको लट्ठीको फेद र टुप्पो पत्ता लगाउनुपर्ने भयो । पत्ता लाउन नसके ज्यानै लिने कुरा राजाले भनेका थिए । आङ्फुर्वाले यो सबै कुरा पनि बेलुका गएर बाबुलाई सुनायो । यसपटक ऊ बढी चिन्तित देखिएको थियो । "सबै समाधान हुन्छ, पीर नगरी सुत्" आङ्दावाले छोरालाई भन्यो ।

आङ्फुर्वा भोलिपल्ट बिहान सदाको भन्दा सबेरै उठ्यो । उसको अनुहार अलिक निन्याउरो थियो । राजाको आदेश अलिकति तलमाथि भयो भने ज्यानै जान सक्छ भन्ने उसलाई लागेको थियो । राजाको अगाडि बाबाकी दुहाईं भन्ने कुरालाई पनि उसले राम्ररी बुझेको थियो । उसले बूढो बाबुसँग लट्ठीको फेदटुप्पो छुट्याउने उपाय सोध्यो । आङ्दावाले लट्ठीलाई ठीक बीचमा डोरीले बाँध्न र डोरी हातमा लिएर त्यसलाई पोखरीमा बिस्तारै डुबाउन भन्यो । पानीमा सर्वप्रथम डुबेको भाग फेद र पछि डुबेको भाग टुप्पो हुने कुरा पनि आङ्दावाले छोरालाई बताइदियो । आङ्फुर्वाले बाबुले भनेबमोजिम लट्ठीको फेदटुप्पो फेला पारेर राजाकहाँ जाहेर गऱ्यो । चित्तबुझ्दो रूपमा कुरा **जाहेर** भएकाले राजा यसपटक पनि निकै खुसी भए तर पहिलेकै जस्तो घोषणाबमोजिमको बक्सिस् भने दिएनन् । बरु उल्टै अर्को एउटा थप समस्या राजाले तीन महिनाभित्र सम्पन्न गर्नका लागि भने । समस्या यसप्रकारको थियो - बजाएर त सबै बाजा बज्छन्, नबजाईकन बज्ने बाजा कुन हो । त्यस किसिमको बाजा राजाकहाँ आङ्फुर्वाले **दाखिला** गर्नुपर्ने भयो ।

खिरिलो = राम्ररी बाटिएको

जाहेर = बिन्ती

दाखिला = पेस

आङ्फुर्वा अब भने दिक्क भइसकेको थियो । चोक्टा खान गएको झोलमा डुबेर मर्नुपर्ने भयो भन्ने उसलाई लाग्यो । तर आङ्दावाले उसलाई यो काम पनि सजिलै सम्पन्न हुन सक्छ भनेर आश्वासन दियो र धैर्य गर्न र **हरेस** नखान भन्यो । "अगाडि आइपरेका कामहरू बुद्धिमानी ढङ्गबाट सम्पन्न गर्दै जानुपर्छ, मानिस हुनुको सार्थकता यसैमा रहेको छ" आङ्दावा यही कुरा सधैँजसो आफ्नो छोरालाई भन्ने गर्थ्यो । नबजाईकन बज्ने बाजाको व्यवस्था मिलाउने उपाय पनि उसले छोरालाई बताइदियो ।

आङ्फुर्वाले सानो प्वाल भएको सिमलको **डुँड**लाई गोहोराको पातलो छालाले दुवैतर्फबाट मोरेर त्यसमा मौरीपालन गऱ्यो । घारको प्वालबाट मौरीहरू बाहिर जान सक्तैनथे । सास फेर्नसम्म भने सक्थे । भुनुनु आवाज निकाल्दा र पातलो छालामा मौरीहरूले ठक्कर दिँदा सङ्गीतको मीठो स्वर सुनिन्थ्यो । उसले तीन महिनाभित्रै आफ्नै हातले मौरीको यो घार राजाको हातमा होसियारीपूर्वक **हस्तान्तरण** गऱ्यो । राजाले पनि आङ्फुर्वाले दिएको मौरीको घारलाई यसले केकेन ल्यायो भन्दै आफ्नै हातले ग्रहण गरे । आङ्फुर्वाको हातबाट राजाको हातमा मौरीको घार सुम्पिँदा डुँड हल्लियो र घारका मौरीहरू घारभित्र भुनभुनाए । मौरीहरूले पातलो छालामा **स्पर्श** गर्दा र भुनुनु आवाज निकाल्दा त्यस घारबाट मीठो सङ्गीतको सुरिलो **ध्वनि** निस्कियो । यस किसिमको नबजाईकन बज्ने बाजा पाउँदा राजा आङ्फुर्वाबाट निकै प्रभावित भए । तर यी सबै कामहरू आङ्फुर्वाको बुद्धिबाट नै सम्पन्न भएको भन्ने कुरामा भने राजालाई विश्वास भएन र राजाले वास्तविकता जान्न चाहे ।

हरेस	=	निरास
डुँड	=	भित्र खोक्रो भएको रूखको गिँड वा सानो टुक्रा
हस्तान्तरण	=	कुनै वस्तु अरूका हातमा दिने काम
स्पर्श	=	छुने काम, छुवाइ
ध्वनि	=	स्वर, आवाज

आङ्फुर्वा **दोधार**मा पऱ्यो । साँचो कुरो बताउँदा **सरकारी कानुन उल्लङ्घन** गरेको **रहस्य** खुल्न गई घरमा लुकाएर राखेका बाबुलाई फेरि जङ्गलमा धपाउनुपर्ने र आफू पनि सजायको भागी हुने सम्भावना छ । झुटो बोलौँ राजाको सामु वास्तविकता लुकाउने सामर्थ्य आफूमा छैन । यस्तो स्थितिमा उसले वास्तविकता पनि नबताउने र पुरस्कारको लोभ पनि नगर्ने इच्छा राजालाई जाहेर गऱ्यो । तर राजाले यो कुरालाई स्वीकार गरेनन् । अन्त्यमा आङ्फुर्वाले केही नलागी सबै भएभरको वास्तविक कुरा राजालाई बतायो । तर आफू र आफ्ना बाबुलाई कुनै किसिमको सजाय नगर्न राजासँग अनुरोध पनि गऱ्यो । आङ्फुर्वाको कुरा सुनेर राजा एकक्षण त अलमल्लमा परे । अशक्त बूढाबूढीलाई जङ्गलमा धपाउने कानुन कसको पालामा बने र कुन रूपमा लागू भइरहेको थियो, त्यसबारेमा राजालाई केही थाहा थिएन । राजाले मन्त्रीलाई बोलाएर सोधे । धेरै पुरानो **परिपत्र**को आधारमा त्यस किसिमको प्रचलन धेरै समय अगाडिदेखि चल्दै आएको कुरा मन्त्रीले पनि राजासँग बिन्ती बिसाए । "अब आइन्दा काम गर्न नसक्ने बूढाबूढीलाई घरनिकाला नगर्नू । उनीहरूको अनुभव पछिल्लो पुस्ताका लागि महत्त्वपूर्ण हुन आउँछ । उनीहरूका अर्तीउपदेशलाई सल्लाहका रूपमा स्वीकार गर्नू । त्यस्ता बूढापाकाको कदर भएमा देउता पनि खुसी हुन्छन् भनेर राज्यका सबै प्रजालाई सुनाउनू ।" राजाले यस किसिमको घोषणा तत्काल लागू गर्न मन्त्रीमहोदयलाई आदेश दिए । आदेशअनुसार राजाको घोषणा सम्पूर्ण राज्यभरमा तुरुन्तै प्रचारप्रसार भयो । आङ्फुर्वाको विवाह पनि पूर्वसर्त बमोजिम राजकुमारीसँग सम्पन्न भयो । आङ्दावालाई पनि सम्मानसाथ दरबारमा भित्र्याइयो र सल्लाहकार बनाइयो । यसपछि आङ्दावा र आङ्फुर्वा दुवै बाबुछोरा सुखपूर्वक दरबारमा रमाएर रहन थाले ।

रहस्य	=	प्रस्ट नभएको कुरो
दोधार	=	दुई धार, दुवैपट्टि धार, अलमल
सरकारी कानुन	=	सरकारले लागू गरेको कानुन
उल्लङ्घन	=	बेवास्ता, अटेर
परिपत्र	=	विचार, सूचना, जानकारी आदि दिन धेरै व्यक्ति वा संस्थामा पठाइने एकै व्यहोराको अधिकारिक पत्र

अभ्यास

१. **कथाका प्रत्येक अनुच्छेद कक्षाका सबै साथीहरू मिलेर पालैपालो पढ ।**

२. **अर्थ लेख :**

दुर्गम, अलपत्र, कालान्तर, सामलतुमल, सुइँको, आदेश

३. **तलका उखानको अर्थ लेख :**

(क) राजाका अगाडि बाबुकी दुहाई ।

(ख) चोक्टा खान गएकी बूढी झोलमा डुबेर मरी ।

(ग) धैर्य गर्नुपर्छ, हरेस खानुहुन्न ।

४. **तलका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर :**

घार, सङ्गीत, जङ्गल, अनुभव ।

५. **शुद्ध गर :**

बिषेश, घर्मसङ्कट, वुद्धीमानी, उलंघन, तरून्तै

६. **एकएक वाक्यमा उत्तर देऊ :**

(क) यस कथाका बाबुछोराको नाम केके हो ?

(ख) आङ्फुर्वाले बाबुलाई कहाँ लग्यो ?

(ग) बूढा बाबुलाई बस्ने व्यवस्था कसरी मिलाइएको थियो ?

(घ) आङ्दावाले किन बुट्यानका मुन्टा भाँचेर मिल्कायो ?

(ङ) राजाले आङ्फुर्वालाई किन बक्सिस दिएनन् ?

(च) मौरीको घारबाट के निस्कियो ?

(छ) देउता कहिले खुसी हुन्छन् ?

(ज) आङ्फुर्वाको विवाह कोसँग भयो ?

७. **उत्तर देऊ :**

(क) आङ्दावा र आङ्फुर्वाको जीवन कसरी चलेको थियो ?

(ख) उनीहरूको देशमा नौलो रूपमा कस्तो चलन थियो ?

(ग) आङ्फुर्वाले जङ्गलमा जिउँदै छोड्ने बाबुलाई घर फर्काएर ल्याउनुको कारण के हो ?

(घ) यस कथाको मुख्य पात्र को हो र किन ?

(ङ) राजाले जाहेर गरेका तीनओटा समस्याहरू केके हुन् ?

(च) राजालाई आफ्नै देशमा लागू भएको कुन कानुनका बारेमा जानकारी थिएन ?

(छ) राजाले सबै प्रजाका लागि कस्तो अध्यादेश जारी गरे ?

८. कथाको घटनाक्रम मिलाऊ :

(क) आङ्फुर्वा बाबुलाई बोकेर जङ्गलतर्फ लाग्यो ।

(ख) आङ्फुर्वाले भएभरको सबै कुरा राजालाई सुनायो ।

(ग) आङ्दावाले छोरालाई खरानीको डोरी बाट्ने जुक्ति बतायो ।

(घ) आङ्फुर्वाले नबजाईकन बज्ने बाजा रांजाकहाँ दाखिला गर्नुपर्ने भयो ।

(ङ) पीर नगरी निदाउन आङ्दावाले छोरालाई भन्यो ।

९. व्याख्या गर :

अगाडि आइपरेका कामहरू बुद्धिमानी ढङ्गबाट सम्पन्न गर्दै जानुपर्छ, मानिस हुनुको सार्थकता यसैमा रहेको छ ।

१०. यस लोककथाका लागि 'खरानीको डोरी' शीर्षक कतिसम्म उपयुक्त भएको छ ? यसबाहेक अन्य कुनै शीर्षक बढी सुहाउँदो हुन सक्छ कि ? कक्षाका साथीहरूका बीचमा छलफल गर ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

तिमीले सुनेको एउटा लोककथा लेखेर शिक्षकलाई देखाऊ ।

व्याकरण

१. **तल दिएका वाक्यहरूलाई पदसङ्गतिका दृष्टिले सच्याएर कापीमा सार :**

(क) उनीहरू गरिब थियो ।

(ख) पानीको सानो खोपिल्टो थिए ।

(ग) यहाँको चलन यस्तै हुन् ।

(घ) मौरीहरू बाहिर जान सक्तैनथ्यो ।

(ङ) बाबुछोरा सुखपूर्वक दरबारमा रमाएर रहन थाल्यो ।

२. **तल दिएका वाक्यहरू पढ र विचार गर :**

वाक्यमा रहेका पदहरूको मेललाई पदसङ्गति भनिन्छ ।

कर्ता जुन वचनको छ त्यहीअनुसार क्रियापदको प्रयोग हुनुले वचनको आधारमा हुने पदसङ्गतिलाई जनाउँछ ।

एकवचन र बहुवचन गरी नेपाली भाषामा वचनका दृष्टिबाट दुई किसिमका क्रियापदहरू प्रयोग गरिन्छन् ।

एउटालाई बुझाउने सन्दर्भमा एकवचन र एकभन्दा बढीलाई बुझाउने सन्दर्भमा बहुवचनको प्रयोग हुन्छ ।

३. **तलका वाक्यहरूलाई बहुवचनमा बदल :**

(क) विद्यार्थी पढ्छ ।

(ख) किताब किनियो ।

(ग) ढुङ्गो खस्यो ।

(घ) साथी खेल्छ ।

(ङ) मैले चिठी लेखें ।

(च) त्यो घर गयो ।

(छ) घर बनाइयो ।

(ज) घर लड्यो ।

४. **वचनको आधारमा पदसङ्गतिका दृष्टिबाट उपयुक्त मानिएका वाक्यमा (✔) यस्तो चिह्न देऊ :**

(क) कमिलो रूख चढे ।

(ख) छोराहरू सहर गए ।

(ग) बहिनीहरू पनि सहर जान्छिन् ।

(घ) आमा मावलबाट आइन् ।

(ङ) दिदीहरू माइतबाट घर आए ।

५. **तल दिएका वाक्यको खाली ठाउँमा कोष्ठभित्रका क्रियाको मिल्दो रूप लेख :**

(क) बाबुछोरा घर ..... । (फर्किनु)

(ख) दिदी घर ..... । (जानु)

(ग) रमेशबाट चिठीहरू ..... । (लेख्नु)

(घ) सीताबाट जुत्ता ..... । (किन्नु)

(ङ) खोलाले खेत ..... । (लग्नु)

६. **तलका खाली ठाउँमा वचनका आधारमा मिल्दो कर्ता राखेर वाक्य पूरा गर :**

(क) ..... भकुन्डो खेल्छ ।

(ख) ..... गीत गाउँछिन् ।

(ग) ..... आफ्नोआफ्नो पाठ पढ्छन् ।

(घ) ..... किताब हरायो ।

(ङ) ..... खेत खने ।

९ पीपल

पीपल पहाड, उपत्यका र तराई सबैतिर पाइन्छ । यसको रूख अग्लो **हुन्छ** र हाँगाबिँगा ठूला **हुन्छन्** । यो ठूलो हुन सक्ने कुरो माटो, हावापानी र बिउमा भर पर्छ। जुन ठाउँमा राम्ररी मलजल मिल्दछ, त्यहाँ यो ठूलो हुन सक्छ । यो प्रायः पोखरी, मन्दिर, दोबाटो र पाटी पौवातिर हुन्छ। मानिसहरूले यसलाई **सार्वजनिक** ठाउँमा रोप्ने गरेका छन् ।

यसको वरिपरि मानिसहरूले ढुङ्गा छापेर चौतारो बनाएका हुन्छन् । गोठाला जानेहरू चौतारामा बसेर मादल र बाँसुरीका मीठा धुनले वातावरण नै सङ्गीतमय बनाउँछन् । भारी बोकी आउनेहरू पनि डोको बिसाउँछन् र थकाइ मार्छन् । अनि नयाँ जोस र जाँगर बोकी पुनः **गन्तव्यतिर** लाग्दछन् ।

गाउँघरमा हुने प्रत्येक विकासनिर्माणको कार्य होस् अथवा आपसी झैझगडाका विषय होऊन्, सबै मिली छहारीमा छलफल गर्छन् । गाउँलेहरू विद्यालय खोल्ने कुरा, कुलो मर्मत गर्ने कुरा अथवा कुनै पनि सामाजिक हितका कुरा छहारीमा बसी गर्छन् । यसरी सबै गाउँलेहरू मिली आपसी सहयोगका कुराकानी गर्ने उपयुक्त ठाउँ यसकै छहारी हुने भएकाले यसलाई आपसी **सौहार्द**को प्रतीक पनि मान्न सकिन्छ ।

सार्वजनिक = सबैलाई समानरूपले काम लाग्ने, सबैको

गन्तव्य = लक्ष्य, उद्देश्य, पुग्ने ठाउँ

सौहार्द = स्नेह, सद्भावना

कसैकसैले यसको हाताभित्रै पँधेरो पनि बनाउँछन् । पँधेरो वरिपरि देवीदेउताका मूर्तिहरू पनि राख्छन् । कोही त बिहानै उठेर आई नुहाउँछन्, मुख धुन्छन् र त्यहाँका मूर्तिहरूमा जल चढाउँछन् । गृहिणीहरू गाग्राभरि पानी बोकी जान्छन् । अझ बटुवाहरू त त्यही **पँधेरो**मा **तृष्णा** नमेटाई र छहारीमा नबसी बाटो लाग्दैनन् ।

नानी हो ! तिमीहरू छुट्टीका दिनमा यसैको छहारीमा बसी बाघचाल खेल्छौ, गट्टा खेल्छौ, कोही गीत गाउँछौ, कोही लुकामारी खेल्छौ । पीपलका रूखमुनि तिमीहरूका **बालसुलभ** क्रियाकलाप ज्यादै रमाइला लाग्छन् । अझ उखरमाउलो गर्मीले हपहप भएर पृथ्वी नै तातिएको वेला यसैको छहारीमा गाईभैंसीहरू आँखा चिम्लेर **उग्राएको** दृश्य त झन् हेरिरहूँ लाग्छ ।

यसका हाँगाबिँगामा चराचुरुङ्गीले गुँड बनाउँछन् र फुल पार्छन् । बचेराहरू यसकै हाँगामा उफ्रीउफ्री हुर्कन्छन् । चराचुरुङ्गीहरूको चिरबिर औधी रमाइलो लाग्छ । कोइलीको कुहुकुहु त झनै बिर्सिनसक्नुको हुन्छ ।

पीपललाई धार्मिक महत्त्वका दृष्टिले पनि बडो आदर गरिन्छ । कसैले त यसलाई विष्णु भगवान्को स्वरूप भनी श्रद्धा गर्छन् । कोही रूख काट्नुहुन्न, काटेमा ठूलो पाप लाग्छ पनि भन्छन् । खास गरी हिन्दू **धर्मावलम्बी**हरू पूजा गरेर यसलाई जल चढाएमा, आरती गरेमा रोग, कष्ट आदि नाश हुन्छन् भन्ने विश्वास गर्छन् ।

पीपल मानिस र पशुपक्षीका लागि निकै लाभदायी छ । आजको वैज्ञानिक दृष्टिकोणले पनि यसको धेरै महत्त्व छ । यसबाट प्राणीहरूलाई अक्सिजन प्राप्त हुन्छ । यसको छायामा बस्नेहरू **दीर्घजीवी** र बुद्धिमान् हुन्छन् । यसका जरा, बोक्रा र फलबाट विभिन्न रोगका लागि औषधी बनाइन्छ । यसका जराका बोक्राहरू लुतोजस्ता छालाको रोगमा प्रयोग गरिन्छन् । त्यस्तै, हरिया पातहरू पनि चर्मरोगको उपचारका लागि उपयोगी हुन्छन् । पाकेको फल पनि औषधीका रूपमा काम लाग्छ ।

पँधेरो = खानेपानीको धारो

तृष्णा = प्यास, तिर्खा

बालसुलभ = बालकको जस्तो सरलता

उग्राएको = गाईभैंसी आदि पशुले निलेको घाँसपराल आदि पेटमा मुखमा फर्काई चपाएको,

धर्मावलम्बी = धर्मअनुसार कर्म वा व्यवहार गर्ने व्यक्ति

दीर्घजीवी = लामो आयुसम्म बाँच्ने

पीपल सबै प्राणीहरूका निमित्त अमूल्य **प्राकृतिक निधि** हो । पौराणिक कालदेखि नै रूख र वनजङ्गललाई **आध्यात्मिक** दृष्टिले महत्त्वपूर्ण मानिंदै आएको छ । ठूलाठूला ऋषिमुनिहरूको **तपोभूमि** वन नै थियो । साहित्यकारहरूका रचनाहरूलाई हरियाली अर्थात् प्राकृतिक वर्णनले बढी प्रभाव परेको देखिन्छ । बोटबिरुवा अर्थात् वनसम्पदा मानिसका हितकै निमित्त हुन् । धार्मिक **आस्था**का कारणले होस् अथवा प्राकृतिक सौन्दर्य बढाउन होस्, जुन रूपमा भए पनि बोटबिरुवा सबै प्राणीजगत्कै निमित्त समर्पित छन् । यस अर्थमा पीपल पनि प्राणीहरूकै हितका लागि उपस्थित छ ।

प्राकृतिक	=	प्रकृतिबाट उत्पन्न, प्रकृतिसम्बन्धी
निधि	=	सम्पत्ति
आध्यात्मिक	=	ईश्वर छन् भन्ने, आत्मासम्बन्धी
तपोभूमि	=	तपस्या गर्ने थलो, ठाउँ
आस्था	=	विश्वास

पहिलेपहिले त पीपलप्रति मात्र होइन सबै बोटबिरुवाप्रति मानिसको भावना उदार एवम् पवित्र थियो । उनीहरू बोटबिरुवालाई आफ्ना सन्तानजस्तै माया गर्थे । वृक्षरोपण गर्ने बृहत् कार्यक्रमको आयोजना हुन्थ्यो । अचेल **वृक्षरोपण**तर्फ मानिस जति व्यग्र देखिए पनि त्यसको संरक्षण गर्न उसमा त्यति चासो रहेको पाइँदैन । पीपलका लागि पनि त्यही कुरो लागू हुन्छ । यसप्रति मानिसको जुन धार्मिक आस्था थियो, त्यो दिनानुदिन घट्दै गएको पाइन्छ ।

रूख लगाउनाले र त्यसको स्याहार गर्नाले मानिसलाई नै फाइदा पुग्छ । यसलाई सबै मानिसले गम्भीरतापूर्वक सोच्नुपर्छ । रूख र मानिसको सम्बन्ध जन्मदेखि मृत्युपर्यन्त छ । घाँसपात, इन्धन, जडीबुटी आदि सबै बोटबिरुवाकै उपहार हुन् । त्यसैले पीपललाई मठमन्दिर वरिपरि, बाटाका छेउछाउ, पाटीपौवा र कुवाधारो नजिक जहाँ मिल्दछ त्यहाँ रोप अनि त्यहाँको वातावरण स्वच्छ, सुन्दर र **सुरम्य** पार । त्यसलाई तिमीहरू सबैले सामूहिक सम्पत्तिको रूपमा मान । नानी हो ! तिमीहरूले यस किसिमले पीपललाई माया गरेमा पीपल पनि प्राणीमात्रको कल्याणका लागि हर्दम तयार रहन्छ ।

वृक्षरोपण = रूखका बिरुवा रोप्ने कार्य

सुरम्य = अति राम्रो, अति रमणीय

अभ्यास

१. तल दिइएका शब्दलाई शुद्धसँग उच्चारण गर :

क्रियाकलाप, ऋषिमुनि, व्यग्र, वृक्षरोपण, पाटीपौवा

२. तलका शब्दको अर्थ लेख :

गट्टा, बटुवा, औषधी, साहित्यकार, हुरी

३. शुद्ध गरी सार :

प्रकृतिक बाताबरण, व्रिक्ष रूपण,

स्वछूच, सुरम्य, सम्पत्ती,

घन्तव्य, सङ्रक्षण, मृतुपरेन्त, जडिबूटि

४. **बायाँका कुरासँग दायाँका कुरा मिलाई सार :**

साहित्यकारका रचनामा	रोग, व्याधि नाश हुन्छ भन्छन् ।
पीपलको हरियालीले	त्यसको संरक्षण गर्नुपर्छ ।
पीपलको आरती गरे	रमणीय पनि बनाउनुपर्छ ।
सार्वजनिक ठाउँमा रूख रोपेपछि	निम्ति हितकारी छ ।
वातावरण स्वच्छ र सुन्दर हुनुका साथै	प्राकृतिक वर्णन पाइन्छ ।
पीपलको रूख सबैका	प्राकृतिक सौन्दर्य बढाउँछ ।

५. **दिइएका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर :**

पीपल, मलजल, संरक्षण, पूजा , बोटबिरुवा

६. **एकएक वाक्यमा उत्तर देऊ :**

(क) पीपल कहाँ पाइन्छ ?

(ख) पीपललाई केको प्रतीक मानिन्छ ?

(ग) पीपललाई केको रूप मानिन्छ ?

(घ) पीपलका बोक्रा र पात कुन रोगका उपचारका लागि प्रयोग गरिन्छ ?

(ङ) प्राचीन समयमा ऋषिमुनिहरू कहाँ तपस्या गर्थे ?

७. **व्याख्या गर :**

रूख र मानिसको सम्बन्ध जन्मदेखि मृत्युपर्यन्त छ ।

८. **छोटो उत्तर देऊ :**

(क) पीपलले जीवजन्तुको सेवा कसरी गरेको हुन्छ ?

(ख) पीपललाई किन आदर गरिन्छ ?

(ग) पीपलको चौतारीमा केके गरिन्छ ?

(घ) पीपलको रूखबाट हामीलाई केके फाइदा हुन्छ ?

(ङ) तिम्रो गाउँघरमा भएका पीपलका रूखहरूको सुरक्षा कुन रूपमा हुने गरेको छ ?

(च) रूखबिरुवाको संरक्षण गर्नाले वातावरणमा कस्तो प्रभाव पर्छ ?

९. **शिक्षकबाट पीपलको वर्णन राम्ररी सुनी त्यसका बारेमा मुख्यमुख्य कुराको टिपोट गर ।**

१०. पीपललाई उपयोगी वृक्ष साबित गर्दै आफ्ना साथीहरूसँग कुराकानी गर ।

११. तलको अनुच्छेद पढ र मुख्यमुख्य बुँदा बताऊ :

नेपालमा प्राकृतिक वातावरणको अवस्था ह्रासोन्मुख छ । अनियन्त्रित वन फँडानी, अव्यवस्थित बसाइँसराइ र बढ्दो जनसङ्ख्याको चाप यसका परिणाम हुन् । यसबाट विभिन्न प्रजातिका वन्यजन्तु, चराचुरुङ्गी र जडीबुटीहरू हराउँदै छन् । हिमाली भेगमा पाइने कस्तूरी मृग, सेतो भालु, रातो पान्डा, हिउँचितुवा जस्ता बहुमूल्य जनावरहरू पाइन छाडेका छन् । तराई क्षेत्रमा पाइने एकसिङ्गे गैंडा, कृष्णसार र अर्ना आदि कम हुँदै छन् । सगरमाथा आरोहण गर्ने आरोहीहरूले फालेका खाली बट्टा र फोहोरमैलाले हिमाली भेगको वातावरणमा नराम्रो असर पारेको छ । वातावरणलाई प्रदूषणबाट रोक्न र हरियाली कायम गर्न जनचेतना जगाउनु आवश्यक छ ।

१२. 'पीपल एक हितकारी वृक्ष' शीर्षकमा दुई अनुच्छेदमा एउटा प्रबन्ध लेख ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

(क) 'वातावरणको रक्षा र पीपल' विषयमा आफ्ना साथीहरूसँग छलफल गर ।

(ख) पीपल र चौताराको सम्बन्ध देखाई एउटा छोटो प्रबन्ध लेख ।

व्याकरण

कारक र विभक्ति

कारक	विभक्ति	चिह्न
कर्ता (काम गर्ने)	प्रथमा	ले, बाट, द्वारा
कर्म (गरिने कुरा)	द्वितीया	लाई
करण (कारण, साधन)	तृतीया	द्वारा, ले, बाट
सम्प्रदान (निम्ति, लागि)	चतुर्थी	लाई
अपादान (समय वा स्थानसँगको पृथकता)	पञ्चमी	देखि, बाट
	षष्ठी	को, का, की/रो,रा,री/नो, ना, नी
अधिकरण (आधार)	सप्तमी	मा

१. पढ र बुझ :

क्रियाको प्रभावका आधारमा वाक्यमा आपसी सम्बन्ध जनाउने नाम, सर्वनाम, विशेषणका विभिन्न अवस्था वा रूप कारक हुन् ।

क्रियासँग सम्बन्ध बुझाउन कारकमा लाग्ने अलगअलग चिह्नलाई विभक्ति भनिन्छ ।

ले, लाई, बाट, को आदि विभक्ति चिह्न हुन् ।

उदाहरण :

कर्ता कारक - (काम गर्ने) **सीताले** भात खाइन् । **हरिले** किताब **पढ्यो** ।

सभामुखबाट विधेयक प्रमाणित भयो ।

कर्म कारक - (गरिने कुरा) तिमी **सीतालाई** हेर । उसले **हरिलाई बोलायो** ।

२. **खाली ठाउँमा मिल्ने किसिमका विभक्ति प्रयोग गर :**

(क) हुल .... गर्दा सडक .... हिँड्ने ठाउँ थिएन । (ले, लाई, को, मा)

(ख) म तिमी .... बैङ्क .... रुपियाँ ल्याइदिनेछु । (लाई, बाट, रो, ले)

(ग) सूर्य पूर्व ....उदाई पश्चिम .... अस्ताउँछन । (बाट, मा, देखि, द्वारा)

(घ) तिनले आफ्ना छोरा .... घर .... लगे । (ले, लाई, बाट, मा)

(ङ) स्कुल .... घर जान पाँच मिनेट .... बाटो छ । (बाट, को, लाई, नो)

३. **तलका वाक्यहरूमा उपयुक्त विभक्ति राखी सच्याऊ :**

(क) म उनको पुस्तक लिएको छैन ।

(ख) राम श्याम देखेको छ ।

(ग) तपाईं के भयो ?

(ङ) भानुभक्त रामायण लेखे ।

(च) म हरि कलम दिन्छु ।

(छ) सीताले राम माया गरिन् ।

(ज) सीता र राम विवाह भयो ।

(झ) उनी सबै प्यारा छन् ।

(ञ) तिमी मेची महाकालीसम्म घुमेका छौ ?

(ट) तपाईंहरू इच्छा पक्का पूरा हुनेछ ।

(ठ) बाटाखर्च पैसा जोगाऊ ।

(ड) हामी बस सहर जान्छौं ।

(ढ) सीता चक्कु आँप काट्छिन् ।

४. पाठको अन्तिम अनुच्छेदमा प्रयोग भएका विभक्ति चिह्नहरूलाई रेखाङ्कित गर ।

५. तलका वाक्यमा रेखाङ्कित शब्दहरू कुन कारक हुन् ?

(क) मानिसहरूले मलाई सार्वजनिक ठाउँमा रोप्ने गरेका छन् ।

(ख) नानी हो ! मलाई तिमीहरूले गट्टा खेलेको मन पर्छ ।

(ग) पौराणिक कालदेखि नै मानिसलै पीपललाई महत्त्वपूर्ण मान्दै आएका छन् ।

६. कर्ता कारक र कर्म कारकमा पाठको सन्दर्भसँग मिल्ने पाँचपाँचओटा वाक्य लेख ।

१० नाटककार बालकृष्ण सम

बालकृष्ण सम नेपाली साहित्यमा चिपरिचित नाम हो । यिनी नेपाली नाट्य क्षेत्रको **क्षितिज**मा चम्किला नक्षत्रको रूपमा सदैव **जाज्वल्यमान** छन् । यिनले नेपाली नाटकलाई नवीन प्रवाह एवम् नयाँ दिशा दिएका छन् । सम कवि, निबन्धकार, कथाकार, जीवनीकार, अभिनेता, विचारक र चित्रकारको **समष्टि**रूप हुन् । बहुमुखी प्रतिभा भएका समलाई चिन्दा पहिले यिनी नाटककार हुन् अनिमात्र कवि, कथाकार, निबन्धकार आदि मानिन्छन् ।

बालकृष्ण समको जन्म वि.सं. १९५९ साल माघ २४ का दिन काठमाडौँ, ज्ञानेश्वरमा भएको हो । यिनी समरशमशेरका छोरा र प्रसिद्ध कथाकार पुष्करशमशेरका भाइ हुन् । हजुरबुबा डम्बरशमशेरको नाट्यप्रेम र कलाकारिताको छाप सानैदेखि यिनमा परेको थियो । पात्रको **मनोदशा**लाई चित्रण गर्न सक्नु यिनको विशेषता हो । संस्कृत र अङ्ग्रेजीका विद्वान् समका साहित्यिक कृतिमा पूर्वीय र पश्चिमी प्रभावको **सम्मिश्रण** पाइन्छ । सुरुमा यिनका नाट्यकृतिमा अङ्ग्रेजी साहित्यका प्रख्यात नाटककार सेक्सपियरको धेरथोर प्रभाव परेको देखिन्छ ।

क्षितिज = पृथ्वी र आकाश जोडिएको जस्तो देखिने स्थल, धरातल

जाज्वल्यमान = ज्यादै चम्किलो, जल्दोबल्दो

समष्टि = भएभरका वस्तुहरूको मेल, समूह वा जम्माजम्मी

मनोदशा = मनको अवस्था

सम्मिश्रण = मिलावट, मिसोट

बालकृष्ण समले **औपचारिक** शिक्षाका रूपमा आई. एस्सी. सम्म अध्ययन गरेका थिए। यिनले आफ्नो निजी अध्ययनलाई भने कहिल्यै छाडेनन् । यिनी राणाशासनको समयमा लेफ्टिनेन्ट कर्नेलसम्म भएका थिए। राणाकालमा हुने गरेका शोषण र दमननीतिलाई भने यिनी कत्ति पनि मन पराउँदैनथे। वि.सं. २००७ सालमा प्रजातन्त्रको **अभ्युदय** भएपछि आमजनतासरह बन्नका निमित्त आफ्ना नामका पछाडि रहेको शमशेरको शेर हटाई उनी 'सम' बन्न पुगेका थिए। राणाकुलमा जन्मिए तापनि सधैँ जनताका बीचमा रही **साहित्य साधना**लाई आफ्नो **अभीष्ट** ठान्ने सममा कहिल्यै पनि आफू शासकवर्गको कुलमा जन्मिएको हुँ भन्ने **दम्भ** थिएन। उनी जन्म र रगतले नै मानिस समान हुन्छ भन्ने ठान्थे।

दस वर्षको कलिलो उमेरमा 'इसोर' भन्ने कवितांबाट साहित्ययात्रा आरम्भ गरेका समले नेपाली साहित्यको भण्डार अभिवृद्धि गर्न ठूलो योगदान दिएका छन्। 'तानसेनको झरी' समको पहिलो नाटक हो। प्रकाशनका दृष्टिले भने 'मुटुको व्यथा' यिनको पहिलो नाटक मानिन्छ। नेपाली नाटकको आधुनिक युग पनि यही मुटुको व्यथा नाटकको प्रकाशनपछि सुरु भएको हो।

बालकृष्ण समले पौराणिक, ऐतिहासिक र सामाजिक नाटकहरू लेखेका छन्। यिनले गद्य र पद्य दुवै शैलीमा नाटक लेखेका छन्। पद्य शैलीमा लेखिएका नाटकहरूमा उनी बढी सफल मानिएका छन्। आफू काठमाडौँबासी भए तापनि यिनका नाटकका पात्रहरू पाल्पा, रिडी, जुम्लाजस्ता ठाउँका पनि छन्।

औपचारिक = नियमित, निर्धारित

अभ्युदय = उन्नति, उदय, उत्पत्ति

साहित्य साधना = साहित्य रचना गर्ने प्रयत्न

अभीष्ट = इच्छा गरिएको, अत्यन्त प्यारो, अभिलाषा

दम्भ = घमन्ड

नेपाली साहित्यकाशका **ज्योतिपुञ्ज** बालकृष्ण सम पूर्वीय र पश्चिमी साहित्यका **ज्ञाता** थिए। उनका कृतिहरूमा **अध्यात्मवाद** र **भौतिकवाद**को **प्रतिबिम्ब** पाइन्छ । यिनका रचनाहरू **ईश्वरवादी** भावना भएका छन् । आफ्नो अनुभव, अध्ययन र **अध्यवसाय**को कारणले गर्दा नाट्य क्षेत्रमा यिनको अग्रस्थान सुरक्षित छ ।

बालकृष्ण समले साहित्यको साधक मात्र भएर आफ्नो जीवनकाल बिताएनन्,समयचक्र सँगसँगै यिनी विभिन्न किसिमका पदमा पनि **आसीन** हुन पुगे । नेपाली भाषा प्रकाशिनी समितिको अध्यक्ष, कहिले रेडियो नेपालका निर्देशक, कहिले गोरखापत्रको सम्पादक भए भने यिनी रोयल नेपाल एकेडेमीका उपकुलपति पनि भए। नेपाली साहित्यको दीर्घ सेवा गरेवापत यिनले वि.सं. २०२९ मा त्रिभुवन पुरस्कार प्राप्त गरे । उनी २०३५ सालमा पृथ्वी प्रज्ञा पुरस्कारबाट सम्मानित भए । पृथ्वी प्रज्ञा पुरस्कारबाट सम्मानित हुने पहिलो व्यक्ति सम नै हुन् ।

नेपाली साहित्यमा अनेकौं नाटकको सिर्जना गरी युगलाई नयाँ गति प्रदान गर्ने बालकृष्ण समको **देहावसान** वि.सं. २०३८ साल श्रावण ६ गतेका दिन भयो । **पक्षाघात** र मुटुको व्यथाले गर्दा सम आज हाम्राबीच छैनन् तर पनि यिनी नेपाली साहित्यमा अमर बनेका छन् ।

ज्योतिपुञ्ज = ज्योतिको समूह, प्रकाशको मुस्लो
ज्ञाता = जान्ने
अध्यात्मवाद = जीवनजगत्को भित्री कुरालाई मान्ने विचार
भौतिकवाद = ईश्वरलाई नमानी जीवनजगत्का वाहिरी कुरालाई मात्र सही मान्ने विचार
प्रतिबिम्ब = छाया, प्रतिरूप
ईश्वरवादी = ईश्वरको अस्तित्व मान्ने, ईश्वर भएकोमा विश्वास गर्ने
अध्यवसाय = उत्साहपूर्वक काममा लाग्ने कार्य
आसीन = वसेको
देहावसान = मृत्यु, मरण
पक्षाघात = शरीरको कुनै अङ्ग नचल्ने एक किसिमको रोग

अभ्यास

१. **तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर :**

प्रतिबिम्ब, जाज्वल्यमान, श्रावण, त्रिभुवन, सम्मिश्रण

२. **तलका शब्दको अर्थ लेख :**

नवीन, पात्र, आरम्भ, आधुनिक, सिर्जना

३. **तल दिइएका शब्दहरू सच्याई आफ्नो कापीमा सार :**

ग्याता, समीति, अविवृद्धि, समसेर, शम, किर्ती, क्रिति, पुरवीय, ग्यानेश्वर

४. **तल दिइएका शब्दहरूमा 'इक' प्रत्यय लगाई नयाँ शब्द बनाऊ :**

उदाहरण : साहित्य+इक = साहित्यिक, भूगोल+इक = भौगोलिक

इच्छा	मूल	कल्पना	इतिहास
धर्म	विज्ञान	प्रकृति	भूगोल
समाज	मर्म	पितृ	पक्ष
प्रजातन्त्र	दिन	नीति	प्रमाण

५. **तल दिइएका शब्दहरूलाई वाक्यमा प्रयोग गर :**

अमर, देहावसान, भण्डार, युग, चर्चा

६. **तालिकाबाट वाक्य बनाऊ :**

समले नेपाली साहित्यमा	धेरै	कथा कविता नाटक निबन्ध जीवनी	लेखेका छन् ।

७. **एक वाक्यमा उत्तर देऊ :**

(क) बालकृष्ण सम केकेका समष्टिरूप हुन् ?

(ख) समको जन्म कहिले भएको थियो ?

(ग) समका बुबा र हजुरबाको नाम केके हो ?

(घ) समका नाटकमा केको सम्मिश्रण पाइन्छ ?

(ङ) समले कुनकुन शैलीमा नाटक लेखेका छन् ?

(च) समका नाटकमा केको प्रतिबिम्ब पाइन्छ ?

(छ) समलाई कुन पुरस्कारद्वारा सम्मानित गरियो ?

(ज) समको देहावसान कहिले भयो ?

८. तल दिइएको अनुच्छेद राम्ररी पढ र पुच्छरमा दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख :

पढ्नु भनेको बुझ्नु हो । पढाइको अर्थ पढेर आफूले बुझ्नु अनि अरूलाई बुझाउन सक्नु पनि हो । अर्थ नजानी पढ्दा अक्षर र शब्द मात्र पढिन्छन् । अक्षरअक्षरहरू मिली शब्द बन्छन् । शब्दशब्दहरू मिली वाक्य बन्छन् । वाक्यवाक्यहरू मिली अनुच्छेद बन्छन् । यसरी हरफहरफहरू मिली एउटा सिङ्गो पाठ बन्छ । पाठपाठहरू मिली एउटा किताब बन्छ । किताब पढ्नु भनेको लेखिएका कुरा सिक्नु हो । नबुझी पढेको त सुगा रटाइ मात्र हो । बिनासित्तिमा ठूलो स्वरले अरूलाई सुनाउने गरी पढ्नु जिब्राको कसरत मात्र हो ।

(क) पढ्नुको अर्थ के हो ?

(ख) शब्द कसरी बन्छन् ?

(ग) नबुझी पढनुलाई कुन रूपमा लिन सकिन्छ ?

(घ) कस्तो पढाइलाई जिब्राको कसरतका रूपमा लिन सकिन्छ ?

९. तलका प्रश्नहरूको सङ्क्षिप्त उत्तर देऊ :

(क) किन बालकृष्ण समलाई बहुमुखी प्रतिभा भएका व्यक्ति भनिन्छ ?

(ख) यिनका कृतिमा केकस्तो प्रभाव परेको पाइन्छ ?

(ग) बालकृष्ण समलाई नेपाली आधुनिक नाटककार किन भनिएको हो ?

(घ) समका नाटकमा पाइने विशेषता केके हुन् ?

(ङ) समले कुनकुन ठाउँमा बसेर भाषा र साहित्यको विकास गरे ?

१०. व्याख्या गर :

समका साहित्यिक कृतिमा पूर्वीय र पश्चिमी प्रभावको सम्मिश्रण पाइन्छ ।

११. सप्रसङ्ग व्याख्या गर :

जन्म र रगतले नै मानिस समान हुन्छ ।

१२. "सम आज हाम्रा बीच छैनन् तर पनि यिनी नेपाली साहित्यमा अमर बनेका छन्" यस भनाइलाई पाठका आधारमा पुष्टि गर ।

व्याकरण

१. तलको तालिका पढ र ती वाक्यमा रहेको फरक अर्थ वा भावलाई विचार गर :

सामान्यार्थ	आज्ञार्थ	सम्भावनार्थ
समले निकै नाटक लेखेका छन् ।	समको प्रेमपिण्ड नाटक राम्रोसँग पढ ।	केही विद्यार्थीहरू त साहित्यकार बन्लान् ।
सम नेपाली साहित्यमा परिचित नाम हो ।	समका दसओटा नाटकको नाम लेख ।	समजस्ता साहित्यकारको हाम्रो नेपालमा फेरि जन्म होला ।
सम नेपाली साहित्यमा अमर बनेका छन् ।	समका बारेमा छोटो भाषण देऊ ।	मौका मिलाएर म समको चिसो चुलो नाटक पढौँला ।

सामान्य कथन बुझाउने वाक्यलाई सामान्यार्थक वाक्य भनिन्छ ।

सन्दर्भअनुसार अनुरोध, प्रार्थना, सल्लाह, प्रस्ताव वा कामना समेत बुझाउने वाक्यलाई आज्ञार्थक वाक्य भनिन्छ ।

कुनै काम हुने सम्भावना व्यक्त गर्ने वाक्यलाई सम्भावनार्थक वाक्य भनिन्छ ।

२. **तलका वाक्यहरूलाई सामान्यार्थ, आज्ञार्थ र सम्भावनार्थका तीन समूहमा विभाजन गरी तालिकामा प्रस्तुत गर :**

गुरु आउनुहुन्छ । प्रश्नको उत्तर देऊ । गुरु रिसाउनुहोला । यो नेपालीको घन्टी हो । हामी नाटककार बालकृष्ण सम भन्ने पाठ पढौँ । जाँचमा यस पाठबाट पनि प्रश्न आउला ।

३. **शिक्षकको सहयोग लिई सामान्यार्थ, आज्ञार्थ र सम्भावनार्थका पाँचपाँचओटा वाक्य लेख ।**

११ जागिरभन्दा व्यापार बेस

*(विद्यालयमा वार्षिक समारोहको आयोजना गरिएको छ । समारोहका प्रमुख अतिथिका रूपमा विद्यालय **व्यवस्थापन** समितिका अध्यक्ष हुनुहुन्छ । सभामा अतिथि, शिक्षक, विद्यार्थी एवम् अभिभावकहरू उपस्थित छन् । मञ्चमा अतिथिहरू बसेका छन् भने अगाडिको ठूलो चउरमा रङ्गीचङ्गी **ध्वजापताका** झुन्ड्याइएका छन् । समारोह मञ्चको कुनामा माइक राखिएको छ । त्यहाँ एउटा ठूलो **तुन**मा 'वादविवाद प्रतियोगिता' लेखिएको छ । प्रतियोगिता सुरु हुनै लागेको छ । प्रतियोगिताका सहभागी विद्यार्थी र पक्ष विपक्षमा बाँडिएर बसेका अन्य विद्यार्थीहरू प्रतियोगिता सुरु हुने समयको प्रतीक्षामा छन् ।)*

व्यवस्थापन	=	बन्दोबस्त मिलाउने काम
ध्वजापताका	=	शुभकार्यमा प्रयुक्त हुने विभिन्न आकारका रङ्गीचङ्गी ध्वजा र फूलपात तथा कागजका टुक्रा
तुन	=	एक जातको रातो कपडा

कार्यक्रम उद्घोषक

यस समारोहका सभापतिज्यू, प्रधानाध्यापकज्यू, अभिभावकवर्ग, शिक्षक साथी एवम् प्यारा भाइबहिनीहरू ! आज हामी विद्यालयको वार्षिक समारोहको उपलक्षमा **वादविवाद प्रतियोगिता** सुरु गर्दै छौँ । यस वादविवाद प्रतियोगिताको विषय रहेको छ - "जागिरभन्दा व्यापार बेस" । अब म यस प्रतियोगितामा भाग लिने भाइबहिनीहरूलाई नियमसम्बन्धी जानकारी दिन्छु । नियम यसप्रकार छन् : कुनै वक्ताले टिपोट हेरी बोल्न पाउनेछैनन् । प्रत्येक वक्तालाई बोल्न पाँच मिनेटमात्र समय दिइनेछ । चार मिनेटपछि जनाउ घन्टी दिइनेछ र पाँच मिनेटमा अन्तिम घन्टी बजेपछि बोल्ने पालो सकिन्छ । अब ज्यादै महत्त्वपूर्ण एवम् विशेष ध्यान दिनुपर्ने कुरा के छ भने भाइबहिनीहरूले आफ्ना तर्कहरू शुद्ध र **शिष्ट** भाषामा प्रस्तुत गर्नुपर्छ । कसैको भनाइलाई खण्डन गर्दा व्यक्तिगत **आक्षेप** लाउनुहुन्न । त्यस्तै हाउभाउपूर्ण **अभिव्यक्ति**ले सुनमा सुगन्ध थपेजस्तै हुनेछ । निर्णायक मण्डलले आजको कार्यक्रमको नतिजा घोषणा गर्नेछ । सहभागी भाइबहिनीहरू तयारी अवस्थामै छन् । अब म बोलाउँछु । आजका पहिला वक्ता छन्, गङ्गाराम यादव । यिनले विषयको पक्षमा बोल्नेछन् ।

गङ्गाराम यादव

आदरणीय सभापति, गुरुवर्ग, उपस्थित अभिभावकहरू र मेरा प्यारा साथीहरू ! आज म जागिरभन्दा व्यापार बेस भन्ने पक्षमा आफ्ना तर्कहरू प्रस्तुत गर्न लागिरहेको छु । जागिरभन्दा व्यापार असल हो किनकि व्यापारले आफ्नो, परिवारको, समाज अनि राष्ट्रकै आर्थिक समुन्नतिमा मद्दत पुऱ्याउँछ । व्यापारले देशको आर्थिक स्थिति मजबुत बनाउँछ । व्यापार गर्नेहरूले कसैको डरधाकमा बस्नुपर्दैन, स्वतन्त्रतापूर्वक आफ्नो व्यवसाय गर्न सक्छन् । व्यापारले नै मानिसहरूको सबै आवश्यकता पूरा गर्न मद्दत गर्छ । आज हामी काठमाडौँ बसी जुम्लाको स्याउ खान्छौँ, वीरगञ्जको तरकारी खान्छौँ, झापाको अन्न ल्याउँछौँ । त्यस्तै विदेशबाट आफ्नो मुलुकमा नभएका वस्तुहरू आपूर्ति गर्छौँ अनि आफ्ना देशमा उपलब्ध हुने वस्तुहरूको निर्यात पनि गर्छौँ । यसरी देशको आर्थिक विकास, अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धमा वृद्धि एवम् दैनिक आवश्यकताको आपूर्ति सम्भव भएको छ ।

वादविवाद प्रतियोगिता	=	नियमानुसार पक्षविपक्ष दुई समूहमा विभाजित भई कुनै विषयमा तर्कयुक्त रूपमा बोल्ने काम
शिष्ट	=	असल व्यवहार
आक्षेप	=	आरोप
अभिव्यक्ति	=	मनको कुरा व्यक्त गर्ने काम

यो पेसा स्वतन्त्र भएकाले मलाई जागिरभन्दा व्यापार बेस लाग्छ । जागिरमा लागेमा मानिसको आर्थिक अवस्था कमजोर हुन्छ । उनीहरू त्यति स्वतन्त्र पनि हुँदैनन् । *(जनाउ घन्टी बज्छ ।)*

यिनै तर्कका आधारमा म पुनः जागिरभन्दा व्यापार नै बेस हो भन्दै आफ्नो कुरा यहीं टुङ्ग्याउँछु ।

कार्यक्रम उद्घोषक

अब विपक्षको तर्फबाट आउँदै छन् नरेश श्रेष्ठ ।

नरेश श्रेष्ठ

श्रीमान् सभापति, उपस्थित महानुभावहरू एवम् मेरा प्यारा सहपाठीहरू ! म व्यापारभन्दा जागिरै बेस भन्ने तर्क दिंदै छु । पूर्ववक्ता मित्रले व्यापार बेस भन्ने **जिकिर** गर्नुभयो तर वास्तविकता हेर्ने हो भने व्यापारजस्तो बन्धनमा बाँधिने पेसा अरू कुनै छैन । दिनरात पसल कुर, सामानको भाउ बढ्यो कि घट्यो, नाफा हुन्छ कि नोक्सान, त्यसैको पीरचिन्ताले गर्दा व्यापारीलाई साह्रै दुःख हुन्छ । सबै ग्राहकहरू असल हुँदैनन्, आएर अनावश्यक गाली गरेर जान्छन्, त्यो पनि सुन्नै पर्छ । यी सबै कारणले व्यापार व्यवसाय राम्रो होइन । जागिरको भने सानै अर्को छ । सफा लुगा लगाएर चिटिक्क परी कार्यालय जाँदा, बाटामा पाइने अभिवादन फर्काउँदै हिँड्दा, फेरि टक्क सफा मेचमा बस्दा त यो जत्तिको आनन्द कुन पेसामा पाइएला ? व्यापारबाट धन त कमाइएला तर त्यो धनमा ग्राहकको पसिना परेको हुन्छ । सोझा जनतालाई झुक्याएर गरेको **नाफाखोरी** हुन सक्छ । **कालोबजार** गरी प्रशस्त धन कमाउने लोभमा सामानहरू लुकाउने, **भन्सारमा राजस्व** छल्नेजस्ता अनैतिक कार्यहरू व्यापार पेसामा लाग्नेहरूले अपनाउने गर्छन् तर जागिरेहरूलाई भने त्यस्तो धन्दामा लाग्नुपर्ने आवश्यकता पर्दैन । उनीहरू

उद्घोषक	=	कार्यक्रमको जानकारी दिने मानिस, समारोहको बीचबीचमा घोषणा गर्ने व्यक्ति
जिकिर	=	चर्चा
नाफाखोरी	=	अनुचित लाभ उठाउने गरी गरिने काम
कालोबजार	=	बढी नाफा कमाउन प्रतिबन्धित मालसामान आयातनिर्यात गर्ने काम
भन्सार	=	मालसामानमा लाग्ने कर वा शुल्क उठाउने अड्डा
राजस्व	=	मालपोत, भन्सारका रूपमा राज्यलाई प्राप्त हुने धन

त राष्ट्रका सेवक हुन्, जनताका सेवा गर्न कार्यालयमा बसेका हुन्छन् । शान्तिसुरक्षा, स्वास्थ्य, शिक्षा, कृषि, उद्योग एवम् अन्य सेवामा जागिरेहरूको नै योगदान हुन्छ । तसर्थ जागिरेहरू राष्ट्ररूपी शरीरका मुटु हुन्, जसको ढुकढुकीमा राष्ट्र चलेको हुन्छ । *(जनाउ घन्टी बज्छ)* जागिरेले आफ्नो हितभन्दा संस्थाको हित र देशको हितलाई महत्त्व दिन्छ । यति भन्दै मेरो भनाइ यहीँ टुङ्याउँछु । धन्यवाद !

कार्यक्रम उद्घोषक

अब आउँदै छिन् डोल्मा शेर्पा ! यिनी व्यापारको पक्षमा बोल्छिन् ।

डोल्मा शेर्पा

श्रीमान् सभापति, उपस्थित महानुभावहरू एवम् प्यारा साथीहरू ! अहिले म व्यापारको पक्षमा आफ्नो तर्क प्रस्तुत गर्दै छु । पूर्ववक्ता साथीले व्यापार पेसाको निकै बदख्याइँ गर्नुभयो तर उहाँको तर्क **यथार्थ**भन्दा धेरै टाढा छ । वास्तविकता त के हो भने व्यापार पसल, ग्राहक र उनीहरूबीच हुने किनबेचमा मात्रै सीमित हुँदैन । देशदेशहरूका बीच ठूलाठूला व्यापार गरिन्छन् । कलकारखानामा उत्पादित सरसामानहरूको **आदानप्रदान** हुन्छ । अन्तर्राष्ट्रिय जगत्मा नाम हुन्छ । नेपाली वस्तुहरूको पहिचान विदेशमा हुन्छ । व्यापारिक प्रतिष्ठानहरूमा प्रशस्त रोजगारीका अवसर हुन्छन् । पूर्ववक्ता मित्रको टक्क मेचमा बस्नुको जुन प्रसङ्ग छ, यो कुनै ठूलो उपलब्धि होइन । यो त व्यक्तिविशेषमा पाइने रवाफिलोपन मात्र हो । व्यापार नगरी धन आउँदैन । कर्मचारीहरू देशभित्र नै सीमित छन् भने व्यापारीहरू अन्तर्राष्ट्रिय जगत्सम्म पुगेका हुन्छन् । एकजना कर्मठ, इमानदार, निःस्वार्थ कर्मचारीले देशको जति सेवा गर्न सक्छ त्यसको दसौँ गुना एकजना देशभक्त, इमानदार व्यापारीले गर्न सक्छ ।

जहाँसम्म जनताको सेवा गर्ने प्रसङ्ग छ । के व्यापारीहरूले दुर्गम ठाउँमा जिरामरिच, नुन, मट्टितेलजस्ता सामानको आपूर्ति गर्न तीनचार दिनकै बाटो लगाएर भए पनि सेवा पुऱ्याएका छैनन् त ? खानेकुरा, लाउने लुगादेखि लिएर यावत् कुराहरूको आपूर्ति यिनै व्यापारीको कठिन

यथार्थ = वास्तविक

आदानप्रदान = ओसारपसार गर्ने काम

साधना र परिश्रमको उपलब्धि हो। कालोबजार राम्रो होइन, बढी नाफा लिई बेच्नु पाप हो। तर लागत मूल्यमाथिको वास्तविकतालाई नबुझी सबै व्यापारीहरूलाई एउटै आँखाले हेरेर लञ्छना लगाउनु झन् महापाप हो। *(जनाउ घन्टी बज्छ ।)*

अन्त्यमा म के भन्न चाहन्छु भने जनताका वास्तविक सेवक भनेका व्यापारी हुन्। धन्यवाद !

कार्यक्रम उद्घोषक

अब आउँदै छन् - कुसुम बराइली। यिनी व्यापारभन्दा जागिर बेस भन्ने पक्षमा छन्।

कुसुम बराइली

श्रीमान् सभापति, गुरुवर्ग, मान्यवर अभिभावकज्यू एवम् प्यारा साथीहरू ! म जागिरको पक्षबाट बोल्दै छु। पूर्ववक्ता मित्रबाट व्यापारको निकै गुणगान भयो तर म यसलाई मान्दिनँ। व्यापारमा दया र सेवाको भावना हुँदैन। घिउमा **पिँडालु** मिसाउने, दूधमा पानी मिसाउने, नक्कली माल सक्कली भनी ठग्ने, फेरि कर्मचारीहरूलाई धनको लोभ लालच देखाई फसाउने व्यापारीहरू नै त हुन्। मलाई त डर लाग्छ, कतै बढी धन कमाउने लोभलालचमा लागू पदार्थको व्यापार वृद्धि होला कि भन्ने ! यसले त देशको इज्जत, **संस्कृति**, धर्म र घरपरिवार नै नाश पार्न बेर छैन।

सभापतिज्यू ! मलाई त जागिर खाई आफ्नो सीमित आयमा सन्तोष मान्ने जागिरेको जीवन असल लाग्छ। जागिरेको आयस्रोतमा न त बाढीपहिरोको डर, न नोक्सान भई टाट पल्टिने डर, न त सुखा खडेरी भई भुसुक्कै खरानी होला भन्ने पीर। जागिर पैसा कमाउन खाने हो भन्ने पनि होलान् तर सबै उही किसिमका हुँदैनन्। असल कर्मचारीहरूले प्रशंसनीय कार्य गरेबापत राष्ट्रिय पुरस्कारसमेत पाएका छन्। *(जनाउ घन्टी बज्छ ।)*

जागिर खानेहरूले आफ्नो व्यक्तिगत स्वार्थको मोह त्यागेर समग्र देशविकासतर्फ ध्यान दिएका हुन्छन्। त्यसको भरमा नै देशको प्रतिष्ठा बढेको हुन्छ।

साधना = सफलता प्राप्तिका लागि गरिने प्रयत्न

पिँडालु = ठूला, नरम पात हुने र धेरै सेला फल्ने वनस्पति, घुइया

संस्कृति = समाजको मूल्य, परम्परा

कार्यक्रम उद्घोषक

यस वादविवाद प्रतियोगितामा सहभागी हुने सबै भाइबहिनीहरूलाई हार्दिक धन्यवाद छ । अब वक्ताहरूको बोल्ने क्रम सकियो । निर्णायक मण्डलका एकजना सदस्य आउनुभई आजको वादविवादका विजेताहरूको नाम घोषणा गरिदिनुहुन म अनुरोध गर्दछु ।

निर्णायक

धन्यवाद उद्घोषकज्यू ! आजको यस प्रतियोगितामा जागिरभन्दा व्यापार बेस भन्ने पक्षमा र विपक्षमा दुवै टोलीबाट बडो तार्किक एवम् **बुद्धिमत्तापूर्ण** विचारहरू प्रस्तुत गरिए । पक्ष वा विपक्षका तर्कहरू उत्तिकै **सराहनीय** एवम् **विचारणीय** छन् । हामीलाई नतिजा घोषणा गर्न निकै कठिन पऱ्यो । वक्ताको बोली प्रवाह, तर्कपूर्ण प्रस्तुति, हाउभाउ, **खण्डनमण्डन**, शैली अदिका आधारमा हेर्दा आजका विजेता... पक्षधर भएका छन् । विजयी टोलीलाई बधाइ छ । ... पक्षका भाइबहिनीहरूको प्रयासलाई पनि सराहना गर्दै बिदा हुन्छु । धन्यवाद !

कार्यक्रम उद्घोषक

अब म सभापतिज्यूलाई मन्तव्यसहित सभा विसर्जन गरिदिनुहुन अनुरोध गर्दछु ।

सभापति

उपस्थित गुरुवर्ग, अभिभावक मित्रहरू, प्यारा भाइबहिनीहरू ! आजको वादविवाद प्रतियोगितामा जागिर बेस कि व्यापार बेस भन्ने शीर्षकमा जुन तर्कहरू पेस गरिए, ती सबै आ-आफ्ना ठाउँमा सत्य हुन सक्छन् । जापान व्यापार क्षेत्रमा विकास गरेर नै **समृद्धशाली** हुन पुगेको हो । कतिपय उद्योगहरू व्यापारलाई बढाउनाले नै धनी हुन पुगेका छन् । यस अर्थमा व्यापारीहरू देशका सबल आर्थिक **मेरुदण्ड** हुन् । व्यापारीहरूले राष्ट्रको उन्नतिमा महत्त्वपूर्ण स्थान लिएका छन् ।

बुद्धिमत्तापूर्ण	=	सोचविचार गरिएका, बुद्धिमानीपूर्ण
सराहनीय	=	प्रशंसा गर्न लायक
विचारणीय	=	विचारयोग्य, सोच्न लायक, विचार गर्नुपर्ने
खण्डनमण्डन	=	तर्क दिएर कुरा काट्ने वा सकार्ने काम
समृद्धशाली	=	सम्पन्न, उन्नतिशील
मेरुदण्ड	=	ढाड, मुख्य

अर्कातिर जागिरको स्थान पनि त्यत्तिकै मत्त्वपूर्ण छ । देशको कार्य रोम्ररी सञ्चालन गर्ने, देशमा अमनचयन कायम गर्ने, शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, उद्योग, व्यापार आदि सबैलाई उत्तिकै महत्त्वपूर्ण ठानी **समानुपातिक** ढङ्गले विकास गर्ने, गराउने जिम्मा पनि जागिरेहरूको नै हो । जागिर पेसा लिनेहरूको कर्तव्य जहिले पनि राष्ट्रहित र जनकल्याण गर्ने रहेको हुन्छ र रहनुपर्छ ।

अन्तमा, हामी हाम्रो शरीरमा भएका अङ्गप्रत्यङ्गलाई यो चाहिँ महत्त्वपूर्ण यो चाहिँ बेकामको भनी भन्न सक्दैनौँ । सबै अङ्गप्रत्यङ्ग त्यति नै महत्त्वपूर्ण हुन्छन् । यस्तै हामी व्यापार र जागिरमा, गाउँ र सहरमा अथवा कृषि र उद्योगमा यही चाहिँ बेस भनेर ठोकुवा गर्न सक्दैनौँ । सबैको आ-आफ्नो क्षेत्र छ । आ-आफ्नो विशेषता छ । हामीले आपसमा समझदारी, विश्वास र एकताको विकास गरी देशलाई अघि बढाउनुपर्छ । यति भन्दै सहभागी टोलीका वक्ताहरूसहित सबैलाई धन्यवाद दिंदै आजको सभा यहीं विसर्जन गर्छु ।

समानुपातिक = सबैलाई एकैनासले

अभ्यास

१. **तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर :**

अन्तर्राष्ट्रिय, आपूर्ति, ग्राहक, प्रस्तुति, बुद्धिमत्तापूर्ण, उपलब्ध

२. **पाठका चारजना वक्ताहरूको भनाइलाई शिक्षकको निर्देशनमा चारजना विद्यार्थीले सस्वरवाचन गर ।**

३. **तल दिएका शब्दको अर्थ लेख :**

निर्णायक, प्रतियोगिता, पूर्ववक्ता, जनकल्याण, दुर्गम

४. **तालिकाबाट वाक्य बनाऊ :**

व्यापारीहरू जागिरेहरू	देशका राष्ट्रका	कर्मठ इमानदार बफादार	नागरिक	होऊन् । बनून् ।

५. उदाहरण हेरी वाक्य परिवर्तन गर :

उदाहरण गर = गरियोस् पढ = पढियोस्

भन = भनियोस् लेख = लेखियोस्

असन बजारमा फलफूल र तरकारी किन ।

सरस्वती पूजाका दिन प्रसाद बाँड ।

घरको फोहोरमैला ठीक ठाउँमा फ्याँक ।

सबैका लुगाफाटा दराजमा थन्क्याऊ ।

किताबमा जिल्ला हाल ।

६. उदाहरणका आधारमा एक वा धेरै वाक्य बनाएर लेख :

	धेरै वाक्य	एउटै वाक्य
उदारहण	कर्मचारीहरू कर्मठ हुन्छन् । कर्मचारीहरू इमानदार हुन्छन् । कर्मचारीहरू बफादार हुन्छन् । कर्मचारीहरू देशभक्त हुन्छन् ।	कर्मचारीहरू कर्मठ, इमानदार, बफादार र देशभक्त हुन्छन् ।

धेरै वाक्य	एक वाक्य
मलाई स्याउ मन पर्छ । मलाई सुन्तला मन पर्छ । मलाई आँप मन पर्छ । मलाई भोगटे मन पर्छ ।	....
धेरै वाक्य	एक वाक्य नेपालका सहरहरू विराटनगर, जनकपुर, पोखरा र नेपालगञ्ज हुन् ।

धेरै वाक्य	एक वाक्य
हामी गर्मी महिनामा नयाँ वर्ष मनाउँछौँ ।	.....
हामी गर्मी महिनामा बुद्धजयन्ती मनाउँछौँ ।	.....
हामी गर्मी महिनामा जनैपूर्णिमा मनाउँछौँ ।	
हामी गर्मी महिनामा घोडेजात्रा मनाउँछौँ ।	

७. शुद्ध गरी सार :

उपस्थीत, छेत्र, विस्तृतकरण, विरधि, नकली, करमचारी,

प्रसगङ्, उदघोसक, उपलब्ध, सोतन्त्रता

८. छोटो उत्तर देऊ :

(क) व्यापार पक्षका राम्रा विचारलाई बुँदागत रूपमा लेख ।

(ख) जागिरका नराम्रा पक्षहरू केके हुन् ?

(ग) वादविवादमा कसको तर्क सबभन्दा राम्रो लाग्यो, किन ?

(घ) सभा विसर्जनका अवसरमा सभापतिज्यूले भनेका कुराको मुख्य आशय के हो ?

(ङ) वादविवाद लेख्दा केके कुरामा ध्यान पुऱ्याउनुपर्ला ?

९. तालिकामा दिइएअनुसै तल दिइएका विषयहरूमाई पनि बुँदागत रूपमा लेख :

जाडो महिनाभन्दा गर्मी महिना केस

- गर्मी महिना लुगाफाटा नहुनेलाई काम लाग्छ ।
- गर्मी टिकिनसक्नु हुन्छ ।
- गर्मी महिना खेतीपातीको महिना हो ।
- गर्मीमा बाढीपहिरो जाने हुन्छ ।
- गर्मीमा रसिला फलफूल पाइन्छन् ।
- गर्मीमा हैजा, झाडापखालाको प्रकोप हुन्छ ।
- गर्मीमा बसन्त ऋतुको रमाइलो वातावरण हुन्छ ।
- जाडो महिनामा सबैका घरमा अन्नपात भरिपूर्ण हुन्छ ।

- गर्मी महिनामा चारैतिर हरियाली हुन्छ ।
- जाडो महिनामा दसैंतिहारजस्ता रमाइला चाड मनाइन्छन् ।
- गर्मीमा भन्दा जाडोमा शरीर फुर्तिलो भई काम गर्न जाँगर चल्छ ।

विषयहरू

- सियो ठूलो हुन्छ कि तरबार ।
- धनभन्दा विद्या ठूलो हुन्छ ।
- विदेशी स्याउभन्दा स्वदेशी नासपाती राम्रो हुन्छ ।
- सहरिया जीवनभन्दा गाउँले जीवन बेस ।
- नेपालमा पर्यटनको विकास हुनुभन्दा पहिले कृषिको विकास हुनुपर्छ ।

व्याकरण

१. तलका वाक्यमा रेखाङ्कित गरिएका शब्दलाई विशेष रूपमा विचार गर :

(क) मलाई जागिरभन्दा व्यापार बेस लाग्छ ।

(ख) गङ्गाराम विषयको पक्षमा बोल्छन् ।

(ग) देशविदेशका बीच ठूलाठूला व्यापार गरिन्छन् ।

(घ) मेरो भनाइ यही टुङ्ग्याउँछु ।

(ङ) चार मिनेटपछि जनाउ घन्टी दिइनेछ ।

वाक्यलाई टुङ्ग्याउन प्रयोग भएका यी रेखाङ्कित शब्दहरू क्रियापद हुन् । क्रियापदले कुनै काम हुनु वा गर्नु भन्ने कुरा बताउँछ । धातुमा नु लागेर क्रियार्थक संज्ञा र त्यस किसिमका क्रियार्थक संज्ञाबाट क्रियापदका विभिन्न रूपहरू बन्छन् । जस्तै :

धातु	क्रियार्थक संज्ञा	क्रियापद
बस् + नु	बस्नु	बस्छ, बस्यो, बस्नेछ आदि ।
पढ् + नु	पढ्नु	पढ्छौं, पढ्यौं, पढ्यौ आदि ।

२. तल दिइएका वाक्यमा भएका क्रियापदलाई रेखाङ्कन गर :

(क) तिमी पाठ पढ्छौ ।

(ख) हिमालमा हिउँ देखियो ।

(ग) जागिरेले पुरस्कार पाएका छन् ।

(घ) बढी नाफा लिई बेच्नु पाप हो ।

(ङ) जनाउ घन्टी बज्छ ।

३. तलका धातुमा नु लगाएर क्रियार्थक संज्ञा बनाऊ :

खा, बस्, पढ्, लेख, हेर्

४. तलका क्रियार्थक संज्ञालाई क्रियापदको रूप दिएर वाक्यमा प्रयोग गर :

गर्नु, दिनु, हुनु, पाउनु, सक्नु, बज्नु, पुग्नु, मिस्नु, लिनु

१२ आह्वान गीत

- यादव खरेल

भक्तिले पूजा गरिदेऊ ढुङ्गामा चौता भेटिन्छ
कर्ममा जुटौं नेपाली गरिबी रेखा मेटिन्छ

आजको हाम्रो पौरखमा भोलिको ऐना हेरिन्छ
पाखुरी चले जाँगरमा नेपाली भाग्य फेरिन्छ
देशको इज्जत बढे पो नेपाली मान चुलिन्छ
नथाकी हामी हिँडे पो प्रगतिथुम्की पुगिन्छ

देशको शक्ति मानिस हो, मानिस लागे बन्दछ
चरित्र हाम्रो बने पो जगत्ले राम्रो भन्दछ
देशको लागि मर्नेको अमर नाम लेखिन्छ
सबैको मन मिले पो उज्यालो आकाश देखिन्छ

एकताभित्र जुटेमा संसार सारा हाँकिन्छ
आपसमा हामी फुटेमा सपना हाम्रो मासिन्छ
तराई पहाड यौटै हो एकताभित्र फुलिचौ
सबको साझा नेपाल रिस र राग भुलिचौ

आह्वान गीत = काम गर्न अनुरोध गरिएको भावयुक्त गीत
प्रगतिथुम्की = सफलताको चुचुरो
राग = लोभ, लालसा

अभ्यास

१. 'आह्वान गीत' कविता लयमा पढेर कक्षाका साथीहरूलाई सुनाऊ ।

२. तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर :

द्यौता, ऐना, चरित्र, फलिद्यौ, भुलिद्यौ

३. अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :

कर्म, पौरख, प्रगतिथुम्की, उज्यालो आकाश, एकता, सपना

४. शुद्ध गरी सार :

भक्ति, ऐना, अकाश, उजेलो, पाड

५. पढ, बुझ र लेख :

द्यौता = द्+य्+औ+त्+आ

यौटै = ...

फुलिद्यौ = ...

भुलिद्यौ = ...

६. एक वाक्यमा उत्तर देऊ :

(क) के गर्दा ढुङ्गामा देउता भेटिन्छ ?

(ख) कहाँ पाखुरी चलाउँदा नेपाली भाग्य फेरिन्छ ?

(ग) नेपाली मान चुलिन के हुनुपर्छ ?

(घ) उज्यालो आकाश कहिले देखिन्छ ?

(ङ) किन एकतामा जुट्नुपर्छ ?

(च) के गरे सपना मासिन्छ ?

७. छोटो उत्तर देऊ :

(क) देशको अनुहार फेर्न के गर्नुपर्छ ?

(ख) कसरी देशको शक्ति मानिस हो ?

(ग) एकतामा जुट्ता मानिसलाई कस्ता फाइदा हुन्छन् ?

(घ) यस कवितामा नेपालीलाई के गर्न आह्वान गरिएको छ ?

८. व्याख्या गर :

आजको हाम्रो पौरखमा भोलिको ऐना हेरिन्छ
पाखुरी चले जाँगरमा नेपाली भाग्य फेरिन्छ

९. सप्रसङ्ग व्याख्या गर :

(क) देशको लागि मर्नेको अमर नाम लेखिन्छ
सबैको मन मिले पो उज्यालो आकाश देखिन्छ

(ख) देशको इज्जत बढे पो नेपाली मान चुलिन्छ
नथाकी हामी हिँडे पो प्रगतिथुम्की पुगिन्छ

१०. यस कविताको मुख्य भाव नछुटाई गद्यमा सारांश लेख ।

११. यस कवितामा कविले नेपाल र नेपालीको नाम राख्न केके गर्नुपर्छ भनेका छन् ? वर्णन गर ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

तलका शीर्षकमा कविता लेख्ने प्रयास गर :

(क) राष्ट्रभक्ति (ख) मानवता

व्याकरण

१. पढ र बुझ :

काम सम्पन्न भइसकेको अवस्था बुझाउन प्रयोग हुने क्रियापदको रूपले कालको पूर्ण पक्षलाई जनाउँछ ।
दिएको थिएँ, भनेको छ, बसेकी थिई, पढेका हुनेछौँ, क्रियापदहरू काम सम्पन्न भइसकेको अवस्थासँग सम्बन्धित छन्

२. तलका क्रियालाई पूर्ण पक्ष जनाउने क्रियापदको ढाँचामा ढाली वाक्यमा प्रयोग गर :
दिनु, खानु, बस्नु, गाउनु, हिँड्नु, रुनु, हाँस्नु, लेख्नु, ठान्नु, भन्नु, लग्नु, सुत्नु, चढ्नु ।

३. पूर्ण पक्ष जनाउने क्रियापदको प्रयोग गरेर तिमीले जानेसुनेको कुनै कविका बारेमा एक अनुच्छेद लेख ।

१३ मानिसलाई कति जमिन चाहिन्छ ?

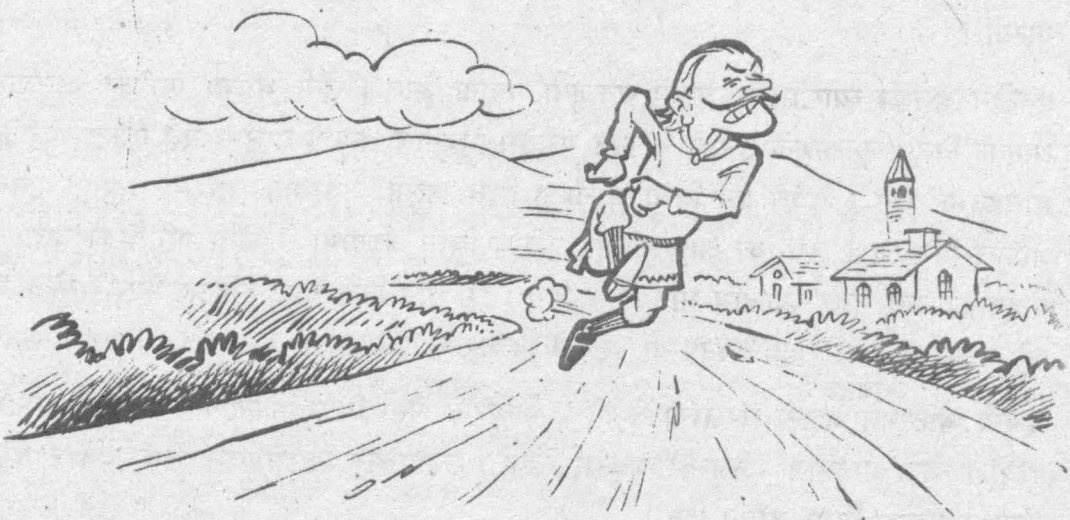

रुसको एउटा गाउँमा बस्ने बहिनीलाई भेट्न दिदी सहरबाट आइन् । उनीहरूले गाउँ र सहरका बारेमा कुराकानी गरे । दिदीले सहरको र बहिनीले गाउँको पक्ष लिइन् । बहिनीको **लोग्ने प्याखोभले** पनि गाउँको जीवनको प्रशंसा गर्दै भन्यो , "मसँग प्रशस्त जग्गा छैन र पो त ! नत्र त गाउँमा बस्नु त सहरमा बस्नुभन्दा साह्रै रमाइलो हुन्छ ।"

प्याखोभकी छिमेकी एउटी महिला थिइन् । उनको प्रशस्त जमिन थियो । जमिनको सुरक्षाका लागि उनले एउटा **अवकाशप्राप्त** सैनिक राखेकी थिइन् । उनको जग्गामा कसैका गाईवस्तु पसे भने ठूलो जरिवाना तिर्नुपर्थ्यो । प्याखोभले पनि गाईवस्तु पसिदिनाले पटकपटक जरिवाना तिर्नुपरेको थियो । पछि उनले सैनिकलाई जग्गा बेच्ने विचार गरिन् । यो थाहा पाएर प्याखोभले पनि आफ्ना घोडा र माहुरी बेचेर दस **बिघा** जति जग्गा किन्ने पैसा जुटायो र जग्गा किन्यो पनि । प्याखोभ खुसी भयो । उसले उब्जनी पनि प्रशस्त गऱ्यो । अरूका गाईवस्तु आफ्नो जमिनमा पस्न सक्दैनथे । बाली पनि सुरक्षित नै थियो तापनि ऊ अरूलाई आफ्नो जमिनमा गाईवस्तु छोडिदियौ भनेर गाली गरिरहन्थ्यो । यसबाट गाउँलेहरू **आजित** भए । साँच्चै गाईवस्तु छाड्ने, अन्न चोर्ने, रूखहरू काटिदिने आदि गर्न थाले ।

अवकाशप्राप्त	=	जागिर छोडेको
बिघा	=	जग्गाको नाप (१३.५ रोपनीको १ बिघा हुन्छ ।)
आजित	=	हैरान, दिक्क

"यी मूर्ख गाउँलेहरूलाई सजाय निदिई भएन !" प्याखोभ आक्रोशित भयो । उसले गाउँ विकास समिति र जिल्ला अदालतमा उजुर गरेर गाउँलेहरूलाई दुःख दियो । उनीहरू गाउँ छोडेर अन्यत्र जाने सल्लाह गर्न थाले । प्याखोभ भने गाउँलेको जमिन किनेर धनी बन्ने सपना देख्न थाल्यो ।

एकदिन बेलुका प्याखोभका घरमा एकजना पाहुना आए । उनी **भोल्गा** पारीको गाउँबाट आएका थिए । प्याखोभले उनको सत्कार गऱ्यो । पाहुनाले आफ्नो गाउँमा सबै एउटा मुलीको मातहतमा बस्ने र सबैले दस बिघा जग्गा त सित्तै पाउने व्यवस्थाका बारेमा बताए । उनले आफूले पनि त्यही जग्गाको आम्दानीबाट पचास बिघा जग्गामा गहुँखेती गरिरहेको बताए । पाहुनाका कुरा सुनेर प्याखोभ साह्रै खुसी भयो । "म पनि किन यहाँ **कुण्ठित** भएर बस्ने ! यो **घर र जग्गा** बेचेर त्यहीँ जानुपऱ्यो" उसले विचार गऱ्यो ।

नमन्दै प्याखोभले आफ्नो घरजग्गा बेच्यो र भएभरको पैसा लिएर भोल्गापारिको गाउँ सामारा पुग्यो । त्यहाँ पाहुनाले भनेजस्तै व्यवस्था रहेछ । उनीहरूले प्याखोभलाई खेती गर्न र वस्तु चराउन पचास बिघा जमिन दिए ।

उसले त्यहाँ गहुँखेती गर्न थाल्यो । तर गहुँको खेती गर्नका लागि दुईवर्ष बाँझो राखेको जमिन मात्र उपयुक्त हुन्थ्यो । धेरै पैसा जम्मा गरेर अझै जग्गा जोर्न उसले जमिनदारसँग भाडामा जग्गा लिएर एक वर्ष त खेती गऱ्यो । तर यो जग्गा उसको घरबाट टाढा परेकाले उसले सोचेजस्तो फाइदा लिन सकेन । जग्गाकै विषयमा किसानहरूसँग झगडा पनि पर्न थाल्यो । उसले अन्यत्र कतै जग्गा किन्न पाए हुन्थ्यो भन्ने सोच्न थाल्यो ।

एकदिन बास्किरका एउटा व्यापारी घोडा किन्ने निहुँमा प्याखोभको घरमा आइपुगे । उनले प्याखोभको समस्या बुझे । उनले भने, "बास्किरवासीहरू ज्यादै सोझा र इमानदार छन् । उनीहरूसँग प्रशस्त जमिन छ । उनीहरूलाई गलैंचा, चिया र भेडा उपहार दिन सके एक बिघा जग्गा त एक **रुबलमै** दिन्छन् । मैले त एकहजार रुबलमा पाँचहजार बिघा जग्गा किनेको छु ।"

प्याखोभलाई बास्किर जान मन लाग्यो । ऊ गलैंचा, चिया र अन्य उपहार बोकेर बास्किर पुग्यो ।

भोल्गा = रुसको एक प्रसिद्ध नदी

कुण्ठित = भित्रभित्रै पिरोलिएको अवस्था

रुबल = पैसाको नाप (एक सय कोपेक बराबर एक रुबल हुन्छ ।)

बास्किरबासीहरूले प्याखोभको राम्रो स्वागत गरे र मीठो भोज खुवाए । उसले पनि उपहार बाँड्यो । भोजको कार्यक्रम सकिएपछि बास्किरबासीहरूले प्याखोभलाई भने, "हामी तपाईंप्रति कृतज्ञ छौँ । उपहार लिएपछि त्यसको बदलामा पाहुनाको इच्छा पुऱ्याउने हाम्रो परम्परा छ । भन्नुहोस् हामीले तपाईंको इच्छा पूरा गर्न के गरौँ ?"

प्याखोभले कुरा नलुकाई भन्यो, "म बसेको ठाउँको जमिनमा उब्जनी ज्यादै कम हुन्छ । यहाँको जमिन ज्यादै **उर्वर** रहेछ । यता केही जमिन किन्न पाइन्छ कि भनेर आएको !"

"हामी तपाईंलाई चाहिएजति जमिन दिन त सक्छौँ तर यसका लागि स्टार्सिनालाई भेट्नुपर्छ । उनको निर्णयविना केही हुन सक्दैन ।"

प्याखोभ स्टार्सिनाकहाँ पुग्यो र राम्रो उपहार दियो । उसले स्टार्सिनासँग पनि सकेसम्म धेरै जग्गा पाउनका लागि विनम्र अनुरोध गऱ्यो ।

"हुन्छ, हामीसँग प्रशस्त जग्गा छ । पहिले हेर्नुहोस्, रोज्नुहोस् अनि किन्नुहोला । कागज पनि पछि नै गरौँला ।"

"अनि जग्गाको मूल्य कति पर्छ नि ?"

"एक दिनको एकहजार रुबल ।"

"मैले राम्रोसँग कुरा बुझिनँ । मैले त सधैँका लागि जग्गा किन्न खोजेको । भाडामा लिन खोजेको होइन ।

"भाडाको कुरा होइन" स्टार्सिनाले प्याखोभ जग्गाको कत्तिको लोभी छ भन्ने कुरा बुझ्यो र भन्यो,"तपाईंले हिँडेर जति जमिन घेर्न सक्नुहुन्छ, एकहजार रुबलमा त्यति नै जग्गा पाइन्छ ।"

"मैलें एकै दिनमा धेरै लामो दूरी पार गरेँ भने नि ?" अचम्म मानेर प्याखोभले प्रश्न गऱ्यो ।

"एक दिनमा घेर्न सकेको सबै जग्गा पाइन्छ, धेरै र थोरैको कुरा हुँदैन ।" स्टार्सिनाले मुस्काएर भन्यो ।

उर्वर = उब्जाउ, प्रशस्त उब्जनी हुने

त्यस रात प्याखोभलाई निद्रा लागेन । कसरी धेरै जग्गा हात पार्न सकिन्छ भन्ने चिन्ताले उसलाई सताइरह्यो । भोलि नै जग्गाप्राप्तिको यात्रा सुरु हुने भएकाले उसले सूर्योदयको प्रतीक्षा गरिरह्यो । उज्यालो हुन लाग्दा मात्र उसका आँखा लागे ।

प्याखोभ झल्याँस्स बिउँझियो । उज्यालो भइसकेछ । उसले बास्किरबासीहरूलाई बोलायो । त्यहाँ स्टार्सिना पनि उपस्थित भयो । सबैको सहमतिमा यात्रा सुरु गर्ने ठाउँ निर्धारण गरियो ।

"तपाईंको पैसा यहीं राख्नुहोस् । हामी यो पैसा कुरेर बस्छौं । तपाईंका सहयोगी पनि यहीं बस्छन् । तपाईं सूर्यास्तपूर्व यस ठाउँमा आइपुगेपछि मात्र हामी यो पैसा लिनेछौं ।" स्टार्सिनाले प्याखोभलाई भन्यो ।

प्याखोभले कम्मरमा पेटी कस्यो, बुट मिलायो, झोलामा केही रोटी राख्यो र एक जग पानी बोकेर यात्रा सुरु गऱ्यो । उसले नजिकैको पहाडबाट समथर र उब्जाउ फाँट देख्यो । ऊ हतार हतार गर्दै त्यतैतिर दौडिन थाल्यो । मध्याह्नको बाह्र बज्दा उसले त्यस भूमिमा आफ्नो पाइला राख्यो । तर उसको चित्त बुझेको थिएन । ऊ सोच्दै थियो, "मैले दिनभरिमा कम्तीमा २८००० **एकड** जमिन घेर्न सक्नुपर्छ ।"

त्यतिन्जेलसम्म ऊ निकै थाकिसकेको थियो तापनि उसले थकाइ मारेन । दुइटा रोटी र अलिकति पानी खाएर अगि बढ्यो । केही पर पुगेपछि उसले एउटा सुन्दर उपत्यका देख्यो । उसलाई त्यो उपत्यका पनि घेर्ने इच्छा लाग्यो ।

प्याखोभलाई हिँड्न गाह्रो भइरहेको थियो । उसलाई मैले लक्ष्य प्राप्त गर्न कठिनाइ पर्ने त होइन भन्ने पनि लागिरहेको थियो । तर उसको मनले भन्दै थियो, "मैले सूर्य डुब्नुभन्दा पहिले निक्कै जग्गा घेर्नुपर्दछ ।"

प्याखोभ इस्टकोट, जुत्ता, जग र टोपी फालेर दौड्यो । उसका कमिज र सुरुवाल पसिनाले चुर्लुम्म भिजे । उसको मुटु थकाइ र डरले काम्न थाले पनि ऊ लक्ष्यको नजिक पुग्दै थियो । बास्किरबासीहरूले सफलताको कामना गरेर हात हल्लाएको पनि उसले देख्यो । सूर्यले भने **क्षितिज**लाई छुनै लागेको थियो ।

एकड = जग्गाको नाप (एक एकडमा २.८ बिघा जमिन हुन्छ ।)

क्षितिज = जमिन र आकाश जोडिएजस्तो देखिने ठाउँ

ऊ अत्यन्त चिन्तित भयो । उसले सोच्यो, "अहिले मसँग प्रशस्त जमिन छ तर अब ईश्वरले चाहे मात्र म बाँच्छु । नत्र मेरो जीवनको नै अन्त्य हुन्छ ।" क्षितिजमा रातो सूर्य आधा डुबिसकेको थियो । ऊ झन् दौड्यो । भाग्यवश सूर्य डाँडामा नलुक्दै ऊ सुरु बिन्दुमा पुग्यो । सूर्य डुब्नुपूर्व नै उसका हातले चिनो छोइसकेका थिए ।

"वाह ! विजयी पुरुष ! तिमीले आफ्नो लागि निकै जमिन कमायौ । म तिम्रो मिहिनेतको प्रशंसा गर्छु ।" स्टार्सिना मुस्कुरायो ।

प्याखोभका सहयोगी त्यहाँ आए । तर प्याखोभ असाध्य पीडाले ढलिसकेको थियो । उसको मुखबाट रगत बगिरहेको थियो । उसका सहयोगीले उसलाई बचाउन निकै प्रयास गरे तर केही क्षणमै प्याखोभको प्राणपखेरु उड्यो ।

"अब प्याखोभलाई गाड्नुबाहेक अरू उपाय छैन" स्टार्सिनाले प्याखोभका सहयोगीहरूलाई भन्यो ।

बास्किरबासीहरू उठेर घरतिर लागे । प्याखोभका सहयोगी नोकर मात्र त्यहाँ बाँकी रहे । उनीहरूले प्याखोभको शिरदेखि पाउसम्म पुग्ने खाडल खने र प्याखोभलाई पुरिदिए ।

(लियो टल्स्टायको 'हाउ मच ल्यान्ड डज ए म्यान निड' कथामा आधारित)

अभ्यास

१. **तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर :**

प्रशंसा, आक्रोशित, कुण्ठित, स्टार्सिना, प्रतीक्षा

२. **तलका शब्दको अर्थ लेखेर वाक्यमा प्रयोग गर :**

जरिवाना, आजित, उजुर, मातहत, सूर्यास्त, क्षितिज

३. **तलका शब्दहरू शुद्ध पारी सार :**

सअर, पियाखोभ, माउरी, सारइ, कीर्तज्ञ, सुर्वाल

४. **एक वाक्यमा उत्तर देऊ :**

(क) दिदी र बहिनी कहाँकहाँ बस्थे ?

(ख) प्याखोभ कसको लोग्ने हो ?

(ग) महिलाले कसलाई जग्गा बेच्ने विचार गरिन् ?

(घ) प्याखोभले गाउँलेका विरुद्ध कहाँ उजुर गऱ्यो ?

(ङ) घरजग्गा बेचेर प्याखोभ कहाँ गयो ?

(च) गहुँ खेती गर्न के गर्नुपर्थ्यो ?

(छ) बास्किरबासीहरू कस्तां थिए ?

(ज) प्याखोभले केके उपहार लग्यो ?

(झ) स्टार्सिना को थियो ?

(ञ) बास्किरमा जग्गाको मूल्य कसरी निर्धारण गरिन्थ्यो ?

(ट) यात्रा सुरु गर्नुपूर्व प्याखोभले के गऱ्यो ?

(ठ) प्याखोभले कति जग्गा लिन चाह्यो ?

(ड) प्याखोभलाई कति जग्गा भए पुग्यो ?

५. **छोटो उत्तर देऊ :**

(क) प्याखोभले किन गाउँलेलाई दुःख दिन चाह्यो ?

(ख) प्याखोभ किन बास्किर जान चाह्यो ?

(ग) प्याखोभले धेरै जग्गा चाहनुको उद्देश्य के थियो ?

(घ) प्याखोभले किन चाहेजति जमिन पाउन सकेन ?

(ङ) यस कथाको मूल भाव के हो ?

६. **व्याख्या गर :**

(क) गाउँमा बस्नु त सहरमा बस्नुभन्दा साह्रै रमाइलो हुन्छ ।

(ख) उपहार लिएपछि त्यसको बदलामा पाहुनाको इच्छा पुऱ्याउने हाम्रो परम्परा छ ।

(ग) पहिले हेर्नुहोस्, रोज्नुहोस् अनि किन्नुहोला ।

(घ) भोलि नै जग्गा प्राप्तिको यात्रा सुरु हुने भएकाले उसले सूर्योदयको प्रतीक्षा गरिरह्यो ।

(ङ) क्षितिजमा रातो सूर्य आधा डुबिसकेको थियो ।

(च) म तिम्रो मिहिनेतको प्रशंसा गर्छु ।

७. **यस कथाको सारांश लेखेर शिक्षकलाई देखाऊ ।**

सिर्जनात्मक अभ्यास

(क) तिमीले जानेको एउटा कथा लेखेर शिक्षकलाई देखाऊ ।

(ख) तल दिइएको बुँदाका आधारमा एउटा कथा तयार पार :

एउटा गाउँमा बिरालो हुनु ... उसले मुख घोएर मात्र खानेकुरा खाने गर्नु ... मुसा खाँदाखाँदा दिक्क हुनु ... एक दिन एउटा चरो मारेर ल्याउनु ... चराले मुख घोएर मात्र खाऊ भन्नु ... बिरालो मुख धुन जानु... चरो उड्नु ... त्यसपछि बिरालाले खाना खाएर मात्र मुख धुन थाल्नु...

व्याकरण

१. **पुरुषका आधारमा पदसङ्गतिलाई ध्यानमा राखेर तलका वाक्य पढ :**

(क) पहिलो पुरुष : म पाठ पढ्छु । हामी पाढ पढ्छौं ।

(ख) दोस्रो पुरुष : तँ पाठ पढ्छस् । तिमी पाठ पढ्छौ । तिमीहरू पाठ पढ्छौ । तपाईं पाठ पढ्नुहुन्छ । तपाईंहरू पाठ पढ्नुहुन्छ ।

(ग) तेस्रो पुरुष : त्यो पाठ पढ्छ । तिनी पाठ पढ्छन् । तिनीहरू पाठ पढ्छन् । ऊनी पाठ पढ्छिन् ।

पुरुषको कर्ता वा कार्यअनुसारको क्रियापदको प्रयोग हुनुलाई पुरुषमा आधारित पदसङ्गति भनिन्छ ।

पुरुषलाई आधार मानेर कर्ता वा कर्मअनुसारको क्रियापदको प्रयोग गर्दा लिङ्ग, वचन र आदरमा समेत ध्यान दिनु आवश्यक छ ।

२. तल दिइएका खाली ठाउँमा दिएका क्रियापदको मिल्दो रूप लेख :

(क) मैले कलम ..... । (किन्नु)

(ख) तिमीले जाँच ..... । (दिनु)

(ग) ऊ सधैं खेल ..... । (खेल्नु)

(घ) हामी आफ्नो गाउँ आफैं ..... । (बनाउनु)

(ङ) तिमीहरू विद्यालयबाट कतिवेला ..... । (फर्किनु)

(च) तिनीहरू साँझमा घुम्न ..... । (निस्कनु)

३. पुरुषका आधारमा हुने पदसङ्गतिलाई विचार गरेर जोडा मिलाऊ :

(क)	(ख)
म	बिहानै उठ्छन् ।
हामी	सहर जान्छिन् ।
तिमी	कथा सुनाउँछु ।
उनी	रेडियो सुन्छौं ।
उनीहरू	टी.भी हेर्छौं ।

४. तलका क्रियापदलाई वाक्यमा प्रयोग गर :

बस, हेरी, चल्छन्, हुनेछु, टिप्छौं, आउँछौं

५. उदाहरणसहित पुरुषका आधारमा गरिने पदसङ्गतिको परिचय बताऊ ।

१४ प्रधानाध्यापकलाई निवेदन

मितिः २०५९।९।१६

श्रीमान् प्रधानाध्यापक,
श्री जनता माध्यमिक विद्यालय
हडियाबजार, उदयपुर ।

विषयः खेलकुद सामग्री पाऊँ ।

महोदय,

हामीले त्रियुगा निम्नमाध्यमिक **विद्यालय** शिवनगरका कक्षा ७ मा पढ्ने विद्यार्थीहरूसँग **मैत्रीपूर्ण** फुटबल खेल खेल्ने विचार गरेका छौँ । यसका लागि हामीले केही **आर्थिक स्रोत** पनि जुटाएका छौँ । सो प्रतियोगिताको तयारीका लागि अभ्यास गर्न हामीसँग फुटबलको अभाव छ । तसर्थ दुईओटा फुटबल उपलब्ध गराइदिनका लागि हामी श्रीमान्**समक्ष आग्रह** गर्दछौँ । हाम्रो मागअनुसार फुटबल उपलब्ध गराइदिनुभए हामी **कृतार्थ** हुने थियौँ । ती फुटबलका साथै अन्य खेलका **सामग्री**हरूलाई हामी हिफाजतसँग प्रयोग गर्नेछौँ भन्ने कुरामा समेत श्रीमान्लाई विश्वास दिलाउन चाहन्छौँ ।

आज्ञाकारी छात्रछात्राहरू
कक्षा- ७

निवेदन	=	दरखास्त
मैत्रीपूर्ण	=	मित्रताको भावनाले भरिएको
आर्थिक स्रोत	=	आम्दानी हुने बाटो
समक्ष	=	सामु, सामुन्ने
आग्रह	=	अनुरोध
कृतार्थ	=	खुसी हुनु, सन्तुष्टि हुनु
सामग्री	=	सामान

अभ्यास

१. पाठमा उल्लेख गरेको निवेदनको व्यहोरा पढेर कक्षाका साथीहरूलाई सुनाऊ ।

२. सच्याएर कापीमा सार र शुद्धसँग उच्चारण गर :

कितार्थ, आग्याकारी, पर्योग, प्रदानाद्यापक, खेल कूद,

३. दिइएका शब्दहरूलाई वाक्यमा प्रयोग गर :

अभाव, खेल, स्रोत, विश्वास, समक्ष

४. उत्तर देऊ :

(क) यो निवेदन कसले कसलाई लेखेको हो ?

(ख) निवेदनमा के कुरा मागिएको छ ?

(ग) मैत्रीपूर्ण खेल भन्नाको आशय के हो ?

(घ) विद्यालयहरूबीच खेल खेल्दा केके फाइदा हुन सक्छ ?

(ङ) खेलमा किन मित्रताको भावना हुनुपर्छ ?

(च) निवेदनमा कुन कारण देखाई फुटबलको माग गरिएको छ ?

५. तलका विषयमा निवेदन लेख :

(क) आफ्नो गाउँको साथीको बिहेमा जन्ती जानुपरेकाले तीन दिन विद्यालय आउन नसक्ने कुरा दर्साई प्रधानाध्यापकलाई निवेदन लेख ।

(ख) एक हप्तादेखि ज्वरो आई सिकिस्त बिरामी परेकाले अझै पाँच दिनसम्म विद्यालय आउन नसक्ने कुरा दर्साई कक्षाशिक्षकलाई निवेदन लेख ।

(ग) विद्यालयको वरिपरि फूलबारी बनाउन अनुरोध गर्दै विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई निवेदन लेख ।

(घ) चिठी लेख्दा ध्यान पुऱ्याउनुपर्ने अङ्गहरू देखिने एउटा खाका तयार पार ।

(ङ) साथीहरूसँग सल्लाह गरेर विषय छानी कक्षामा चिठीलेखन प्रतियोगिता सञ्चालन गर ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१. **तलको निवेदन पढ र त्यसको उत्तर लेख :**

श्रीमान् अध्यक्ष, मितिः २०५८/५/२७

श्री भोटसिपा गा. वि. स.

भोटसिपा, सिन्धुपाल्चोक

मार्फत

श्रीमान् प्रधानाध्यापक,

श्री चण्डेश्वरी मा.वि. भोटसिपा

विषयः- बाटाका सम्बन्धमा

महोदय,

चण्डेश्वरी मा. वि. मा विभिन्न ठाउँहरूका बालबालिका पढ्छन् भन्ने कुरा श्रीमान्मा अवगत नै छ । विद्यालय आउने बाटामा जहिले पनि कुलाको पानी बगेको हुन्छ भन्ने कुरा पनि धेरैलाई थाहा छ । यसले गर्दा हामीलाई विद्यालय आउँदाजाँदा ज्यादै अप्ठ्यारो परेको छ । कतिपय सानासाना भाइबहिनीहरू चिप्लिएर लड्नाले उनीहरूलाई चोटपटक लाग्ने गरेका घटनाहरू पनि दोहोरिइरहन्छन् । यसको समाधान गा.वि.स.बाट सहज रूपमा हुने भएकाले सोको उचित प्रबन्धका निम्ति हामीले श्रीमान्समक्ष विनम्र अनुरोध गरेका छौं ।

निवेदक

सम्पूर्ण विद्यार्थीहरू

श्री चण्डेश्वरी मा. वि. भोटसिपा

व्याकरण

१. शब्दको शुद्ध रूप कुन हो, शब्दकोश हेरेर पत्ता लगाऊ :

- उपरोक्त/उपर्युक्त
- सम्बत्/संवत्
- अनेकौं/अनेक
- श्रोत/स्रोत
- आजन्म/आजीवन
- आवश्यकीय/आवश्यक

२. तालिकामा दिएका विशेषण शब्दहरू पढ र त्यसरी नै अन्य पाँचपाँच विशेषण शब्दहरू खोजेर समूह बनाई तालिकामा प्रस्तुत गर :

गुणबोधक विशेषण	परिमाणबोधक विशेषण	सङ्ख्याबोधक विशेषण	सार्वनामिक विशेषण
श्री	केही, अलिकति	दुई	ती, त्यो, यो
श्रीमान्	धेरै, थोरै,	पहिलो, दोस्रो	यी, त्यस, ऊ
आज्ञाकारी	निकै	एक, दोब्बर	
अप्ठ्यारो	कतिपय	तेब्बर	
सानासाना			

३. तल दिइएका विशेषण शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर :

राम्रो, तेस्रो, त्यो, केही, सजिलो, चिप्लो

१५ अब्राहम लिङ्कन

अब्राहम लिङ्कनको नाम संयुक्त राज्य अमेरिकामा मात्र होइन, विश्वभरि नै बडो आदरका साथ लिइन्छ । यिनी प्रजातन्त्रका सच्चा **अनुयायी** र दासप्रथाका कट्टर विरोधी थिए । लिङ्कनको प्रजातन्त्रप्रतिको अगाध आस्था र त्यसप्रतिको सच्चा **निष्ठाले** गर्दा प्रजातन्त्रका सेनानीहरू यिनलाई प्रेरणाका स्रोतका रूपमा मान्दछन् । उनका बाबुको नाम थोमस लिङ्कन र आमाको नाम नान्सी हेङ्क्स लिङ्कन हो ।

लिङ्कनको जन्म सन् १८०९ को फ्रेब्रुअरी महिनामा गरिब परिवारमा भएको थियो । यिनमा आमाको धार्मिक स्वभावको छाप परेको थियो । यिनले धेरै समयसम्म आमाको माया भने पाउन सकेनन् । यिनी ९ वर्षको हुँदा यिनकी आमाको निधन भयो । यिनको बाल्यावस्था सुखद थिएन । यिनले गरिबीको ज्वालामा सहनुपर्ने सबै कष्ट झेले । यिनी विचारमा दृढ, ज्ञानमा शक्तिशाली एवम् मानसिक रूपले परिपक्व बन्दै गए । लिङ्कन देख्दामा पातला र ख्याउटे भए पनि भित्रीरूपले भने दह्रा थिए । घरमा दाउरा चिर्ने, छाप्रो बनाउने, काठ ओसार्ने जस्ता काम गर्न पोख्त लिङ्कन ज्यादै फुर्तिला र आँटिला थिए ।

लिङ्कन पढाइमा ज्यादै मिहिनेती र जेहेनदार पनि थिए । एकपटक पढिसकेका पाठहरू सितिमिति बिसिंदैनथे । यिनी साथीभाइहरूसित किताब माग्थे र पढेर जस्ताको तस्तै बुझाइदिन्थे ।

अनुयायी = अनुसरण गर्ने, कुनै सिद्धान्त वा वादको पछि लाग्ने, समर्थक

निष्ठा = श्रद्धा, आस्था, विश्वास

यिनको **अद्भुत** स्मरणशक्ति देखेर सबै जना छक्क पर्थे । विद्याआर्जनका लागि अति नै इच्छा गर्ने लिङ्कनलाई पढ्ने अवसरको भने ज्यादै ठूलो समस्या थियो । लिङ्कनसँग किताब किन्ने पैसा हुँदैनथ्यो । जीविकोपार्जनका लागि यिनले दिनभरि खेतमा काम गर्नुपर्थ्यो ।

'खाने मुखलाई जुँगाले छेक्दैन' भनेजस्तै मनको इच्छालाई कसले पो रोक्न सक्छ र ? लिङ्कन बिहानबेलुकाको छाक टार्न छुट्याइएको पैसाबाट जोगाएर पुस्तकहरू किन्थे अनि पढ्थे ।

एकदिन लिङ्कन नजिकैको सहरमा घुम्न गएका थिए । त्यहाँ उनले मानिसको घाँटीमा पशुलाई झैँ दाम्लाले बाँधी बिक्री गरिरहेको दृश्य देखे । त्यसताका कालाजातिका मानिसको पशुहरूझैँ मोलतोल हुन्थ्यो अनि बिक्री गरिन्थ्यो । मानिसबाट मानिसलाई पशुतुल्य बेचबिखन भएको देख्दा यिनलाई ज्यादै दुःख लाग्यो । कुनै पनि मानिसबाट भएको यस्तो दुर्व्यवहार सम्पूर्ण मानवजातिकै निमित्त **अभिशाप** हो । गरिब, असहाय र निमुखामाथि भएको अन्यायलाई जरैदेखि उखेल्नु नै मानवकल्याण हो । मान्छेले मान्छेलाई दास बनाउने प्रथालाई निर्मूल गर्ने सङ्कल्प पनि यिनले गरे । यो प्रथालाई सजिलैसँग उखेलेर फ्याँक्न सम्भव थिएन । यसका लागि सबैमा यो प्रथा असल होइन भन्ने कुराको चेतना जगाउनु आवश्यक थियो । लिङ्कन ठाउँठाउँमा यसको विरोध गर्दै हिँडे । उनले **दासप्रथा उन्मूलन** गर्न सबैलाई आह्वान गरे । गरिब, निमुखा र सचेत मानिसहरू यिनका कुरा र विचार मन पराउँथे । सामन्त वर्गले भने यस्ता कुरा किन मन पराउँथे र ! त्यस वेलाका शासक, ठूलाबडा र जमिनदारहरू यिनको विचारलाई बाहियात र काम नलाग्ने भन्दै खिल्ली उडाउँथे । लिङ्कनका यस्ता क्रान्तिकारी विचार धेरै दिनसम्म नटिक्ने भनी कोहीकोही त आलोचना पनि गर्थे । कुनै नयाँ विचारलाई **सर्वमान्य** गराउन एवम् **मूर्तरूप** दिन त्यति सजिलो हुँदैन । यसका लागि निरन्तर लागिरहनुपर्छ ।

अद्भुत	=	अनौठो, आश्चर्यलाग्दो
अभिशाप	=	सराप, कलङ्क
दासप्रथा	=	कमाराकमारी राख्ने चलन
उन्मूलन	=	निर्मूल गर्ने, नष्ट पार्ने कार्य
सामन्त	=	ठूलाठूला जमिनदार, सर्वसाधारण जनतालाई शोषण गर्ने व्यक्ति
सर्वमान्य	=	सबैले मान्ने
मूर्तरूप	=	साकार रूप, देखिने रूप

दासप्रथाविरोधी अभियान सँगसँगै अन्याय र थिचोमिचोमा परेका नागरिकलाई उनीहरूको हक दिलाउनु पनि त्यत्तिकै महत्त्वपूर्ण कार्य थियो । लिङ्कनले असहाय, गरिब र अन्यायमा परेकाहरूका लागि वकालत गर्न थाले र तिनीहरूलाई न्याय दिलाउनपट्टि उनी प्रयासरत रहे ।

विपन्नवर्गका निमित्त मुद्दा लडिदिने हुनाले पनि उनी असहायहरूका लागि भगवान् जस्तै साबित भए । उनी झन्झन् लोकप्रिय हुँदै गए । उनका विचारका अनुयायी र समर्थकहरूको सङ्ख्या दिनानुदिन बढ्दै गयो । यही जनप्रियताका कारणले गर्दा उनी सन् १८५४ मा संयुक्तराज्य अमेरिकाको सोह्रौं राष्ट्रपति बन्न पुगे ।

लिङ्कन दासप्रथा हटाउने कार्य पूरा गर्नपट्टि लागे । कमाराकमारीको चलन बन्द गर्न यिनले कानुनी व्यवस्था गरे । यिनले कमाराकमारी राख्न पूर्णतया निषेध गर्ने घोषण पनि गरे । यो काम मानवमूल्यका लागि दरिलो र गर्विलो प्रयास थियो । यस्ता राम्रा कार्यले गर्दा सन् १८६४ मा यिनी फेरि पनि राष्ट्रपति बन्न सफल भएका थिए ।

अब्राहम लिङ्कन दासप्रथा उन्मूलन गर्न अग्रसर हुने जनमुक्तिदाताका रूपमा चिनिन्छन् । यिनी प्रजातन्त्रको **परिपालक**का रूपमा पनि उत्तिकै परिचित छन् । जनताद्वारा जनताका निमित्त जनताबाट शासन हुनुपर्छ भन्ने यिनको विचार थियो । बहुसङ्ख्यक जनता लिङ्कनकै पक्षमा थिए । यही जनसमर्थनले गर्दा यिनलाई दासप्रथा उन्मूलनमा सफलता मिलेको हो ।

असल काम गर्नेहरू दुष्ट प्रवृत्तिका मानिसका लागि आँखाको कसिङ्गर हुनु नौलो कुरा होइन । असल कामको परम्परा बसाल्न त्यस्ताले निश्चय पनि बिघ्न हाल्छन् । कसैको निजी स्वार्थमा असर पर्ने काम छ भने झनै बाधा अड्चन ल्याउँछन् । त्यस्तै लिङ्कनको यो सत्कार्यलाई भाँजो हाल्नेहरू पनि प्रशस्तै थिए ।

सन् १८६५ को एकरात लिङ्कन नाचघरमा नाच हेरिरहेका थिए । त्यही बखत उनलाई पछाडिपट्टिबाट गोली हानी कायरतापूर्ण हत्या गरियो । मानव कल्याण र हितका लागि लड्ने योद्धाको **अवसान** भयो । विश्वले मानव हितका चिन्तक र प्रजातन्त्रका महान् पुजारीलाई सधैंका लागि गुमायो ।

विपन्न = गरिब

परिपालक = संरक्षक

अवसान = अन्त्य, मृत्यु

अभ्यास

१. **तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर:**

अब्राहम, दासप्रथा, कायरतापूर्ण, वाहियात, राष्ट्रपति

२. **तल दिएका शब्दको अर्थ लेखी वाक्यमा प्रयोग गर :**

इच्छा, असहाय, प्रयास, जनता, महान्, कल्याण, मुद्दा

३. **सच्चाएर कापीमा सार:**

पसुतुले, सक्रिसालि, स्मरण सक्ति, मोलटोल, जनप्रीएता

४. **बायाँका कुरासँग दायाँका कुरा मिलाई सार :**

लिङ्कन देख्दा पातलो र ख्याउटे भए पनि	केही समय त अवश्यै लाग्ला ।
यिनलाई गरिबीको ज्वालाले	उद्योग गर्ने असफल हुँदैन ।
विद्याआर्जनको इच्छाभन्दा	विचारले दृढ र आँटिला थिए ।
दासप्रथा त सम्पूर्ण	कष्ट, पीडा र अभावसँग जुध्न सिकायो ।
खाने मुखलाई जुँगाले छेक्दैन भनेजस्तै	जीविकोपार्जनपट्टि नै ध्यान दिनुपर्‍यो ।
नयाँ विचारको स्थापना गर्न	मानव सभ्यताको कलङ्क हो ।

५. **एक वाक्यमा उत्तर देऊ :**

(क) लिङ्कन केका विरोधी थिए ?

(ख) लिङ्कनको जन्म र मृत्यु कहिले भएको थियो ?

(ग) लिङ्कन कस्ता काम गर्न पोख्त थिए ?

(घ) कसरी लिङ्कन भगवान्‌जस्तै सावित भए ?

(ङ) लिङ्कन कहिले अमेरिकाका राष्ट्रपति बने ?

(च) लिङ्कनको हत्या कसरी भयो ?

६. **छोटो उत्तर देऊ :**

(क) अब्राहम लिङ्कनलाई किन आदर गरिन्छ ?

(ख) अब्राहम लिङ्कनको बाल्यावस्थाबारे लेख ।

(ग) लिङ्कन कसरी दासप्रथाका विरोधी भए ?

(घ) अब्राहम लिङ्कनले किन दासप्रथा उन्मूलन गर्न खोजेका हुन् ?

(ङ) किन दासप्रथा नराम्रो मानिन्छ ?

७. व्याख्या गर :

(क) असल काम गर्नेहरू दुष्ट प्रवृत्तिका मानिसहरूका लागि आँखाको कसिङ्गर हुनु नौलो कुरो होइन ।

(ख) जनताद्वारा जनताका निमित्त जनताबाट शासन हुनुपर्छ ।

८. सप्रसङ्ग व्याख्या गर :

(क) गरिब, असहाय र निमुखामाथि भएको अन्यायलाई जरैदेखि उखेल्नु नै मानवकल्याण हो ।

(ख) कुनै नयाँ विचारलाई सर्वमान्य गराउन एवम् मूर्तरूप दिन त्यति सजिलो हुँदैन । यसका लागि निरन्तर लागिरहन्नुपर्छ ।

९. तल दिइएको चिठी धेरै वर्षअघि अब्राहम लिङ्कनले आफ्नो छोरो पढ्ने विद्यालयका प्रधानाध्यापकलाई लेखेका हुन् । यसलाई पढ र बुझ :

मेरा छोराले के सिकोस् ?

ह्वाइट हाउस, वासिङ्टन

श्रीमान् प्रधानाध्यापक,

मेरा छोराले सबै मानिस एकै किसिमका हुँदैनन् भन्ने कुरा सिकोस् । समाजमा दुष्ट मानिस छन् र सज्जन पनि छन्, स्वार्थी राजनीतिज्ञ पनि छन् भने समर्पित निष्ठावान् नेता पनि छन् । त्यस्तै शत्रु पनि छन् अनि मित्र पनि छन् । यो कुरा बुझाउन त समय लाग्ला नै तैपनि उसलाई परिश्रम गरी कमाएको एक डलर सित्तैमा पाएको पाँच डलरभन्दा बढी मूल्यवान् हुन्छ भन्ने कुरा बताइदिनुहोस् । उसले विजय र पराजय भनेको के हो, राम्ररी बुझोस् । त्यस्तै ईर्ष्याले युक्त भएको हाँसोको भित्री मर्म बुझोस् । उसलाई आकाशमा उडिरहेका चराहरू, घमाइलो दिनमा भुन्भुनाइरहेका माहुरीहरू र पहाडी काखमा फुलेका फूलहरूको शाश्वत् रहस्य बुझ्न केही समय दिनुहोस् ।

मेरो छोरो जतातिर हुल छ, त्यतैतिर लाग्ने प्रवृत्तिको नहोस् । सुनेको कुरालाई राम्ररी छुट्याउन सक्ने होओस् । दुःख र कष्टमय अवस्थामा पनि प्रफुल्ल रहन सक्ने होओस् । उसलाई कहिलेकाहीँ आँखाबाट आँसु झर्नु लाजमर्दो कुरो होइन भनिदिनुहोस् । ऊ आफ्नो बाहुबल, बुद्धि र सामर्थ्यमा विश्वास गरोस् । यदि उद्देश्य उपयुक्त र सही छ भने जस्तोसुकै विरोध भए पनि जीउज्यानले लागिपरोस् । ऊभित्र सत्य र न्याय प्राप्तिका लागि सङ्घर्ष गर्न सक्ने साहस र दृढशक्तिको विकास गरिदिनुहोस् । ऊसँग नम्र व्यवहार त गर्नुहोस् तर उसले टाउकामा टेक्ने गरी चाहिँ होइन । सम्झनुहोस्, आगाको लप्काबाटै फलाम खारिन्छ । ऊभित्र साहस र सधैँ केही गरौँ भन्ने भावना भइरहोस् । मेरो छोरो स्वयम् निर्भीक, साहसी र उत्साही बन्न प्रेरित भइरहोस् अनिमात्र ऊ मानवताप्रति नरम र आस्थावान् हुन सक्छ । धन्यवाद !

तपाईंको

अब्राहम लिङ्कन

१०. दिइएका शब्दहरू उल्लेख गरी अब्राहम लिङ्कनका बारेमा एक अनुच्छेद लेख :

समाधान	कठिन	हित
बिक्री	नयाँ	कायर
दुःख	कमजोर	स्वार्थ
गरिब	अनुकूल	क्रान्ति
अन्याय	सज्जन	विरोध

११. 'अब्राहम लिङ्कन दृढ र आँटिला थिए,' यो भनाइलाई उदाहरणसहित पुष्टि गर ।

व्याकरण

१. **पढ र बुझ :**

कुनै शब्दको विपरीत अर्थात् उल्टो अर्थ दिने दुई शब्दहरूको जोडीलाई विपरीतार्थक शब्द भनिन्छ । जस्तै :

आशा	=	निराशा	अघि	=	पछि
जन्मनु	=	मर्नु	गुण	=	दोष
उकालो	=	ओरालो	आय	=	व्यय

वाक्यरचनामा विपरीतार्थक शब्द बेग्लाबेग्लै भए तापनि एकैचोटि पनि लेखिन्छ ।

जस्तै :

जसलाई इज्जतबेइज्जतको ख्याल छैन, त्यसलाई सम्झाउनु बेकार छ ।

आफ्नो सन्चोबिसन्चो लेखेर पठाउनू है !

जिन्दगीमा सुखदुःख भनेको समान्य कुरा हो ।

२. **पढ, सार र त्यस्तै अरू शब्द थप :**

किन	=	बेच	कालो	=	गोरो
प्रेम	=	घृणा	गुन	=	बैगुन
पाप	=	धर्म	साँझ	=	बिहान
हाँस्नु	=	रुनु	पक्ष	=	विपक्ष

१६ कदर्य

- माधव भँडारी

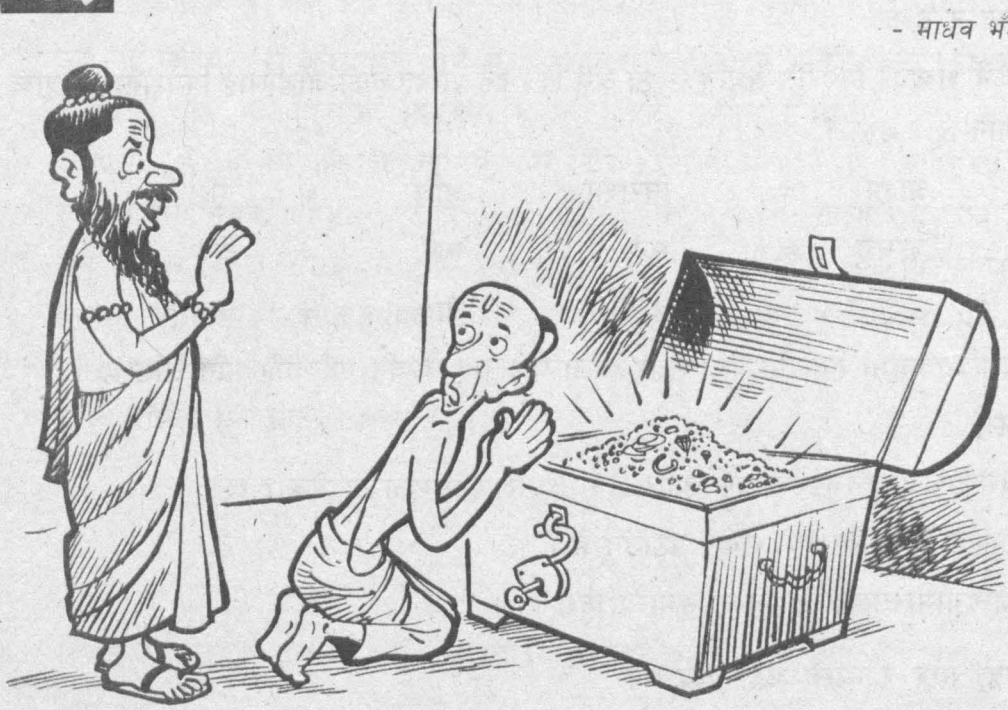

"यसपालि त मलाई **स्वर्णकङ्कण** बनाइदिनै पर्छ। अब कति बढाउने मात्रै, कति थुपार्ने मात्रै।" कदर्यकी पत्नीले भनी।

"तँलाई स्वर्णकङ्कण !" कदर्य मुर्मुरियो, "मसँग कति पो छ र ! केही सञ्चय गरेर अलिकति बढाऊँ भन्यो, उसको सुर सिध्याउनै मात्र छ।"

"नयाँ वस्त्र नलगाएको पनि कति भइसक्यो। यसपालि त मैले भनेको मान्नै पर्छ। नत्र म पनि आफ्ना पुत्रहरू कहाँ छन्, खोजेर उतै जान्छु। तिमी एक्लै बस अनि सम्पत्ति मात्रै थपिराख" पत्नीले धम्कीको स्वरमा भनी।

"जा, अहिल्यै गइहाल्। **आभूषण** र नयाँ वस्त्र दिन भने सक्तिनँ। तँ नभए सन्चले आफ्नो काम गर्न त पाउँछु" कदर्य झन् झोक्कियो।

कदर्य	=	चाहिँदो काममा पनि पैसा खर्च गर्न नसक्ने
स्वर्णकङ्कण	=	सुनको चुरा
आभूषण	=	गहना

कुरा निकै चर्किएपछि असह्य भएर पत्नीचाहिँ निस्केर हिँडी । राम्रो लगाउने कुरा त परै जाओस्, पेटभरि मीठो-मसिनो खानसम्म नपाएको पीरले उसका दुई भाइ छोरा यसरी नै हिँडिसकेका थिए अनि कहाँ गए पत्तो थिएन । अब कदर्य एक्लै भयो ।

जातिले ब्राह्मण भए पनि उसको एक मात्र उद्देश्य **अर्थोपार्जन** थियो । उसले **बनियाँ**को व्यवसाय अँगालेको थियो । उसले असङ्ख्य सम्पत्ति कमाएको थियो । तर आफन्त वा पराईको कस्तै विपत्तिमा पनि सानो सहयोगसम्म कहिल्यै गरेन । यसैले ऊदेखि सबै रुष्ट थिए । घरमा कोही अतिथि आयो भने ऊ परपरै हकारेर पठाइदिने गर्थ्यो । **भिक्षार्थी**हरू गाली मात्र लिएर फर्किन्थे । आफूले पनि कहिल्यै उत्तम कुरा खाएन, न अलि मूल्यवान् वस्त्र नै लगायो । यसरी अति **लुब्ध** भएकाले नै उसलाई सबैले 'कदर्य' भन्न थाले, वास्तविक नाम त्यसै हराएर गयो ।

एक्लै भएपछि कदर्य सम्पूर्ण रूपले सम्पत्ति बढाउन केन्द्रित भयो । ऊ वेलावेला स्वर्णमुद्राहरू, रत्नहरू गन्थ्यो, कहिले निकैबेर तिनलाई सुम्सुम्याउँथ्यो । अनि कसैले देख्ला भनेर हत्तपत्त लुकाउँथ्यो ।

लक्ष्मीपूजाको दिन थियो । ऊ धनकी देवी लक्ष्मीको पूजामा व्यस्त थियो । त्यसैवेला एउटा जटाधारी साधु सरासर भित्र पस्यो र भन्यो, "त्यसरी होइन ब्राह्मण, धनवृद्धि गर्ने अर्कै उपाय छ ।"

"को हो ? किन यहाँ पसेको ?" कदर्य झोक्किन खोज्यो ।

"त्यसरी रिसाउनुभएन । तिम्रा छोराहरू, पत्नी सबै हिँडे, होइन त ? बुद्धिहीनहरू ! ती अहिले कहाँ के गर्दै छन्, म **दिव्यदृष्टि**ले सबै देख्छु । अहिलेको तिम्रो सम्पत्तिलाई सयौँ गुना बढाउने उपाय म बताइदिन्छु ।"

साधुले आफ्नो अतीत बताउँदा ऊ केही प्रभावित त भएकै थियो, धनलाई सयौँ गुना बढाउने कुराले त साँच्चिकै मक्ख पऱ्यो ।

अब साधुको निर्देशनअनुरूप लक्ष्मीलाई प्रसन्न गराउने कार्य प्रारम्भ भयो । विभिन्न **मन्त्रोच्चारण**सहित पूजा सम्पन्न भएपछि साधुले बहुमूल्य जडीबुटीको **चूर्णमिश्रित** दूध लक्ष्मीलाई अर्पण गर्न लगायो । उसले विशेष मन्त्र पाठ गऱ्यो । कदर्यले त्यो लक्ष्मीको प्रसाद एकैचोटि पियो । एकैछिनमा कदर्यका आँखा तिर्मिराउन थाले, सम्पूर्ण शरीर लट्ठ पऱ्यो, त्यसपछि केही थाहा भएन ।

अर्थोपार्जन	=	धनसम्पत्ति कमाउने काम	**दिव्यदृष्टि**	=	अदृश्य वस्तु र विषयलाई ठम्याउने भित्री आँखा
बनियाँ	=	व्यापारी			
भिक्षार्थी	=	भिखारी, भिक्षु	**मन्त्रोच्चारण**	=	मन्त्रको उच्चारण
लुब्ध	=	लोभी, लालची	**चूर्णमिश्रित**	=	धुलो मिसिएको

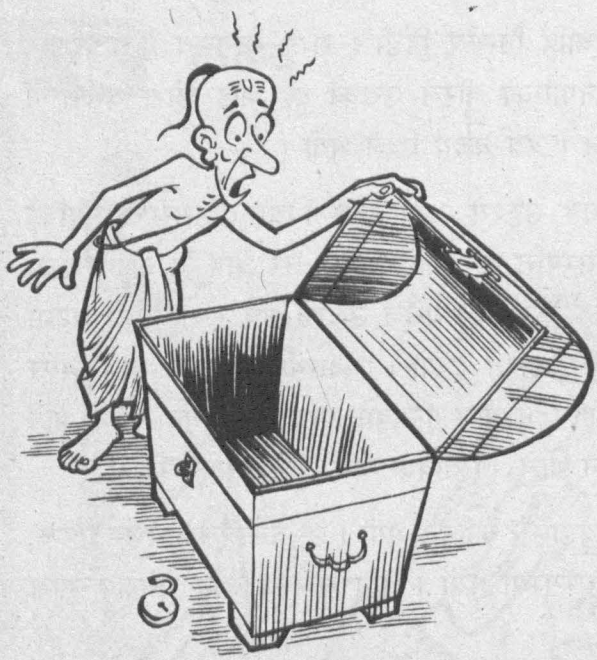

भोलिपल्ट साँझपख मात्रै कद्र्यको होस खुल्यो । ऊ मरीतरी उठेर स्वर्णमुद्रा र रत्नहरूले भरिएको बाकसछेउ पुग्यो । त्यो ह्वाङ्ग थियो अनि भित्र सम्पूर्ण खाली । "यो के भयो" ऊ एक्कासि करायो । सम्पत्ति राखेका अन्य ठाउँहरू पनि उसले एकएक गरेर हेऱ्यो, कहीँ रतिभर पनि बाँकी थिएन ।

उसलाई **भाउन्न** भयो अनि **विचेत**जस्तै लम्पसार पऱ्यो । कहिले छट्पटाउँदै, कहिले **उन्मत्त**झैँ बर्बराउँदै उसले अर्को दिनसम्म बितायो ।

दुईतीन दिनको भोकले उसलाई साह्रै पिरोल्यो । त्यसपछि केही सम्हालिएर दोब्बरतेब्बर बढी फिर्ता लिने भाकामा जजसलाई सुटुक्क धन दिएको थियो, तीकहाँ पुग्यो । ती ऋणीहरूले उसबाट धन लिएको कुरा ठाडै अस्वीकार गर्दै उसलाई धपाए । भूमिमा स्वर्ण र **रौप्यमुद्रा** लुकाएर गाडेका ठाउँहरूमा ऊ हतारिँदै पुग्यो । ती सबै पनि क-कसले उधिनेर लगिसकेछन् ।

त्यसपछि ऊ पूरै पागल भयो । एउटा **ताम्रपात्र** लिएर भिक्षा माग्न हिँड्थ्यो । धेरैले दिँदैनथे, कसैले दिइहाले पनि लिएर अलि पर पुग्दा केटाकेटीहरूले खोसेर फ्याँकिदिन्थे । केही फलफूल खोजेर खान बस्दा कुनैकुनै **उच्छृङ्खल** युवक त्यसैमा थुकिदिन्थे । ऊ कहिले हाहाहा गरेर हाँस्थ्यो, कहिले क्वाँक्वाँ रुन्थ्यो । यस्तै अवस्थामा ऊ धेरै दिनसम्म देखा पऱ्यो अनि कता बिलायो, कसैलाई पत्तो भएन ।

भाउन्न	=	रिँगटा
विचेत	=	होस हराएको
उन्मत्त	=	मात्तिएको
रौप्यमुद्रा	=	चाँदीका रुपैयाँ पैसा
ताम्रपात्र	=	तामाको भाँडो, कमण्डलु
उच्छृङ्खल	=	नियम र अनुशासनको पालन नगर्ने

अभ्यास

१. तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर :

स्वर्णकङ्कण, कदर्य, वस्त्र, ब्राह्मण, भिक्षार्थी, जडीबुटी, ह्वाङ्ङ, ऋणी, उच्छृङ्खल

२. तलका शब्दको अर्थ लेखेर वाक्यमा प्रयोग गर :

सञ्चय, असहाय, अर्थोपार्जन, अतीत, भाका

३. सच्याएर कापीमा सार :

पुत्र, विपट्टि, अरथोपारजन, लछ्मी, ताम्रपात्र

४. एक वाक्यमा उत्तर देऊ :

(क) कसले सुनका चुरा बनाइमागिन् ?

(ख) कदर्यकी पत्नीले कहाँ जान्छु भनिन् ?

(ग) किन दुई भाइ छोराले घर छाडेका थिए ?

(घ) कदर्यले भिक्षार्थीहरूलाई के गर्थ्यो ?

(ङ) जटाधारी साधु कतिखेर घरमा पस्यो ?

(च) साधुले कदर्यलाई के खान दियो ?

(छ) कदर्यको बाकसमा केके थिए ?

(ज) ऋणीहरूले कदर्यलाई के गरे ?

(झ) भूमिमा गाडिएका मुद्रा कसले लग्यो ?

(ञ) कदर्यले फलफूल खान खोज्दा युवकले के गऱ्यो ?

५. छोटो उत्तर देऊः

(क) कदर्य मुर्मुरिनुको कारण के थियो ?

(ख) किन कदर्यकी पत्नी र छोराहरूले घर छाडे ?

(ग) कदर्य नाम कसरी रहेको थियो ?

(घ) साधुले के गरेर कदर्यको विश्वास जित्यो ?

(ङ) कदर्यको सम्पत्ति कसले लग्यो होला ?

(च) कदर्य किन जोगी बन्यो ?

(छ) यो कथा पढेर तिमीले के सिक्यौ ?

६. व्याख्या गर :

(क) केही सञ्चय गरेर अलिकति बढाऊँ भन्यो, उसको सुर सिध्याउनै मात्र छ ।

७. सम्पन्न कदर्य कसरी जोगी बन्यो ? कारण सहित वर्णन गर ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

कदर्यजस्तै तिमीले चिनेको कुनै लोभी मान्छेको बारेमा रोचक कथा बनाएर कक्षामा सुनाऊ ।

व्याकरण

१. तलका वाक्य पढ र लिङ्गका आधारमा पदसङ्गति मिलाउने तरिका विचार गर ।

(क) पति लोभी थियो ।

(ख) पत्नी धर्मात्मा थिई ।

(ग) देवी पुजिइन् ।

(घ) देवता पुजिए ।

(ङ) धन चोरियो ।

कर्ता वा कर्म जुन लिङ्गको छ त्यसअनुसार क्रियापदको प्रयोग हुनुलाई लिङ्गको आधारमा पदसङ्गति भनिन्छ ।

नेपाली भाषामा पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गी गरी लिङ्गका आधारमा क्रियापदका रूप दुई किसिमका हुन्छन् । नपुंसक लिङ्गमा पनि पुलिङ्गी क्रियापदको नै प्रयोग हुन्छ ।

स्त्रीलिङ्गी क्रियापदको प्रयोग मानवीय तथा देवीदेवताको सम्बन्धमा मात्र गरिन्छ ।

अनादरवाची र सामान्य आदरवाचीमा मात्र लिङ्गका आधारमा क्रियापदको रूप छुट्टिन्छ । औपचारिक आदरवादी र अति उच्च आदरवादीमा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गमा क्रियापदको रूप एउटै हुन्छ ।

२. **तलका खाली ठाउँमा दिएका क्रियाको सुहाउँदो रूप राख :**

(क) बहिनीले फूल ..... । (टिप्नु)

(ख) भाइले चिठी ..... । (लेख्नु)

(ग) गाईले घाँस ..... । (खानु)

(घ) रूख जरैदेखि ..... । (उखेल्नु)

(ङ) सीता सधैँ घरमा ..... । (बस्नु)

३. **तलका वाक्यहरूलाई लिङ्गका आधारबाट एकअर्कामा बदल :**

(क) राधा रमिता हेर्छे ।

(ख) रमेशले गीत गाए ।

(ग) सुशीला विद्यालय जाली ।

(घ) दिदीले कोसेली ल्याइन् ।

(ङ) दाजु मन्त्री हुन्छन् ।

४. **तलका क्रियापदलाई वाक्यमा प्रयोग गर :**

हाँस्यो, गई, आउला, आउनेछ, रुन्छे, मरिछ, बगेछ

५. **लिङ्गको आधारमा पदसङ्गतिलाई ध्यानमा राखेर तलका वाक्यहरू सच्याऊ :**

(क) त्यो केटी आयो ।

(ख) मेरो भाइले खेत खनी ।

(ग) मेरो आमा आएछन् ।

(घ) गाईले दूध दिई ।

(ङ) माइजू गाईलाई घाँस काट्लान् ।

६. **लिङ्गका आधारमा पदसङ्गतिको परिचय देऊ ।**

१७ समाचारपत्र

"आजको हालखबर के छ हँ ?"

"केही नयाँ कुरा छन् भने सुनौं न ।" "धेरै दिनपछि भेट भयो, के छ गाउँघरको हालखबर ?"

यी कुराहरू सामान्यत: साथीभाइ, इष्टमित्र, नातागोता, छरछिमेक आदिसँग भेट हुँदा गर्ने गरिन्छ । एकआपसमा कुनै विशेष या नौला कुरा छन् भने बताउने गरिन्छ । नयाँ कुरा छन् भने सुनौं न भन्ने आग्रह सबैको हुन्छ । कोही साथीभाइ भेट भएपछि अभिवादन सँगसँगै के छ नयाँ खबर भनेर सोधिन्छ ।

मानिसमा नयाँनयाँ कुराहरू जान्ने, बुझ्ने अथवा अरूबाट सुन्ने **जिज्ञासा** पहिलेदेखि नै रहिआएको हो । पहिलेका राज्यशासनमा दमाहा बजाएर, कर्नाल फुकेर, झ्याली पिटेर सरकारबाट नयाँ सन्देश या सूचना दिने चलन थियो । अफ्रिकातिर कतैकतै आज पनि आगो बालेर अथवा ड्रम बजाएर सूचना दिने चलन छ । सूचनाको ओहोरदोहोर गराउने काममा परेवाका खुट्टामा चिठी बाँधी पठाइन्थ्यो । मानिसहरू नयाँ खबर थाहा पाउन र नयाँ जानकारी लिन विभिन्न उपायहरू गर्थे । यो परम्परा पहिलेदेखि नै चलिआएको हो ।

जिज्ञासा = कुतूहल

विकास एवम् नयाँ आविष्कारका कारणले गर्दा आजको आधुनिक युगमा खबर आदानप्रदान गर्न विभिन्न माध्यमहरू विकसित भएको पाइन्छ । यीमध्ये निकै प्रभावकारी **सञ्चार माध्यम** भनेको समाचारपत्र पनि हो । समाचारपत्र **सशक्त** सञ्चार प्रवाहमा सबैभन्दा अगाडि छ भन्नुमा अत्युक्ति हुनेछैन ।

मानिसको रुचि आफ्नो समाज, देश र सम्पूर्ण विश्वकै हालखबर बुझ्नुमा रहेको हुन्छ । यस्तो रुचिले गर्दा नै समाचारपत्रको महत्त्व बढ्न गएको हो । समाचारपत्र दैनिक, साप्ताहिक प्रातकालिक, सन्ध्याकालिक भनेर विभिन्न रूप र आकारमा अनेक गतिविधिका सङ्कलनका रूपमा प्रकाशित हुन्छन् । समाचारपत्रले धेरै मानिसको खुल्दुलीलाई मेटाउँछ । संसारमा नियमित रूपले त्यति पुस्तक पढिदैनन्, जति समाचारपत्र पढ्ने गरिन्छ ।

बिहान उठ्नेबित्तिकै मानिस अखबारकै प्रतीक्षा गर्छ । बितेका दिन अर्थात् हिजो केके भयो, ऊ जान्न चाहन्छ । उसको पहिलो आवश्यकता नै देशविदेशका खबर बुझ्नु रहेको हुन्छ ।

विभिन्न पाठकका विविध अभिरुचिअनुरूप समाचारपत्रले सामग्री दिने प्रयास गरेको हुन्छ । कोहीकोही त आफ्ना रुचिअनुसारका समाचार मात्र पढ्ने गर्छन् ।

समाचारपत्रले मूलतः ताजा खबर दिने काम गरे तापनि यसमा धर्म, विज्ञान, शिक्षा, खेलकुद, स्वास्थ्य एवम् **समसामयिक** विषयवस्तुमा आधारित रचनाहरू समेत समावेश गरिएका हुन्छन् । यसबाट सरकारले लागू गर्ने अथवा गरेका योजना, उपलब्धि एवम् जानकारी पनि पाइन्छ । राम्रो समाचारपत्रले समाजमा राम्रा काम गर्न चेतना जगाउने तथा भएका घटनाहरू नबङ्ग्याई सही र तथ्यपूर्ण जानकारी दिने काम गर्छ । समाचारपत्रले एकपक्षीय भएर **साम्प्रदायिकता**, लिङ्गभेद र छुवाछुतको भावनालाई प्रोत्साहित गर्ने कार्य गर्नुहुँदैन । आलोचना मात्रै गर्ने अखबारलाई समाजको पथप्रदर्शक पनि मान्न सकिँदैन । अखबारले सधैं सामाजिक कुरीति, **अन्धपरम्परा**, अन्याय, अत्याचार, अशिक्षा र शोषणका विरुद्ध लेख्नुपर्छ । राष्ट्रिय एकता र राष्ट्रिय गौरव बढाउने समाचारपत्र सधैं नै जनप्रिय हुन्छ ।

सञ्चार माध्यम = एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पुग्ने, एकबाट अरूले थाहा पाउने खबर वा समाचार
सशक्त = बलियो
पथप्रदर्शक = बाटो देखाउने काम
समसामयिक = एकै समयको, उही बेलाको
साम्प्रदायिकता = कुनै निश्चित जाति, धर्म, सम्प्रदाय वा गुटसँग सम्बन्ध भएको
अन्धपरम्परा = पहिलेदेखि चलिआएको भनेर कुनै सोचविचार नगरी मानिएको रूढि

व्यक्तिभन्दा समाज ठूलो र समाजभन्दा राष्ट्र ठूलो भन्ने प्रेरणाले प्रेरित पत्रपत्रिकाले नै राष्ट्रको सम्मान र प्रजातन्त्रको **संवर्द्धन** गर्न सक्छन् । राष्ट्रको भलो चाहने, सरकारको त्रुटि औँल्याई सही बाटो देखाउने र पाठकको रुचिअनुसारका सामग्री प्रकाशित गर्नु नै समाचारपत्रको मूल उद्देश्य हुनुपर्छ ।

समाचारपत्रलाई रुचिपूर्ण बनाउन धेरै कुराको आवश्यकता पर्छ । समाचारपत्रका लागि खबर सङ्कलन गर्ने व्यवस्थालाई सर्वोपरि ठान्नुपर्छ । छिटोछिटो समाचार सङ्कलन गर्न विभिन्न ठाउँमा संवाददाताहरू रहेका हुन्छन् । यी संवाददाताहरूको काम आफूलाई तोकिएको ठाउँबाट तथ्यपूर्ण समाचारहरू छिटो साधनबाट समाचारपत्रको कार्यालयमा पठाउनु हो । आजको वैज्ञानिक युगमा **टेलिप्रिन्टर**, टेलिफोन र आकाशवाणी, इमेल, इन्टरनेटजस्ता साधनहरू र सूचनाप्रविधिको प्रयोग गरिन्छन् । समाचार पठाउने सङ्घसंस्थाहरू हुन्छन् । यिनीहरूले पनि खबर पठाउने काम गर्छन् ।

संवर्द्धन = विकास गर्ने काम, सुरक्षा गर्ने काम

टेलिप्रिन्टर = आफैं सञ्चालन भई मुद्रण हुने यन्त्र, बाहिरको समाचार सङ्कलन गर्न बढी प्रयोग हुने यन्त्र

विभिन्न ठाउँबाट प्राप्त भएका समाचारहरूलाई समाचार **सम्पादक**हरूले काँटछाँट गर्छन्, समाचारको शीर्षक दिन्छन् र शुद्ध भाषामा लेखी सो समाचार छापाखानामा छाप्न पठाउँछन् । छापाखानामा अखबारहरू छापिने काम हुन्छ । बजारलाई चाहिनेजति सङ्ख्यामा अखबार छापिएपछि त्यसलाई राम्ररी पट्याउने काम गरिन्छ ।

समाचारपत्र प्रकाशन गर्ने संस्थाको सबभन्दा महत्त्वपूर्ण कार्य समयमा अखबार प्रकाशित गर्नु हो । कतै कोहीबाट पनि काममा ढिलो भयो भने निश्चित समयमा अखबार निस्किन सक्तैन । समयमा ननिस्किएका अखबारप्रति मानिसको विश्वास हुँदैन ।

अखबार निस्कने वेलामा छापाखानाबाहिर पत्रिका पसले, घरदैलोमा अखबार पुऱ्याउने मानिसहरू र सम्बन्धित व्यापारीहरूको भिड लागेको हुन्छ । ती सबैले छिटोभन्दा छिटो गरी घर, बजार, पसल र मानिसका हातमा बिहानको ताजा खबर पुऱ्याउँछन् । बिहान हामी घरमा बसीबसी संसारभरिकै खबर थाहा पाउँछौं ।

कस्तो अचम्म ! राती हामी सुतेकै हुन्छौं, तर समाचारपत्रमा काम गर्ने मानिसहरू भने रातभरि पनि समाचारपत्र प्रकाशन गर्ने काममा लागिरहेका हुन्छन् । जसले गर्दा नै बिहानीपख हामीले ताजा खबर पढ्न पाएका हौं ।

सम्पादक = लेख/रचना काँटछाँट गरी मिलाउने मान्छे

अभ्यास

१. **तलका शब्दलाई शुद्धसँग उच्चारण गर :**

सङ्कलन, समसामयिक, आकाशवाणी, सराहनीय, सन्ध्याकालिक, साम्प्रदायिक

२. **शिक्षकको निर्देशनमा कक्षाका साथीहरू मिलेर पालैपालोसँग 'समाचार पत्र' पाठका अनुच्छेदहरू सस्वरवाचन गर ।**

३. **फरक अर्थ पत्ता लगाऊ र वाक्यमा प्रयोग गर :**

सम्पादक	संवाददाता	टेलिफोन	टेलिप्रिन्टर
विज्ञान	वैज्ञानिक	लेखक	लेख
चेतना	चेतनशील	शिक्षक	शिक्षार्थी
प्रवाह	प्रभाव	ज्ञान	ज्ञानी
नीति	नियम	उपकरण	माध्यम

४. तल दिइएका शब्दमा भएका त्रुटिहरू सच्याऊ :

सिछेक, प्रतिछा, रुचीपुर्न, असीछा, बिसए, कूरिती, आफु

५. उदाहरणका आधारमा मुख्य शब्द पत्ता लगाऊ :

उदाहरण : राष्ट्र - राष्ट्रियता, राष्ट्रिय, राष्ट्रियकरण

- व्यवस्थापन, व्यवस्थापिका, व्यवस्थापित
- शिक्षालय, शिक्षार्थी, शिक्षाविद्
- प्रभावित, प्रभावशाली, प्रभावपूर्ण
- धार्मिक, धर्मभीरू, धर्मयुद्ध
- सामाजिक, सामाजिकीकरण, समाजसेवा

६. बायाँपट्टिका कुरासँग दायाँका कुरा मिलाई सार :

यो परम्परा आजको होइन	ताजा खबर दिने काम गर्छ ।
बिहान उठ्नेबित्तिकै मानिस	टेलिप्रिन्टरको प्रयोग गरिन्छ ।
समाचारपत्रले मूलतः	सामग्री प्रकाशन गर्ने लक्ष्य हुनुपर्छ ।
समाचार सङ्कलन गर्न	पाठकको मन जित्न सक्तैन ।
पाठकको रुचिअनुसार	अखबारकै प्रतीक्षा गर्छ ।
समयमा प्रकाशन नभएको अखबारले	पहिलेदेखि ने चलिआएको हो ।

७. एक वाक्यमा उत्तर देऊ :

(क) मानिसमा के गर्ने जिज्ञासा हुन्छ ?

(ख) पहिले कसरी सरकारबाट नयाँ सूचना दिइन्थ्यो ?

(ग) बिहान उठ्नेबित्तिकै मानिस केको प्रतीक्षा गर्छ ?

(घ) समाचारपत्रबाट कुनकुन विषयवस्तु समेटिन्छन् ?

(ङ) समाचारपत्रले केका विरुद्ध लेख्नुपर्छ ?

८. तल दिइएको समाचार पढ र त्यसमुनि दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख :

नोबेल पुरस्कार

स्टकहोम, स्विडेन, २४ असोज

सन् १९९५ को अर्थशास्त्रतर्फको नोबेल पुरस्कार अमेरिकी अर्थविद् राबर्ट इ. लुकासलाई प्रदान गरिने भएको छ । सन् १९३७ मा वासिङ्गटनमा जन्मिएका लुकास सन् १९७० देखि नै अर्थशास्त्रको गहन अध्ययन र अनुसन्धान गर्दै आउनुभएको छ । अर्थविद् लुकास सिकागो विश्वविद्यालयबाट अर्थशास्त्रमा नोबेल पुरस्कार प्राप्त गर्ने आठौं व्यक्ति हुनुहुन्छ ।

(क) लुकास को हुन् ?

(ख) उनलाई कुन पुरस्कारले सम्मानित गरिंदै छ ?

(ग) उनलाई सो पुरस्कार किन दिन खोजिएको हो ?

(घ) सिकागो विश्वविद्यालय किन उल्लेखनीय रहेको देखिन्छ ?

(ङ) लुकासले पाएको पुरस्कार कस्ताकस्ता मानिसले पाउँछन् ?

९. तलका प्रश्नको छोटो उत्तर देऊ :

(क) पहिले समाचारको आदानप्रदान कसरी गरिन्थ्यो ?

(ख) समाचारपत्रलाई किन प्रभावकारी सञ्चार माध्यम भनिएको हो ?

(ग) मानिस के कुरा बुझ्न उत्सुक भइरहन्छन् ?

(घ) समाचारपत्रमा कस्ता विषयवस्तुहरू राखिएका हुन्छन् ?

(ङ) समाचारपत्र कुन कुराबाट सधैं प्रेरित भइरहनुपर्छ ?

(च) अखबार कसरी प्रकाशित हुन्छ ?

१०. व्याख्या गर :

राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता र राष्ट्रिय गौरव बढाउने समाचारपत्र सधैं नै जनप्रिय हुन्छ ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१. **राम्रो समाचार पत्रमा हुनुपर्ने गुणहरूको वर्णन गर ।**

२. **समाचार पत्रले खेल्नुपर्ने भूमिकाको वर्णन गर ।**

३. **उपलब्ध कुनै समाचार पत्र पढ र त्यसको अनुसरण गरी कुनै समसामायिक विषयमा एउटा लेख तयार पार ।**

व्याकरण

१. उदाहरण हेरी वाक्य ढाँचा बदल :

उदाहरण : त्यो अहिलेसम्म फर्केन । हाँगामा अम्बाको दानो छ ।

तिनीहरू अहिलेसम्म फर्केनन् । हाँगामा अम्बाका दाना छन् ।

- म किताब किन्न जान्छु । - यो कापी च्यातिएको छ ।
- दौराको तुनो फुस्क्यो । - ऊ घरको छानो छाउँछ ।
- म रमाइलो गाउँखाने कथा भन्छु । - यो तस्बिर राम्रो छ ।
- त्यो मसिनो बोली बोल्छ । - बगैंचाको बिरुवा सानो छ ।

२. एकवचनबाट बनेका बहुवचनका रूप पढ :

एकवचन	बहुवचन
बालक, फूल	बालकहरू, फूलहरू
दानो, तुनो	दानाहरू, तुनाहरू
त्यो, यो	तिनीहरू, यिनीहरू
आउँछु, पढ्छु	आउँछौं, पढ्छौं

३. पढ र बुझ :

एक अथवा अनेक छुट्याउने शब्दलाई वचन भन्दछन् ।
वचन दुई थरीका छन् । ती हुन् : एकवचन र बहुवचन ।
एउटालाई बुझाउने शब्दलाई एकवचन भनिन्छ ।
एकभन्दा धेरै बुझाउने शब्दलाई बहुवचन भनिन्छ ।
बहुवचन बनाउँदा नाममा प्रायः हरू जोडिन्छ ।
उकारान्त अथवा ओकारान्त शब्द भए आकारान्त बनाई हरू जोड्नुपर्छ ।

३. पाठमा प्रयोग भएका कुनै दसओटा एकवचनका शब्द टिप र तिनलाई बहुवचन बनाई एउटा तालिकामा देखाऊ ।

४. पद्सङ्गतिका आधारमा तलका वाक्यहरूलाई सच्याई कापीमा सार :

(क) यिनीहरूले पनि खबर पढ्ने काम गर्छ ।

(ख) नयाँ कुरो छन् भने सुनौं ।

(ग) हामी घरमा बसीबसी संसारभरिकै खबर थाहा पाउँछु ।

(घ) ऊ आफ्ना रुचिअनुसार समाचार पढ्छन् ।

(ङ) मानिसहरू उठ्नेबित्तिकै अखवारकै प्रतीक्षा गर्छ ।

५. वचनका आधारमा तलका वाक्य परिवर्तन गर :

(क) आजको खबर के छ हँ ?

(ख) मानिसहरू खबर थाहा पाउन विभिन्न उपायहरू गर्थे ।

(ग) समाचारपत्रले मानिसको खुल्दुलीलाई मेटाउँछ ।

(घ) गाउँघरको हालखबर के छ ?

(ङ) यिनीहरूले पनि खबर पठाउने काम गर्छन् ।

१८ मन

- गोपाल पौडेल

चन्द्रलोक पनि नापें, नापें मङ्गलको दुरी
सारा **नक्षत्र**को शक्ति नाप्न सक्छु अघिसरी
नापें जमीनको टुक्रा खाली छैन कहीं पनि
मान्छेको मन नाप्न चैं सकिन्न क्यै गरे पनि

जलवायु सबै नाप्छु नाप्तै छु काल नै पनि
पृथिवीभरमा पानी कति छ भन्छु त्यो पनि
जेजे नापिसकें मैले त्यस्मा सफल भैसकें
मान्छेको मन नाप्न चैं मैले हार भनी सकें

अणुको कण नापेर त्यस्को तौल गरे पनि
प्रकृतिमाथि नै मैले जीत गर्न सके पनि
यत्रो विज्ञानले विश्व छपक्कै छोपिए पनि
मान्छेको भावना नाप्ने छैन **यन्त्र** कतै पनि

जे ल्याऊ जे पनि नाप्छु धेरै यन्त्र बनी सके
सूर्य चन्द्र सबै मेरा नापमा ती परी सके
गणना जे पनि गर्छु ढुङ्गा माटोहरू सबै
सक्दिनँ तर मान्छेको मुटु नाप्न भने कवै

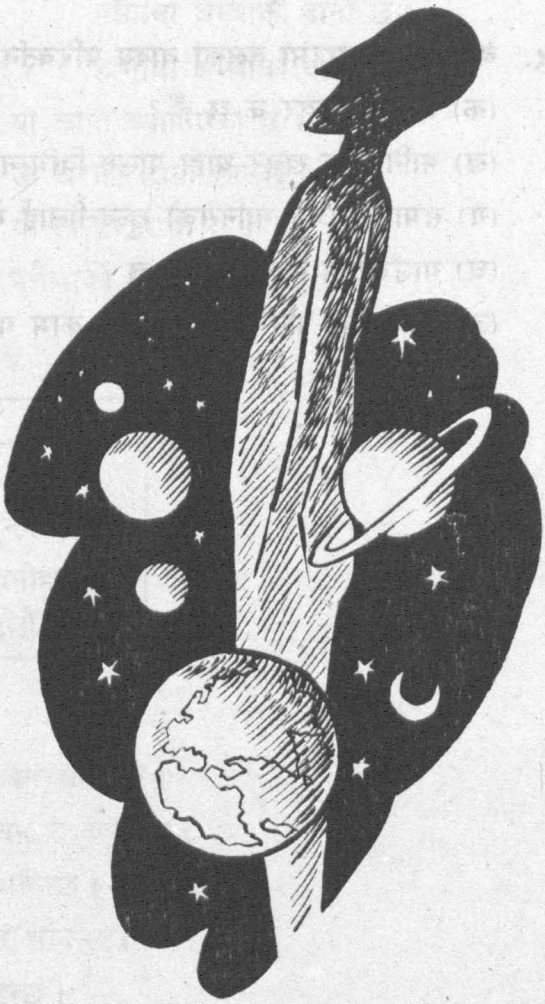

नक्षत्र = तारा

अणु = प्रोटोन, न्युटोन र इलेक्ट्रोन मिलेर बनेको अति सानो खण्ड

कण = धुलो आदिको ज्यादै मसिनो खण्ड

यन्त्र = साधन, उपाय

गणना = गन्ती

कस्तो गम्भिर यो मान्छे कत्रो **व्यापक** यो मन
कस्तो जटिलता यस्मा नाप्नुपर्दा असम्भव
यसैले नाप्नुको सट्टा चुपचाप बसौँ सब
मान्छेको मूल्य त्यत्ति हो जे गरी मर्छ ऊ जब

नगर जोसको बात होसमा आउने गर
जान्ने मानव हो मान्छे आश्चर्यहरूको घर
शिरभित्र कति के छ मनमा के विचार छ
तथ्याङ्कहरूले मान्छे कैले नाप्न सकिन्छ र ?

कवै = कसै गरे
व्यापक = आफ्नो चारैतिर फैलिएको, अत्यन्त ठूलो
भव = संसार

अभ्यास

१. 'मन' कविता लय हालेर पढी कक्षामा सुनाऊ ।

२. तलका शब्दहरूलाई शुद्धसँग उच्चारण गर :

चन्द्रलोक, नक्षत्र, अणु, प्रकृति, सट्टा, घर, तथ्याङ्क

३. तलका शब्दहरूको अर्थ लेखी वाक्यमा प्रयोग गर :

दूरी, सांरा, वायु, विश्व, मुटु, नाप, गम्भीर, होस

४. शुद्ध पारी सार :

जमीन, त्यस्मा, बनीसके, माटोहरू, गम्भिर, उस्को

५. कवितामा दिइएका यी रूपहरू हेर, पढ र बुझः

चैं = चाहिँ
क्यै = केही
भैसकैं = भइसकैं

६. एक वाक्यमा उत्तर देऊ :

(क) के कहीं खाली छैन ?

(ख) के नाप्न सकिँदैन ?

(ग) कवि केके नाप्नमा सफल बने ?

(घ) किन मान्छेको भावना नाप्न सकिँदैन ?

(ङ) मान्छे कस्तो छ ?

(च) मान्छेको मूल्य कति हुन्छ ?

७. छोटो उत्तर देऊ :

(क) कविले केकेको नाप नापिसके ?

(ख) मान्छेको मन नाप्न नसक्नुका कारणहरू केके हुन् ?

(ग) किन मान्छेले मन नाप्ने प्रयत्न गर्नुहुँदैन ?

(घ) कस्तो मान्छे जान्ने मान्छे हो ?

(ङ) यो कविताको मूल भाव के हो ?

८. व्याख्या गर :

अणुको कण नापेर त्यस्को तौल गरे पनि
प्रकृतिमाथि नै मैले जीत गर्न सके पनि
यत्रो विज्ञानले विश्व छपक्कै छोपिए पनि
मान्छेको भावना नाप्ने छैन यन्त्र कतै पनि

९. सप्रसङ्ग व्याख्या गर :

नगर जोसको बात होसमा आउने गर
जान्ने मानव हो मान्छे आश्चर्यहरूको घर
शिरभित्र कति के छ मनमा के विचार छ
तथ्याङ्कहरूले मान्छे कैले नाप्न सकिन्छ र ?

१०. 'मन' कवितामा कविले मनको वर्णन कसरी गरेका छन् ? बयान गर ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

(क) पत्रपत्रिका वा पुस्तकमा तिमीले पढेको राम्रो कविता सारेर ल्याऊ र कक्षामा सबै साथीलाई सुनाऊ ।

(ख) कक्षाका सबै साथीहरूले एकएक हरफ थपेर तलको कविता पूरा गर र शीर्षक पनि राख ।

शीर्षक : .....

हातमा ठेला उठाउनुपर्छ कोदाली खन्नलाई

शान्तिको विगुल बजाउनुपर्छ नेपाली बन्नलाई

.....

.....

(ग) तलका शीर्षकमा कविता लेख र कक्षामा सुनाऊः

(अ) विद्यार्थी (आ) झरना (इ) फूलबारी

व्याकरण

१. पढ र बुझ :

धातु	क्रियापद		
नाप्	नाप्छु	नाप्दै छु	नापेको छु
	नापँ	नाप्दै थिएँ	नापेको थिएँ
	नाप्नेछु	नाप्दै हुनेछु	नापेको हुनेछु

२. माथिको जस्तै तालिका बनाऊ र तलका धातुबाट बन्ने क्रियापदका विभिन्न रूपावली तयार पार :

छोप्, बस्, नाच्, गाउ, पढाउ

३. कविता पढ र शब्दहरू खोजेर तलको तालिकामा भर :

नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रियापद	अव्यय

१९ बुहारीको खोजी

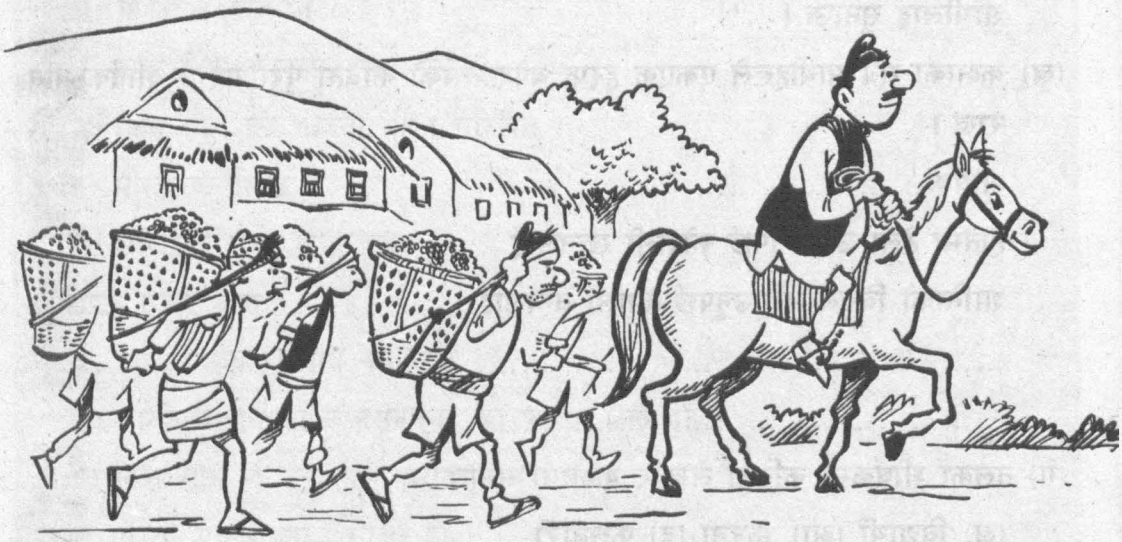

धेरै वर्षअघि एउटा गाउँमा एकजना अत्यन्त मिहिनेती, दयालु र बुद्धिमान् मानिस बस्थे । उनको नाम मणिलाल थियो । मणिलाल आफ्नो खेतमा अङ्गुरको खेती गर्दथे । उनको एकजना राजु नामको छोरो थियो । राजु एक वर्षको हुँदा उसकी आमा खसिन् । त्यसैले मणिलालले उसलाई आमाबाबुकै माया दिएर हुर्काएका थिए । राजु पनि **सुशील**, मिहिनेती र बुद्धिमान् थियो । मणिलालका लागि राजु भविष्यको आशा थियो ।

समय बित्दै गयो । राजु पनि एक्काईस पुगेर बाईस लाग्यो । अब मणिलाललाई छोराको बिहे गरेर एउटी सुन्दर दुलही भित्र्याउने रहर लाग्न थाल्यो । उनले मनमनै, सोचे, "यति सुन्दर छोराका लागि ऊ जस्तै सुशील, मिहिनेती र सुन्दरी दुलही कहाँ खोज्ने होला ?" यस विषयले मणिलाललाई चिन्तित तुल्यायो । उनलाई खाना पनि रुच्न छाड्यो ।

एकदिन बेलुकाको खाना खाइसकेर उनी धेरै बेर घोरिइरहे । त्यसपछि उनी मुसुक्क हाँस्दै उठेर छोरातिर फर्केर भने, "राजु ! भोलि बिहान सबेरै बाहिर जानु छ । तिमीले बिहानै उठेर कामदारहरूलाई पाँच डोकाजति अङ्गुर टिप्न लगाउनू । चारपाँचजना भरिया पनि ठीक पार्नू । हेरौं खोजेजस्तो भेटिएला कि !"

सुशील = असल चरित्र भएको

राजुले केही पनि बुझेन । बूढा हाँस्दै अर्को कोठामा पसे ।

भोलिपल्ट बिहान अङ्गुर तयार भयो । अङ्गुर भरियालाई बोकाएर मणिलाल घोडामा चढेर अगि लागे । उनी सरासर टाढाको गाउँमा पुगे र कराउन थाले, " गाउँलेहरू हो ! ल आउनुहोस् । तपाईंहरूले आफ्नो घर बडारेको फोहोर मलाई दिनुहोस् र त्यत्ति नै अङ्गुर लानुहोस् ।"

गाउँलेहरूले उनको कुरा पत्याएनन् । उनीहरू झ्यालढोका बन्द गर्न लागे । उनीहरूले सोचे, "यो मान्छे कि त पागल हुनुपर्छ कि त हाम्रो गाउँको हालखबर बुझ्न आएको **जासुस** हुनुपर्छ ।"

गाउँलेहरू नआएपछि उनले फेरि चिच्याएर भने, "पत्याउनुभएन कि क्या हो ? यो चानचुने अङ्गुर होइन । फेरि यस्तो मौका आउँदैन नि !" बूढा डोकाबाट पाकेका अङ्गुरका झुप्पा झिकेर कपाकप खान थाले ।

धन देखेपछि महादेवको तीन नेत्र खुल्छन् भनेझैँ अङ्गुर खान पाइने लोभमा गाउँकी एउटी आइमाईले तुरुन्तै एक डबका फोहोर ल्याएर बूढालाई दिई । बूढाले पनि एक डबका अङ्गुर उघाएर दिए । हेर्दाहेर्दै फोहोर लिएर आउनेहरूको भिड लाग्यो । त्यहाँ गाउँका केटाकेटी, युवायुवती र वृद्धहरू एकएक गर्दै देखा पर्न थाले । मणिलाल पनि फोहोर लिँदै अङ्गुर दिँदै गर्न थाले । उनी केही पत्ता लगाउन खोजेझैँ गम्भीर देखिन्थे भने घरिघरि मुस्कुराउँथे पनि । उनले दिनभरि अङ्गुर बाँडे र बेलुका जम्मा भएको फोहोर तिनै भरियालाई बोकाएर घर फर्किए । यो देखेर राजु छक्क पऱ्यो ।

"कहाँ जानुभएको थियो ? खोजेको चीज भेटियो त ?"

"भेटिएन । भोलि फेरि जानुपर्ला । भोलि पनि पाँच डोका अङ्गुर ठीक पार्नू ।"

बिहान अङ्गुर ठीक भयो । उनी आज अर्कै गाउँमा गए । आज पनि उनले खोजेको चीज पाइएन । उनी हिजोजस्तै **निराश** भएर घर फर्के ।

जासुस = गुप्तचर, गुप्त पुलिस

निराश = आशा नभएको

बुद्धिमान् मान्छेले मात्र सफलता पाउन सक्छ भन्ने सोची मणिलालले एकपल्ट पुगेका गाउँमा फेरि नजाने निर्णय गरे । उनी पहिलेझैं अङ्गुर लिएर जान्थे तर सधैं नयाँ गाउँमा पुग्थे । उनले अङ्गुर बाँडेको देखेर धेरैले धेरै थरी कुरा गरे । कसैले उनलाई मूर्ख र पागल भने । कसैले गरिबलाई दान गर्ने धर्मात्मा महापुरुष ठाने । कसैले चाहिँ सरकारले गाउँ सफा गर्न पठाएको कर्मचारी हो रे भन्नेसम्म **लख काटे** ।

सातौं दिनमा उनी एउटा नयाँ गाउँमा पुगे । उनी फोहोरसँग अङ्गुर साट्दै थिए, त्यहाँ एउटी सोह्रसत्र वर्षकी सुन्दरी युवती हातमा अलिकति फोहोर बोकेर आइन् । उनले मणिलालतिर फर्केर भनिन्, "बुबा ! मलाई पनि अलिकति अङ्गुर दिनुहोस् न । मसँग त यति मात्र फोहोर छ !"

बूढाले यसो हेरे । साह्रै थोरै फोहोर ! "हुन्न नानी ! यति थोरै फोहोरमा अङ्गुर आउँदैन । जाऊ घर सफा गरेर धेरै फोहोर लिएर आऊ ।" बूढा अरूलाई अङ्गुर दिन थाले ।

लख काट्नु = अङ्कल गर्नु

एकछिनपछि ती युवतीले मणिलाललाई अनुरोध गर्दै भनिन्, " दिनुहोस् न बुवा ! हाम्रो घरमा फोहोर नै छैन । हामी दिनैपिच्छे बडाछौं । आजको फोहोर पनि फालिसकें । यो पनि पल्लाघरे काकीकहाँबाट मागेर ल्याएको । भाइले अङ्गुर खान साह्रै मन गरेकाले मात्र काकीसँग फोहोरको धुलो मागेर अङ्गुर साट्न आएकी !

बुबा शब्द सुन्दैमा झस्केका मणिलालको अनुहारमा सन्तुष्टिको रेखा दौडियो । उनले युवतीलाई धेरै बेर नियाले र भने, "स्वाबास नानी ! यस्तै मिहिनेती र धैर्यशील भएमा मानव हुनुको गरिमा बढ्छ । अल्छी र फोहोरी भएमा कसैले मन पराउँदैन । तिमीलाई पनि कहिल्यै दुःख नहोस् । मेरो आशीर्वाद छ ।" युवती आफ्नो प्रशंसाका कुरा सुनेर केही लजाए जस्तो गरिन ।

मणिलालले युवतीसँग उनको घरपरिवारका बारेमा धेरै प्रश्न सोधे । उनको अनुहारमा खुसी बढ्दै गयो । युवतीले त्यहींबाट औंल्याएर उनको घर पनि देखाइन् । मणिलालले खुसी भएर भने, "लेऊ नानी त्यो फोहोर ! यो सबै अङ्गुर तिम्रो भयो । मैले तिमीलाई इनाम दिएँ । बरु बदलामा मलाई पनि तिम्रो घरसम्म पुऱ्याइदेऊ । म पनि जान्छु । "

युवतीसँगै मणिलाल उनको घरमा पुगे । मणिलालले युवतीका बुबासँग धेरै कुरा गरे र उनको विवाह आफ्नो छोरासँग गरिदिने विचार गरे । युवतीका बाबुले एकपल्ट छोरालाई नै पठाइदिन अनुरोध गरे ।

बेलुका मणिलाल घर पुगे । उनको अनुहारमा हिजोको जस्तो निराशा थिएन ।

"आज भेटियो त बुबा ?" राजुले पुरानै प्रश्न दोहोऱ्यायो ।

"भेटियो । भनेभन्दा राम्रो भेटियो । अब भोलि म मात्र होइन, तिमी पनि जानुपर्छ । अङ्गुर चाहिँ चाहिँदैन ।"

"कहाँ जाने नि ?"

"बुहारी हेर्न !"

राजु लजाएर अर्को कोठामा पस्यो । बूढा मक्ख परे ।

धैर्यशील = सहन सक्ने क्षमता भएको, सहनशील

अभ्यास

१. कथाका प्रत्येक अनुच्छेद कक्षाका सबै साथीहरू मिलेर पालैपालो पढ ।

२. अर्थ लेखेर वाक्यमा प्रयोग गर :

दयालु, दुलही, घोरिनु, डोको, पागल, त्रिनेत्र, धर्मात्मा, गरिमा, इनाम

३. शुद्ध गरेर सार :

वृद्धिमान, वेलुका, झियालढोका, बृद्ध, निर्नए, सुन्तुशिट

४. तल दिइएका शब्दका अगाडि विशेषण थपी उदाहरणमा देखाइएझैँ वाक्य बनाऊ :

उदाहरण - महापुरुष

धर्मात्मा महापुरुषले सबैको भलो चिताउँछन् ।

मानिस, दुलही, कामदार, घर, कर्मचारी, काकी, युवती

५. एक वाक्यमा उत्तर देऊ :

(क) मणिलाल कस्ता थिए ?

(ख) राजुकी आमा कहिले खसिन् ?

(ग) मणिलालले छोराका लागि कस्ती बुहारी खोज्ने विचार गरे ?

(घ) अङ्गुर लिएर मणिलाल कहाँ गए ?

(ङ) किन गाउँलेले झ्यालढोका बन्द गरे ?

(च) धन देखेपछि महादेवको के खुल्छ ?

(छ) मणिलाल बेलुका के लिएर फर्के ?

(ज) युवतीले किन अङ्गुर मागेकी थिइन् ?

(झ) किन मणिलालले युवतीलाई इनाम दिए ?

(ञ) युवतीका बाबुले के कुरा अनुरोध गरे ?

६. छोटो उत्तर देऊ :

(क) किन मणिलाललाई खाना रुच्न छाड्यो ?

(ख) गाउँलेहरूले फोहोर लिएर आउने कारण के थियो ?

(ग) गाउँलेहरूले मणिलाललाई के हो भनेर शङ्का गरे ?

(घ) युवतीलाई मणिलालले अङ्गुर नदिनुको कारण के थियो ?

(ङ) मणिलालले बुहारी कसरी खोजे ?

(च) मणिलालले स्वादिष्ट फल अङ्गुरसँग फोहोर साट्नुको कारण के थियो ?

(छ) यो कथा पढेर तिमीले के सिक्यौ ?

७. व्याख्या गर :

(क) यो मान्छे कि त पागल हुनुपर्छ कि त हाम्रो गाउँको हालखबर बुझ्न आएको जासुस हुनुपर्छ ।

(ख) बुद्धिमान् मान्छेले मात्र सफलता पाउन सक्छ ।

(ग) मिहिनेती र धैर्यशील भएमा मानव हुनुको गरिमा बढ्छ ।

८. मणिलालले किन राजुलाई थाहा नदिई बुहारी खोज्न हिंडे ? कारण खुलाई लेख ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

(क) तिमीले सुनेको कुनै लोककथा कक्षामा साथीहरूलाई सुनाऊ ।

(ख) तल दिइएका बुँदाका आधारमा एउटा कथा तयार पार :

नरेश र उसको कुकुर (बादल) असाध्यै मिल्नु ... सँगै खाने र सुत्ने गर्नु ... एकदिन सहर जाँदा बादल हराउनु ... पीरले नरेश बिरामी पर्नु र सिकिस्त हुनु ... नरेशको बाबु बादललाई खोज्न निस्कनु ... बाटामा बादल भेटिनु र लिएर घर आउनु ... बादल भेटेपछि नरेश खुसी हुनु ।

व्याकरण

१. कोष्ठकमा सङ्केत गरिएअनुसार तलका वाक्यहरू परिवर्तन गर :

(क) मणिलालले उसलाई आमाबाबुकै माया दिएर हुर्काएका थिए । (अपूर्ण पक्ष)

(ख) बूढा अर्को कोठामा पसे । (पूर्ण पक्ष)

(ग) हामी दिनैपिच्छे बडाछौँ । (पूर्ण पक्ष)

(घ) युवती मुस्कुराउँछे । (अपूर्ण पक्ष)

(ङ) युवती लजाई । (अज्ञात पक्ष)

२. **कोष्ठमा सङ्केत गरिएअनुसार खाली ठाउँमा मिल्ने शब्द भर :**

(क) राजु एक वर्षको हुँदा उसकी आमा ..... । (खस् : सामान्यार्थ)

(ख) तिमीले पाँच डोका अङ्गुर ..... । (टिप् : आज्ञार्थ)

(ग) फेरि यस्तो मौका ..... । (नआउ : सम्भावनार्थ)

(घ) युवतीले त्यहीँबाट ..... । (औँल्याउ : सम्भावनार्थ)

(ङ) त्यो फोहोर मलाई ..... । (दि : आज्ञार्थ)

(च) बूढा खुसीले गद्गद् ..... । (हु : सामान्यार्थ)

३. **तलका वाक्य पढ र वचन परिवर्तन गरी पुनर्लेखन गर :**

(क) उनलाई खाना पनि रुच्न छाड्यो ।

(ख) बूढा हाँस्दै अर्को कोठामा पसे ।

(ग) गाउँलेहरूले उनको कुरा पत्याएनन् ।

(घ) भरियाहरू फोहोर बोकेर घर फर्के ।

(ङ) मलाई पनि अङ्गुर दिनुहोस् न ।

४. **सामान्य पक्षका क्रियापद प्रयोग गरी एउटा सानो कथा तयार पार र शिक्षकलाई देखाऊ ।**

२० मित्रता

असल मित्र पाउन र चिन्न मुस्किल छ । 'सम्पत्तिमा सबैको हाई हाई विपत्तिमा कोई छैनन् दाजुभाइ' भनेझैँ स्थिति अनुकूल हुँदा सबै वरिपरि झुम्मिन्छन् । अवस्था प्रतिकूल भएमा सबै लाखापाखा लाग्छन् । मित्रको वास्तविक परिचय त विपत्तिमा हुन्छ । नक्कली साथीहरू आफ्नो स्वार्थसिद्ध गर्नपट्टि लाग्छन् । सक्कली साथी भने दुःख, कष्ट, पीडाको भोगाइमा सँगसँगै हुन्छन् ।

मित्रता भनेको हृदयले अनुभव गर्ने कुरा हो । मित्रताले धनीगरिब भन्दैन, छुवाछुतलाई वास्ता गर्दैन, जात, धर्म, लिङ्ग र पेसाको विचार गर्दैन । आपसमा मन मिल्यो कि मित्रता कायम हुन्छ । मित्रता त हृदयहृदयबीच हुने सम्बन्ध हो, जुन आनन्द र सन्तोषको वातावरणमा हुर्कन्छ र झ्याङ्गिन्छ ।

मित्रताले दुःख, कष्ट एवम् निराश भएका वेलामा ढाडस दिन्छ । सङ्कटका चुनौतीहरूसँग सामना गर्न भरोसा मिल्छ । 'मित्रहरू पनि त छन्' भन्ने निडर **अनुभूति** हुन्छ । यही **दृढ**शक्ति एवम् अनुभूतिले मनलाई आश्वस्त बनाउँछ । मित्रताको प्रभावले हृदयमा हर्ष, खुसी एवम् आनन्दको वर्षा हुन्छ । यही आनन्दले राम्रो बानीको विकास गराउँछ । आपसमा सम्बन्ध छ तर त्यागको भावना छैन भने त्यो सही अर्थमा मित्रता होइन । त्यो त सम्पर्क मात्र हो । आफ्नो भलो चाहने र त्यसका लागि हरदम तत्पर रहने व्यक्ति नै असल मित्र हो ।

अनुभूति = अनुभव

दृढ = दरिलो, बलियो

मित्र बनाउनुअघि उसका व्यवहार र स्वभावबारे हामी खोजीनिती गर्दैनौं । हामी बाहिरी व्यक्तित्वबाट प्रभावित हुन्छौं । हामी उसका राम्रो अनुहार, कुराकानी गर्ने तरिका, आकर्षक वेशभूषा एवम् ढाँचाकाँचा हेरी प्रभावित हुन्छौं । व्यवहार गर्दै जाँदा उसबाट निराश हुन्छौं र क्रमशः पछि हट्छौं । यो स्वाभाविक हो । स्वार्थी व्यक्तिसँगको मित्रता स्वार्थपूर्ति हुनेबित्तिकै समाप्त हुन्छ । यस्ताखाले व्यक्ति वास्तविक मित्र होइनन् र यिनीहरूसँग स्थायीरूपले मित्रता पनि हुँदैन ।

को कस्तो छ भन्ने कुरा व्यवहारमा परेपछि मात्र थाहा हुन्छ । हामीले गलत मानिसलाई मित्र बनाएका पनि हुन सक्छौं । असल र खराब मित्र छुट्याउने कुनै वैज्ञानिक पद्धति छैन । सही मित्र छान्न बडो गाह्रो छ । को मानिस कस्तो स्वभावको छ भन्ने कुरा चाहिँ विचार गरेमा अवश्य थाहा पाउन सकिन्छ, जसले गर्दा असल मित्र बनाउन मद्दत पुग्छ ।

सद्भाव र **सद्विचार** भएको मानिस असल मित्र हुन्छ । जसको आचरण र विचार खराब छ, त्यसको बुद्धि पनि खराब हुन्छ । यस्ता मानिसहरूको हृदयमा कहिल्यै पनि असल विचार आउन सक्तैन । तसर्थ यी मानिसहरू असल मित्र हुन सक्तैनन् । त्यस्ता मानिसहरू खराब आचरणको प्रभावले जहिले पनि अरूको अहित गर्छन् । असल मित्रको पहिलो **सद्गुण** अरूको कदर गर्ने भावना नै हो । श्रीकृष्णले मित्रको रूपमा कदर गर्न **बालसखा** सुदामालाई कत्ति पनि बिर्सेनन् ।

असल मित्रको पहिचान गर्न हामीले हाम्रा ऋषिमुनिहरू एवम् विद्वज्जनले देखाएको बाटो अनुसरण गरे पुग्छ । मित्र बनाउनुअघि उसमा गुणहरू के छन्, व्यवहार कस्तो छ, दुर्गुणहरू के हुन सक्छन् जस्ता कुराको **मनन** गर्नुपर्छ । असल गुणहरू धेरै भएका व्यक्तिसँग हामीले मित्रताका लागि हात बढाउनुपर्छ । सङ्गतको प्रभावले गर्दा उसका सद्गुणहरूले हामीलाई असल मानिस बनाउँछ । हामीभित्र पनि सद्गुणहरूको विकास हुन्छ ।

सद्विचार = असल विचार, राम्रो भावना

सद्गुण = असल गुण

बालसखा = बाल्यकालदेखिको मित्र

मित्रता भनेको काँचो धागोजस्तो कमजोर हुनुहुँदैन । एकआपसमा गरिने विश्वासले नै यो दरिलो एवम् स्थायी हुन्छ । मित्रतालाई सफलतापूर्वक निर्वाह गर्न दुवै थरीमा त्यागको भावना हुनु त्यत्तिकै जरुरी हुन्छ ।

मित्रबाट जानेर वा नजानेर कहिलेकाहीँ सानातिना गलत कार्य पनि हुन सक्छन् । असल मित्रको भूमिका निर्वाह गर्ने हो भने यस्ता सानातिना कुरालाई लिएर मित्रसँगको सङ्गतलाई छाड्न मिल्दैन । मित्रलाई गलत कार्य नगर्न र **सन्मार्गमा** हिँड्न अभिप्रेरित गर्नुपर्छ । यही नै असल मित्रको कर्तव्य हो ।

कुनै पनि मित्रले व्यक्त गरेको विचार अथवा राखेका प्रस्तावमा **अन्धाधुन्ध** समर्थन गर्नुपर्छ भन्ने जरुरी हुन्न । भिन्न विचारमा तर्क गर्ने आधार हुन सक्छन् । प्रत्येक मानिसका बेग्लाबेग्लै सोचाइ हुन्छन् । त्यस्तै विभिन्न किसिमका निजी विचार पनि हुन्छन् । असल मित्रले त एक अर्काको **उत्कृष्ट** विचार र धारणालाई स्वीकार एवम् सम्मानपूर्वक ग्रहण गर्छन् ।

असल मित्र बन्नुपर्छ भन्ने भावना लिएर मात्र पुग्दैन । मित्रतालाई विशाल वृक्षझैँ फैलाउँदै पनि लानुपर्छ । साँच्चिकै मित्र बन्न र हुन सधैँ सुखदु:खमा मित्रलाई साथ दिनुपर्छ । जस्तोसुकै विषम परिस्थितिलाई पनि सुल्झाउन सहयोग गर्नुपर्छ । मित्रतामा त दिदीबहिनीको जस्तो नि:स्वार्थ भावना, आमाको जस्तो ममतापूर्ण माया र बुबाको जस्तो प्रेरक चरित्र हुनुपर्छ ।

मनन = गहिरो विचार, चिन्तन

सन्मार्ग = असल बाटो

अन्धाधुन्ध = केही पनि नसोची पछि लाग्नु

उत्कृष्ट = सबैभन्दा उत्तम

अभ्यास

१. **तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर :**

मित्रता, दृष्टिशक्ति, हृदय, सफलतापूर्वक, स्वाभाविक

२. **शिक्षकबाट यस प्रबन्धको वर्णन सुनी त्यसका आधारमा मित्रताका बारेमा मौखिक वर्णन गर ।**

३. **वाक्यमा प्रयोग गर :**

भावात्मक, अनुभूति, सद्‌गुण, मनन, सन्मार्ग, उत्कृष्ट, अन्धाधुन्ध

५. **शुद्ध गर :**

साच्चीकैको मीत्र पाउन गहारो छ ।

असल मीत्र कसरि पाउने ।

हामिमा सत् गुणको विकास हुन परछ ।

मानीसले उपदेसको मनन गरनुपरछ ।

६. **पाठका प्रत्येक अनुच्छेदहरू कक्षाका साथीसँग मिलेर पालैपालो गरी शिक्षकको निर्देशनमा पढ ।**

७. **एक वाक्यमा उत्तर देऊ :**

(क) कहिले सबै पाखा लाग्छन् ?

(ख) नक्कली साथी कस्ता हुन्छन् ?

(ग) मित्रता भनेको के हो ?

(घ) मित्रता कसरी कायम हुन्छ ?

(ङ) केले असल मित्र बनाउन मद्दत गर्छ ?

(च) असल मित्र बन्न के गर्नुपर्छ ?

(छ) असल मित्रको कर्तव्य के हो ?

(ज) मित्रतालाई केकेसँग तुलना गरिन्छ ?

८. **छोटा उत्तर देऊ :**

(क) मित्रता किन आवश्यक हुन्छ ?

(ख) कसलाई असल मित्र भनिन्छ ?

(ग) मित्र बनाउनुअघि के कुरामा विचार पुऱ्याउनुपर्छ ?

(घ) असल मित्रमा हुनुपर्ने गुणहरू केके हुन् ?

(ङ) कस्ता व्यक्तिहरूसँग मित्रता गाँस्नुहुन्न ?

९. **व्याख्या गर :**

मित्रतामा त दिदीबहिनीको जस्तो नि:स्वार्थ भावना, आमाको जस्तो ममतापूर्ण माया एवम् वुबाको जस्तो प्रेरक चरित्र हुनुपर्छ ।

१०. आशय नबिग्रने गरी पाठको तेस्रो अनुच्छेदलाई छोट्याएर लेख ।

११. 'असल मित्र' शीर्षक राखी यस प्रबन्धलाई आवश्यक हेरफेर गरी पुनर्लेखन गर ।

१२. मित्रताको आफ्नै शब्दमा वर्णन गर ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

(क) 'परोपकार' शीर्षकमा प्रबन्ध लेख ।

(ख) आफूलाई 'असल मित्र' का रूपमा चिनाउने गरी एउटा प्रबन्ध लेख ।

व्याकरण

१. उदाहरण हेरी वाक्यको ढाँचा परिवर्तन गर :

उदाहरण म टोपी किन्छु ।

मद्वारा टोपी किनिन्छ ।

(क) राम किताब पढ्छ ।

(ख) सीता गीत लेख्छे ।

(ग) किसान खेत खन्छन् ।

(घ) रीता चिया पिउँछे ।

(ङ) पसले नुन बेच्छन् ।

(च) बाबुराम पाठ पढ्छ ।

(छ) तिमी पैसा माग्छौ ।

(ज) श्याम हलो जोत्छ ।

(झ) मीना लुगा धुन्छे ।

(ञ) हामी सिनेमा हेर्छौं ।

(ट) तिमी सामान किन ।

(ठ) म राम्ररी पढ्छु ।

(ड) बहिनी सुती ।

(ढ) भाइ पढदै छ ।

२. पढ र बुझ :

(क) वाच्य भनेको भनाइ हो ।

(ख) जुन वाक्यमा कर्ता प्रमुख हुन्छ, त्यसलाई कर्तृवाच्य भनिन्छ । जस्तैः म चिठी लेख्छु । सीता गीत लेख्छे ।

(ग) जुन वाक्यमा कर्म प्रमुख हुन्छ, त्यसलाई कर्मवाच्य भनिन्छ । जस्तैः मद्वारा यो काम गरिन्छ । हामीद्वारा गीत गाइन्छ ।

३. तलको तालिकामा दिइएका कर्तृवाच्यका वाक्यलाई कर्मवाच्यमा र कर्मवाच्यका वाक्यलाई कर्तृवाच्यमा परिवर्तन गर :

कर्तृवाच्य	कर्मवाच्य
म यो काम गर्छु ।	हामीद्वारा यो काम गरिन्छ ।
गीता प्रदर्शनी हेर्छे ।	गीताद्वारा प्रदर्शनी हेरिन्छ ।

४. तालिका बनाई तल दिइएका क्रियापदलाई वाच्यको आधारमा अलगअलग लेख :

पढिन्छ, सुनिन्छ, भन्यो, बेच्यो, देख्यो, रोइन्छ

२१ मास्टरकी आमा

त्यस घरमा तीनजना जहान थिए - बाबु, आमा हरिमाया र छोरा हर्के । हर्के ६ वर्षको हुँदा अचानक उसको बाबु धनवीरको मृत्यु भयो । धनवीरकै कमाइको भरमा जेनतेन पालिएका दु:खी परिवारमा उसको मृत्युले **असह्य** वेदना र दु:ख थपिदियो । सम्पत्तिको नाउँमा पुगनपुग **एक हलको मेलो** पाखो बारी, एउटा थारो गाई र दुईओटा बाखाहरूबाहेक त्यस परिवारमा अरू केही थिएन । **बनिबुतो, मेलापात** गरी जोडेको दुई बूढाबूढीको पाखुरीको कमाइ नै उनीहरूको नगद सम्पत्ति थियो । अब लोग्नेचाहिँको मृत्युले बालक छोरो हुर्काउन र आफू पनि बाँच्नका लागि कमाइ गर्ने भार एक्लो हरिमायाका टाउकामा थुपारिदियो । बालक छोरो, आफू एक्ली आइमाई, हरिमायाले हुन सम्मको दु:ख पाइन् । हरिमायाको दु:ख उनैसँग रह्यो । आखिर जे भए पनि, जस्तै दु:ख र कष्ट आइलागे पनि हरिमायाले दु:ख र कष्टलाई आँसु पिएर दबाउँदै छोराको मुख हेरेर दिन बिताउँदै गइन् । समय बित्दै गयो । समयसँगै हरिमायाको हृदयबाट लोग्नेको मृत्युले पैदा गराएका **वेदना** पनि कमकम हुँदै गयो ।

असह्य	=	सहन नसकिने
एक हलको मेलो	=	दुइटा गोरु (एक हल) ले जोतिसक्ने जमिन
बनिबुतो	=	अर्काको काम गरी अन्न(ज्याला) लिने काम
मेलापात	=	अर्काले आफ्नो काम गरिदिएबापत आफूले पनि कामै गरिदिने काम
वेदना	=	भित्री पीडा

अब हरिमाया जसरीतसरी छोरो हुर्काउनपट्टि लागिन् । त्यही त हो नि छोरो हुर्केर कमाइ गर्ने होला, आफ्ना हातखुट्टा लाग्न छोडेपछि बुढेसकालमा पाल्ला भन्ने मीठो आशा सबै बाबुआमालाई हुन्छ । त्यसमा पनि हरिमायाको लागि आफ्नो एक मात्र सन्तान हर्के **धनमाथिको रातीगेडी** नै थियो ।

टुहुराको दिन एकपटक अवश्य फर्कन्छ भन्ने सम्झेर हरिमाया आफैँ आफ्नो चित्त बुझाउँथिन् । यसप्रकारले दिनहरू बित्दै थिए ।

हर्के पनि अब १६ पुगेर १७ वर्षको लाग्यो । ओठमाथि जुँगाको रेखी बसे । उसको जीउडाल पनि सलक्क परेको निकै लायकको थियो । जीउडाल मात्र होइन, उसको स्वभाव पनि बडो **मिजासिलो** थियो । देख्ने मान्छेहरूलाई ऊ टुहुरो जस्तो लाग्दैनथ्यो । हर्केले हुर्केर आमालाई निकै **पालो** पनि दियो । अब वरिपरिका छरछिमेकीहरू हरिमायालाई निकै सुखी देख्थे र भन्थे, "जति दुःख खेप्नु खेप्यौ, अब तिम्रा दिन फर्के ।" हुन पनि छोरा हुर्काएपछि उनले धेरै सुख पाएकी थिइन् । गाउँलेका कुरा सुनेर हरिमाया भित्रदेखि खुसी हुँदै भन्थिन्, तिमीहरूकै भरले यत्तिको पारेँ । अब यसको बिहे गरेर एउटी बुहारी भित्र्याउन पाए मर्दा पनि सजिलै सास जाने थियो ।

हरिमाया यस्तै मीठामीठा कल्पना गर्दै थिइन् । हर्केको मनमा चाहिँ दुईचार वर्ष परदेश गएर दुईचार पैसा कमाउने र यसो अक्षरसम्म चिन्न पाए हुन्थ्यो भन्ने विचार उठ्न लागेको थियो । यस्ता विचार मनमा उठ्नेबित्तिकै बूढी हुन लागेकी एक्ली आमाको भित्रदेखि माया लागेर आउँथ्यो । अनि झट्टै कतै हिँडिहाल्न पनि सक्तैनथ्यो । कहिल्यै घर छोडेर नहिँडेको हर्केलाई कहाँ जाने र के गर्ने भन्ने कुरा केही थाहा थिएन । दार्जिलिङ, आसाम, दिल्ली, काठमाडौँ आदिको कुरा त उसले निकै सुनेको थियो तर यतै जाने भनेर आँट गर्नचाहिँ उसले सकेको थिएन ।

धनमाथिको रातीगेडी	=	सम्पत्तिभन्दा बढी मूल्य भएको र सुन्दर
मिजासिलो	=	राम्रो बानीव्यहोरा भएको
पालो	=	पटक, खेप

एकदिन बिहान अचानक गाउँघरमा **खैलाबैला** मच्चियो । गाउँका दुईतीनजना अरू केटाहरूसँग हर्के पनि राति नै भागेर हिँडेछ । यो कुरा थाहा पाएपछि हरिमायालाई खपिसक्नुभएन । उनले यो संसार अँध्यारो देख्न थालिन् । जतिसुकै दुःख र पीर आइपरे पनि उनले फेरि पनि खप्नै पर्‍यो । एकपछि अर्को आशाको त्यान्द्रोमा झुन्डिएर मान्छे बाँच्दो रहेछ । छोरो हुर्काउन कति वियोग सहेर बसेकी, दुःख खपेकी र आँसु पिएर बाँचेकी हरिमाया हुर्किएको एक मात्र छोराले चटक्क छोडेर परदेश लाग्दा पनि माझघरे लाहुरे माहिलो, तल्लाघरे हवल्दार, खत्री जेठो सबै नै एकदिन आएको सम्झेर आफ्नो छोरो पनि एकदिन अवश्य फर्केर आउनेछ भन्ने आशाले दिन बिताउन थालिन् ।

दिन बित्न केही बेर लाग्दो रहेनछ । हर्केले घर छोडेर हिँडेको पनि सात पुगेर आठ वर्ष लागेछ । छोरो फर्केर आउला भन्ने आशा गरेर बसेकी हरिमाया अब घरीघरी निराश भएर धुरुधुरु रुन्थिन् । आफ्नो अभागी र दुःखी कर्मलाई धिक्कार्दथिन् । एकदिन हरिमाया खानपिन गरेर सुत्ने तरखर गर्दै थिइन् । बाहिर कसैको आवाज सुनियो । आवाज अस्पष्ट भए पनि लोग्ने मान्छेको हो भनेर स्पष्ट चिनियो । हरिमायाले भित्रैबाट "को हँ !" भनेर सोधिन् । यति वेलासम्ममा ढोका खुलिसकेको थियो । हरिमाया हर्षले गद्‌गद् भएर **अवाक्** भइन् । उनका आँखाबाट हर्षका आँसु बर्बरी झर्न लागे । त्यो आउने मान्छे उही हर्के थियो, हरिमायाको धनमाथिको रातीगेडी । आमाका आँखामा आँसु देखेर हर्केका आँखा पनि रसाएर आए । हत्तपत्त आँसु पुछ्दै हर्केले आमालाई ढोगिदियो । झन् हरिमाया त पहिलेको कुरा सम्झेर साँच्चै रुन थालिन् । हर्केले आमालाई सम्झायो । हरिमायाले खाना बनाएर छोरालाई खुवाइन् । धेरै बेरसम्म आमाछोरा बसेर गन्थन गरे । घरबाट हिँडेदेखिका सबै कुरा हर्केले आमालाई सुनायो । भोलिपल्ट बिहान हर्के आएको कुरा गाउँभरि थाहा भयो । घरबाट हिँडेपछि हर्के काठमाडौँ पुगेर विद्यालयमा भर्ना भई पढ्न थालेछ र पछि आई.ए पनि पास गरेछ भन्ने कुरा पनि सबैतिर थाहा भयो ।

हिजोआज हर्के गाउँकै विद्यालयमा मास्टर भएको छ । उसलाई सबै जना हर्कबहादुर मास्टर भन्दछन् र हरिमायालाई मास्टरकी आमा ।

खैलाबैला = होहल्ला
अवाक हुनु = बोल्न नसक्नु

अभ्यास

१. तलका शब्द शुद्धसँग उच्चारण गर :

मास्टर, असह्य, हृदय, भित्र्याउन, त्यान्द्रो, हत्तपत्त

२. अर्थ लेखेर वाक्यमा प्रयोग गर :

असह्य, थारो, परदेश, हर्ष, बनिबुतो

३. तलका टुक्कालाई अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :

आँसु पिउनु, मुख हेर्नु, धनमाथिको रातीगेडी, दिन फर्कनु, तरखर गर्नु, खपिनसक्नु हुनु

४. सच्याएर कापीमा सार :

घनबीर, मिझासिलो, पर्देष, अस्पष्ट, काठमाडौ

५. एक वाक्यमा उत्तर देऊ :

(क) धनवीरका परिवारमा कतिजना थिए ?

(ख) धनवीरको सम्पत्ति के थियो ?

(ग) हरिमायाका लागि हर्के कस्तो थियो ?

(घ) हर्के किन हिँडिहाल्न सक्दैनथ्यो ?

(ङ) कोको गाउँ फर्किएर आए ?

(च) हर्के कति वर्षमा घर फर्केर आयो ?

(छ) हर्के घर छोडेर कहाँ गयो ?

६. छोटो उत्तर देऊ :

(क) हर्के कसरी टुहुरो भयो ?

(ख) हरिमायाले कस्तो दुःख पाइन् ?

(ग) हर्के किन घर छोडेर भाग्यो ?

(घ) घर छोडेपछि हर्केले के गऱ्यो ?

(ङ) यो कथा पढेर तिमीले के सिक्यौ ?

७. व्याख्या गर :

एकपछि अर्को आशाको त्यान्द्रोमा झुन्डिएर मान्छे बाँच्दो रहेछ ।

८. हर्केले घर छोड्नुपर्ने कारण के थियो र उसले त्यो कसरी पूरा गऱ्यो ?

९. 'मास्टरकी आमा' कथामा हर्केले गरेको उन्नतिको चर्चा गरिएको छ। तिम्रो छरछिमेकमा पनि यस्तै मान्छे भए उनको बारेमा रमाइलो कथा बनाएर कक्षामा सुनाऊ ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

(क) तल दिइएका बुँदाका आधारमा एउटा कथा बनाऊ :

भगवान् शिवका गणेश र कुमार नामका दुई छोरा हुनु ... उनीहरू सधैं मिल्नु तर एकदिन झगडा पर्नु ... झगडा मिलाउन शिवले विशेष जुक्ति सोच्नु ... गणेश र कुमारलाई सुमेरु पर्वत घुम्न पठाउनु ... छिटो आइपुग्ने ठूलो मानिने घोषणा हुनु ... कुमार मुजुरमा चढेर उड्नु ... गणेशले शिव र पार्वतीलाई नै सुमेरु मानेर घुम्नु ... बुद्धिले काम गर्ने गणेशको जित हुनु ।

(ख) 'मास्टरकी आमा' कथामा हर्के घर छोडेर नभागेको भए के हुन्थ्यो ? आफ्ना तर्क दिएर अर्को कथा बनाऊ ।

व्याकरण

१. तलका वाक्यमा कर्ता र कर्मकारक छुट्याऊ :

(क) धनवीरको मृत्यु भयो ।

(ख) हर्के मिजासिलो थियो ।

(ग) छरछिमेकीहरू हरिमायालाई निकै मिहिनेती देख्थे ।

(घ) हरिमायाले संसार अँध्यारो देख्न थालिन् ।

(ङ) उनी दुःखी कर्मलाई धिक्कार्थिन् ।

२. तलका खाली ठाँउमा मिल्ने विभक्ति भर :

(क) हरिमाया ..... दुःख र कष्ट सहिन् ।

(ख) हर्केले हरिमाया ..... रुवायो ।

(ग) हरिमाया हर्ष ..... गद्गद् भइन् ।

(घ) हर्केले हरिमाया ..... पैसा पठायो ।

(ङ) हर्के काठमाडौँ ..... फर्कियो ।

(च) आमा ..... चित्त कहाँ सानो हुन्छ र ?

(छ) त्यस घर ..... तीनजना जहान थिए ।

३. 'मास्टरकी आमा' पाठबाट कर्ताकारक प्रयोग भएका वाक्य टिपी शिक्षकलाई देखाऊ ।

२२ लिओनार्दो दा भिन्ची

लिओनार्दो दा भिन्चीको जन्म सन् १४५२ मा फ्लोरेन्सको एउटा गाउँमा भएको थियो । उनका पिताको नाम सर पियरो दा भिन्ची थियो । लिओनार्दो दा भिन्ची सानैदेखि प्रकृतिको रमणीय वातावरणमा रमाउन औधी रुचाउँथे । पहाडका चुचुरामा पुगी आकाशतिर हेर्नु, हरिया वनजङ्गलतिर घन्टौं मुग्ध भई हेरिरहनु, बगैंचाका फूलहरू हेरी मोहित भइरहनु उनको **दिनचर्या** नै बनेको हुन्थ्यो । **प्रकृति**को काखमा बसी नदीनाला, चराचुरुङ्गी र बादलको अवलोकन गर्नु तथा बोटबिरुवा र बरबगैंचाबाट शीतल हावामा आनन्द लिनु उनको जीवनको अभिन्न अङ्गजस्तै बनेको थियो । उनले प्रकृतिरूपी शिक्षकबाट धेरै कुरा सिके । प्रकृतिमा हुने परिवर्तनलाई नियाल्दानियाल्दै कुनै वस्तुलाई विभिन्न दृष्टिकोणले हेर्न सक्ने खुबी लिओनार्दो दा भिन्चीमा विकसित भएको थियो । प्रकृतिबाट सिकेको ज्ञान उनका लागि ठूलो **वरदान** भयो, फलस्वरूप लियोनार्दो दा भिन्ची बहुमुखी प्रतिभा भएका महान् वैज्ञानिक बन्न पुगे ।

भिन्ची सानैदेखि उफ्रिने र दौडिने खेलहरू खेल्न मन पराउँथे । उनी आफ्ना साथीहरूका **जमात**मा सबभन्दा बढी उफ्रन सक्थे । शारीरिक दृष्टिले पनि उनी अरूहरूका तुलनामा हृष्टपुष्ट र बलिया थिए । सङ्गीतमा उनको ज्यादै अभिरुचि थियो । आफैंले बनाएको बाँसुरीमा मीठामीठा धुन बजाएर उनी सबैलाई छक्क र लठ्ठ पारिदिन्थे ।

दिनचर्या = दिनभरि गरिने सबै काम, नित्यकर्म
प्रकृति = पृथ्वी, जल, तेज, वायु र आकाशको विभिन्न रूप, गुण र विशेषता
वरदान = देवता वा गुरुले कार्यसिद्धिका लागि दिने आशीर्वाद
जमात = समूह

लिओनार्दो दा भिन्ची हुने बिरुवाको चिल्लो पात भनेजस्तै सुरुदेखि नै **होनहार** व्यक्तिका रूपमा देखा परे । विभिन्न वस्तुहरूका बारेमा धेरै जानकारी लिऊँ भन्ने भावना उनमा सदैव रहन्थ्यो । कुनै पनि विषयवस्तुको गहिराइमा पुगेर अध्ययन गरेको खण्डमा त्यस विषयमा नयाँनयाँ कुराहरूको जानकारी हुन्छ भन्ने उनको विचार थियो । कुनै विषयवस्तुका सम्बन्धमा जानकारी राख्नुपरेमा त्यसबारेमा उनी त्यसको सूक्ष्म अध्ययन गर्थे । त्यस किसिमको अध्ययनबाट जानकारी आएका सबै नयाँ कुराको उनी टिपोट गर्दै जान्थे र सम्भव भएसम्म ती कुराहरूलाई चित्रमा उतार्न पनि प्रयास गर्थे ।

एकदिन लिओनार्दो दा भिन्ची आकाशमा उडिरहेका चराहरूका बारेमा विचार गर्न थाले, "मानिस पनि चराजस्तै उड्न सके कस्तो हुन्थ्यो होला, के यो सम्भव होला त ?" लिओनार्दोले मानिस पनि उड्न सक्ने वायुयानको कल्पना गरे र त्यसको रेखाचित्र बनाए । आकाशमा **वायुयान** उडाउने उनको त्यो विचार करिब ४०० वर्षपछि मात्र साकार भयो । आज मानिसहरू वायुयानहरूबाट आकाशमा **विचरण** गर्न समर्थ छन् । केही घण्टामै विश्वका कुनाकुनामा पुग्न सक्ने सफलता आजका मानिसलाई मिलेको छ । यसको श्रेय भने लिओनार्दोलाई नै जान्छ । उनले **परिकल्पना** नगरेका भए यति छिटो वायुयानको विकास हुन सक्तैनथ्यो ।

लिओनार्दोको सबभन्दा रुचिको विषय चित्रकला नै थियो । उनका बुबा पियरो दा भिन्चीले पनि उनलाई तत्कालीन प्रसिद्ध कलाकार आन्द्रा देल बोरेसियोसँग अध्ययन गर्ने व्यवस्था मिलाइदिए । दा भिन्चीको चित्रकलामा गहिरो अभिरुचि देखेपछि गुरुले पनि उनलाई सक्दो मद्दत गरे । एकपटक गुरु बोरेसियोले आफूले रोजेको विषयमा अति आकर्षक चित्र बनाउन आफ्ना सबै शिष्यहरूलाई भने । लिओनार्दो पनि गुरुपरीक्षा मानी चित्र बनाउन तयार भए । त्यतिखेर उनले एउटा देवदूतको चित्र बनाए । हृष्टपुष्ट शरीर र मुसुक्क हाँसेको अनुहारको त्यो तस्बिर साँच्चिकै कलाको **बेजोड** नमुना थियो । गुरु बोरेसियो चित्र हेरी तीनछक्क परे

होनहार = भविष्यमा योग्य बन्ने खालको

वायुयान = हावामा उड्ने यन्त्र, विमान

विचरण = घुम्ने काम, डुल्ने कार्य, कुनै विषयमा गरिने चिन्तन

परिकल्पना = पछि हुन सक्ने कुराको अड्कल वा धारणा

बेजोड = अर्को जोडा नभएको

किनकि यति **चित्ताकर्षक** चित्रको उनले कल्पनासम्म पनि गरेका थिएनन् । यस परीक्षणबाट साँच्चिकै दा भिन्ची गुरुभन्दा पनि **सिद्धहस्त** रहेछन् भन्ने कुरा प्रमाणित भयो ।

भिन्चीको रुचि चित्रकलाबाहेक अरू विषयमा पनि थियो । उनी आविष्कारक, सङ्गीतकार, मूर्तिकार, सैनिक, इन्जिनियर, वैज्ञानिक, भवननिर्माता र भवन डिजाइनर पनि थिए । बहुमुखी प्रतिभा भएकै कारणले उनलाई 'विश्वपुरुष' भन्ने गरिन्छ ।

भिन्चीले लडाइँमा प्रयोग गरिने सैनिक हेलिकोप्टरको **डिजाइन** गरे । यति मात्र होइन, उनले भवननिर्माणका निमित्त ठूलाठूला ढुङ्गा उठाउन सजिलो हुने **क्रेन** पनि बनाए ।

भिन्चीको प्रतिभा चित्रकलामा बढी फस्टाएको छ । उनको 'अन्तिम रात्रिभोज' चित्र चित्रकला जगत्को बेजोड उपलब्धिका रूपमा रहन गएको छ । जिसस क्राइस्ट आफ्ना शिष्यहरूसँग रहेर भोज खाँदै गरेको अवस्थाको चित्रण यस चित्रमा छ । यो चित्र अति नै सजीव देखिन्छ । चित्रमा विशेष रूपले मानिसको अङ्ग र अनुहारलाई बडो चित्ताकर्षक किसिमले प्रस्तुत गरिएको छ । यो चित्र विश्वकै अमूल्य कलाका रूपमा चिनिन्छ ।

लिओनार्दोको चित्रकलाको अर्को बेजोड नमुनाको रूपमा 'मोनालिसा' चित्र रहेको छ । यो चित्र उनले ५१ वर्षको उमेरमा बनाएका थिए ।

मोनालिसा हरेक दिन आउँथिन् र घन्टौँसम्म भिन्चीका अगाडि बसिरहन्थिन् । लिओनार्दो उनलाई हेर्दै चित्र कोर्दथे । तीन वर्षको कठिन साधनापछि मात्र यो चित्र पूर्णरूपले तयार भएको थियो । यो चित्रमा मोनालिसाको रहस्यमय मुस्कान र विचित्र ढङ्गले लट्ठिएका आँखालाई नै विशेष रूपले उल्लेख गरिएको छ । यो चित्र एकचोटि हेरेपछि फेरि पनि हेरिरहौँ जस्तो लागिरहन्छ । यो विश्वविख्यात चित्र पेरिसको **कलाकृति सङ्ग्रहालय** लुभ्र दरबारमा बडो महत्त्वका साथ सुरक्षित राखिएको छ ।

चित्ताकर्षक	=	मनलाई आकर्षण गर्ने, मनलाई छुने
सिद्धहस्त	=	पोख्त, सिपालु
डिजाइन	=	कुनै वस्तुको बनोट वा त्यसको ढाँचा
क्रेन	=	गह्रौँ साधनलाई एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा उठाएर राख्न सक्ने ठूलो यन्त्र
कलाकृति	=	कलाकारद्वारा निर्मित रचना
सङ्ग्रहालय	=	प्राचीन महत्त्वका वा दुर्लभ वस्तुहरू बटुलेर राख्ने घर

लिओनार्दो दा भिन्चीले **विज्ञानप्रविधि** र कलाकृतिका दुवै क्षेत्रमा उत्तिकै योगदान दिएका छन् । उनले विज्ञानका क्षेत्रमा प्रशस्त **अनुसन्धान** गर्ने मार्ग देखाइदिएका छन् । त्यस्तै कलाक्षेत्रमा नवीन सिर्जनातर्फ लागिरहने प्रेरणा दिएका छन् । उनको मृत्यु सन् १५१९ मा भयो । उनीजस्ता महान् विश्वपुरुषको **स्मरण** यो संसारमा सदैव भइरहनेछ ।

विज्ञानप्रविधि = भौतिक विषयका सिद्धान्तसँग सम्बन्धित पद्धति वा सीप

अनुसन्धान = कुनै कुरा खोज्ने वा पत्तो लगाउने काम

स्मरण = सम्झना

अभ्यास

१. **तलका शब्दहरूलाई शुद्धसँग उच्चारण गर :**

प्रेरणा, दृष्टिकोण, वायुयान, विश्वविख्यात, सम्भव, श्रेय

२. **पाठको पहिलो अनुच्छेद प्रस्टसँग पढेर कक्षाका सबै साथीलाई सुनाऊ ।**

३. **दिइएका शब्दको अर्थ लेखी वाक्यमा प्रयोग गर :**

शिक्षक, महान्, जमात, विकास, साकार, मुग्ध, सूक्ष्म, शिष्य, आविष्कारक, सजीव

४. **तालिकाबाट वाक्य बनाऊ :**

यस चित्रकलालाई विश्वकै	अमूल्य निधि अमूल्य रचना अमूल्य कला अमूल्य सिर्जना अमूल्य सम्पत्ति अमूल्य कृति	बुझी मानी ठानी जानी	सुरक्षित संरक्षित सङ्गृहीत	गरिएको छ ।

५. **सच्याएर कापीमा सार :**

सँगीत, पर्योग, देबदुत, अबीरूची, रिस्टपुस्त

६. **तलका उखानको अर्थ र आशय बुझी उदाहरणका आधारमा वाक्यमा प्रयोग गर :**

उखान	आशय	प्रयोग
हुने बिरुवाको चिल्लो पात	जो मानिस पछि गएर महान् हुन्छ ऊ सानैदेखि असल हुन्छ ।	हुने बिरुवाको चिल्लो पात भनेझैँ रामे अहिलेदेखि नै असल छ ।
नाच्न नजान्ने आँगन टेढो	आफूले गर्न नजान्ने अरूलाई दोष दिने ।	रमेशलाई जति लेख्न आउँदैन उति ऊ नाच्न नजान्ने आँगन टेढो भनेझैँ कलमलाई दोष दिन्छ ।
जस्तालाई त्यस्तै	मिल्दो व्यवहार गर्नु ।	बगलीमाराले श्यामेको खल्तीबाट पैसा झिक्यो, जस्तालाई त्यस्तै भनेझैँ श्यामेको पालो पनि उसलाई पुलिसकहाँ बुझाइदियो ।
अकबरी सुनलाई कसी लाउनुपर्दैन ।	असल वस्तुलाई सिँगार्नुपर्दैन ।	
एक हातले ताली बज्दैन ।	एकोहोरो कुनै काम हुन्न ।	
घाँटी हेरी हाड निल्नु	क्षमताअनुसारको काम गर्नु	
जति जोगी आए पनि कानै चिरेका	सबै उस्तै, काम नदिने	
दुवै हातमा लड्डु	दुवैतिरबाट लाभ	

७. **पाठको तेस्रो अनुच्छेद शिक्षकले पढेको सुन र त्यसको सँगसँगै ती कुरा कापीमा लेख ।**

८. **एक वाक्यमा उत्तर देऊ :**

(क) लिआनार्दो दा भिन्ची कसरी दिन बिताउँथे ?

(ख) कुनै विषयवस्तुका सम्बन्धमा जानकारी राख्न भिन्ची के गर्थे ?

(ग) वायुयानको विकासपूर्व भिन्चीले कस्तो कल्पना गरेका थिए ?

(घ) भिन्चीको रुचि केकेमा थियो ?

९. **छोटो उत्तर देऊ :**

(क) बाल्यकालमा लिओनार्दोको रुचि केके कुरामा थियो ?

(ख) लिओनार्दोको कुन कल्पनाले साकार रूप लियो ?

(ग) उनलाई विश्वपुरुष किन भनिएको हो ?

(घ) "अन्तिम भोज" चित्रमा के देखाइएको छ ?

(ङ) मोनालिसाको चित्रका बारेमा वर्णन गर ।

(च) लिओनार्दोको जीवनीबाट के प्रेरणा पाउन सकिन्छ ?

१०. **सप्रसङ्ग व्याख्या गर :**

कुनै पनि विषयवस्तुको गहिराइ पुगेर अध्ययन गरेको खण्डमा त्यस विषयमा नयाँनयाँ कुराहरूको जानकारी हुन्छ ।

११. **तलको अनुच्छेद पढ, बुझ अनि सार:**

मानिसको स्वभाव जिज्ञासु हुन्छ । उसले आफ्ना वरिपरिको धरती, आकाश, पहाड, चराचुरुङ्गी, पशु, किराफट्याङ्ग्रा सबै देखेको हुन्छ । जिज्ञासु मानिसले यी सबै कुराहरूको रहस्य बुझ्न खोज्छ । मानिसले माछालाई सजिलैसँग पौडेको देख्छ, आफू त्यसरी पौडन सक्तैन । काठ पानीमा उत्रन्छ, ढुङ्गा डुब्छ । मानिसले आफैँलाई प्रश्न गर्न थाल्छ । किन उत्र्यो ? किन डुब्यो ? किन डुबेन ? रित्तो बाटा, खड्कुलो आदि पानीमा किन उत्रन्छ ? यस्ता अनेक सवालहरूको जवाफ खोज्दाखोज्दै आखिरमा डुङ्गा, जहाज बनाउन सफल हुन्छ । चरा उडेको देखेर हवाईजहाज बनाउन सक्छ । यी सबको कारण तीखो बुद्धि हो, नयाँनयाँ कुरा जान्न खोज्ने उसको स्वभाव हो, सधैँ उन्नति गर्दै जाने उसको इच्छा हो ।

१२. **"लिओनार्दोमा बहुमुखी प्रतिभा थियो" यस भनाइलाई पाठका आधारमा पुष्टि गर ।**

सिर्जनात्मक अभ्यास

तिमीले चिनेजानेका कुनै व्यक्तिको रोचक जीवनी तयार पारेर शिक्षकलाई देखाऊ ।

१. पढ र बुझ :

पारिभाषिक-प्राविधिक शब्द भन्नाले खास प्रयोग क्षेत्रसँग सम्बन्धित र निश्चित अर्थबोध हुने शब्द हुन् ।

पारिभाषिक शब्दको सम्बन्ध परिभाषासित हुन्छ । जस्तैः प्रवक्ता, शिलान्यास आदि ।

प्राविधिक शब्दको सम्बन्ध प्रविधिसित हुन्छ । जस्तै : ट्रलिबस, भू-उपग्रह आदि ।

नेपाली भाषामा पारिभाषिक र प्राविधिक शब्द झन्डै समानार्थी रूपमा प्रयोग हुँदै आएका छन् ।

२. तालिका पढ र सार :

पारिभाषिक शब्द	**सन्दर्भगत प्रयोग**
रेखाचित्र	लियोनार्दो ठूलठूला भवन बनाउनुअघि रेखाचित्र कोर्दथे ।
उपकरण	विविध वैज्ञानिक उपकरणका आविष्कारले मानिसको जीवन त्यति कष्टप्रद रहेन ।
अभिलेख	पुराना अभिलेखहरूबाट इतिहासको ज्ञान हुन्छ ।
आशुकवि	हाम्रा आशुकवि शम्भुप्रसाद ढुङ्गेल हुन् ।
प्राविधिक शब्द	**सन्दर्भगत प्रयोग**
कम्प्युटर	वैज्ञानिक युगको ठूलो उपलब्धिको रूपमा कम्प्युटरलाई लिन सकिन्छ ।
क्षेप्यास्त्र	मानिस विज्ञानको विकाससँगसँगै क्षेप्यास्त्रको विनाश पनि भोग्दै छ ।

३. शिक्षकको सहयोगमा पाठबाट परिभाषिक तथा प्राविधिक शब्द सङ्कलन गरी तिनलाई वाक्यमा प्रयोग गर ।

२३ चलचित्र हेर्दाको पहिलो अनुभव

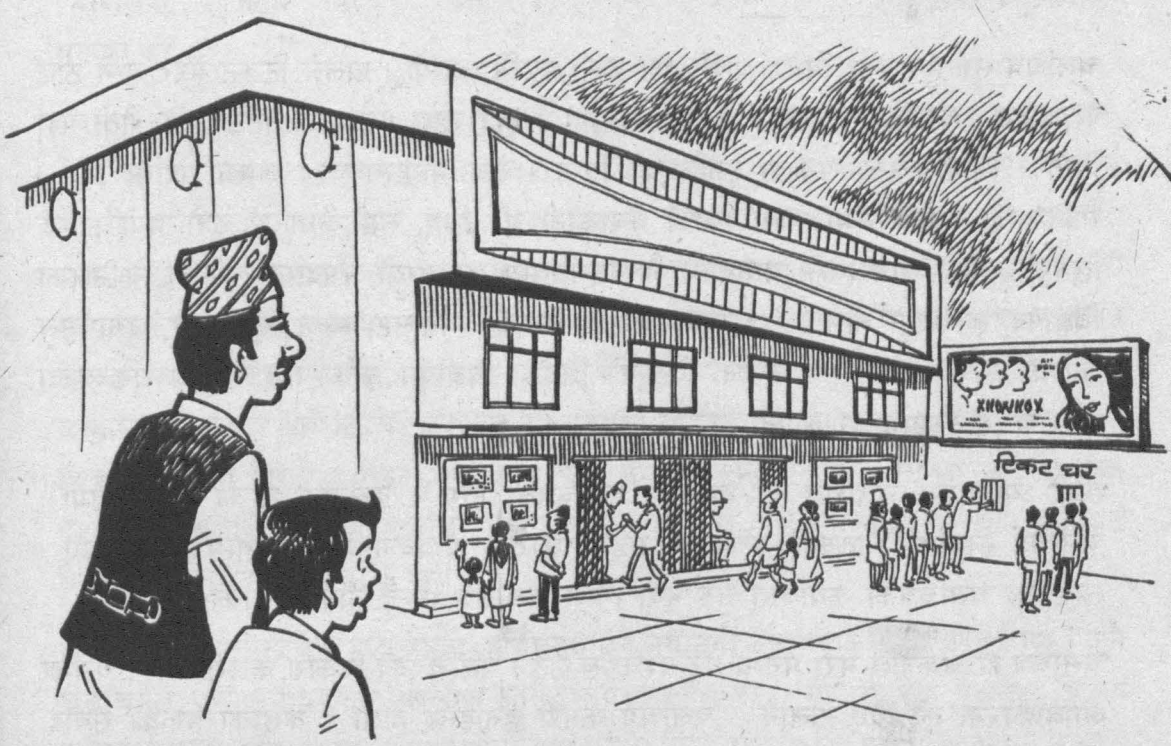

कुरो धेरै पहिलेको होइन । म बुबासँग सहर गएको थिएँ । बुबाले **चलचित्र** हेर्ने विचार गर्नुभयो । मैले पनि चलचित्र हेर्ने अवसर अझसम्म पाएको थिइनँ । म बुबाको पछिपछि चलचित्र भवनतिर लागेँ । चलचित्र भवनमा ठूलाठूला पोस्टर र चित्रहरू टाँसिएका थिए । त्यहाँ मानिसहरूको भिड थियो । चलचित्र भवनको मूलढोकासँगैको झ्यालमा मानिसहरू लाम लागेका थिए । त्यहाँ चलचित्र हेर्न टिकट किन्नुपर्दो रहेछ । बुबा त्यही लाममा लाग्नुभयो । मचाहिँ चलचित्रका विभिन्न चित्रहरू हेर्न थालेँ ।

चलचित्र = चल्ने चित्र, सिनेमा, फिल्म

पर्दा = चलचित्र देखाउँदा छाया पार्न टाँसिएको ठूलो आकारको कपडा

केही समयपछि टिकट दिने झ्याल खोलियो । मानिसहरू आफ्नो पालो आएपछि टिकट किन्दै गए । बुबाले पनि आफ्नो पालो आएपछि टिकट किन्नुभयो । मेरो हातमा टिकट परेपछि म टिकट पढ्न थालें । टिकटमा सिनेमा हलको नाम, श्रेणी, मनोरञ्जन कर र पैसा आदि लेखिएको रहेछ ।

चलचित्र सुरु हुन पन्ध्र मिनेट बाँकी हुँदा हामी हलभित्र पस्यौं । पालेले टिकट हेरेर बस्ने ठाउँ देखाइदिए । चलचित्र भवनभित्र त अर्कै संसार पो हुँदो रहेछ । हाम्रा अगाडि ठूलो, सेतो पर्दा थियो । त्यहाँ हलुका प्रकाश फिँजिएको थियो । सबै मानिसहरूका आँखा पर्दामा थिए । मानिसहरू एकआपसमा सानो स्वरले कुराकानी गर्दै थिए, त्यतिकैमा अँध्यारो भयो । एक छिनपछि मीठो लोकधुनले वातावरण नै सङ्गीतमय हुन पुग्यो । पर्दामा विभिन्न किसिमका **विज्ञापन**हरू देखिन थाले । विज्ञापनमा होटेल, बिस्कुट, चकलेट, स्कुल, **सूचीकार**, लुगापसल आदिका बारे जानकारी र सूचना दिइएको थियो । विज्ञापन सकिएपछि राष्ट्रिय धुन बज्दा सबैजना स-सम्मान आ-आफ्ना ठाउँमा उठे ।

हामी ध्यानपूर्वक चलचित्र हेर्न थाल्यौं । चलचित्रको नाम र कलाकारहरूका नाम देखियो । चलचित्र **निर्माता**, गीतकार, **निर्देशक**, सङ्गीतकार र गायकगायिकाका नाम पनि देखिए । त्यसपछि चलचित्रको कथावस्तु सुरु भयो । त्यो चलचित्र झन्डै तीन घण्टाको थियो ।

चलचित्र हेरिसकेपछि मेरा मनमा धेरै प्रश्नहरू उठे । चलचित्रको विकास कसरी भयो ? यसका **आविष्कारक** को थिए होलान् ? चलचित्र कसरी बनाइन्छ होला ? कलाकारहरूको संवाद, गीत, वर्षा, हुरी, मोटरको ओहोरदोहोर कसरी वास्तविक जस्तै हुन सकेको होला ? आदि ।

चलचित्रका बारेमा उठेका प्रश्नहरू बुबालाई सोधें । बुबाले सविस्तार बताइदिनुभयो । चलचित्रका सम्बन्धमा उठेका जिज्ञासाहरू सबै पूरा भए । चलचित्रका बारेमा बुबाले भन्नुभयो, "चलचित्र आज मानिसको मनोरञ्जनको साधन बन्न पुगेको छ । चलचित्र यो अवस्थामा विकसित हुन १०० वर्षभन्दा बढी समय लाग्यो । चलचित्रको विकासमा क्यामरा, फोटोग्राफी र **प्रोजेक्टर**ले ठूलो योगदान पुऱ्याएका छन् । सन् १८३० तिर घुम्ने चक्कामा चित्रहरू राखिन्थे र त्यसलाई

विज्ञापन = प्रचारप्रसार गर्ने काम
सूचीकार = लुगाफाटा सिउने व्यक्ति
निर्माता = निर्माण गर्ने, बनाउने
निर्देशक = निर्देशन दिने
आविष्कारक = नयाँ कुरा पत्ता लगाउने व्यक्ति
प्रोजेक्टर = सिनेमा, भी.डी.ओ., स्लाइड, बाइस्कोप आदि देखाउने यन्त्र

बेस्सरी घुमाउँदा चित्रहरू चलेका देखिन्थे । सन् १९०३ मा थमस एडिसनले **टेलिस्कोप** नामक यन्त्र बनाए । यस यन्त्रको सानो प्वालबाट चित्रहरू हेर्न सकिन्थ्यो । यसै क्रममा एडिसनले सन् १९०३ मा नै पहिलो चलचित्र बनाए । पछि थामस आरमथले प्रोजेक्टर निर्माण गरे । वर्षौंदेखिको वैज्ञानिक प्रयत्न र त्यसमा हुँदै गएको सुधारअनुरूप चलचित्रको विकास हुन सकेको हो ।"

"चलचित्रको निर्माणका लागि सर्वप्रथम कथा छनोट गरिन्छ । कथालाई संवादका रूपमा पुनः लेखिन्छ । उपयुक्त किसिमका कलाकारहरू छानिन्छन् । निर्देशकले कलाकारहरूलाई कसरी अभिनय गर्नुपर्छ भन्ने कुरा सिकाउँछन् । सङ्गीतकारले गीतसँगै मिल्ने सङ्गीत बनाइदिन्छन् । गायकहरूले गीत गाउँछन् । क्यामराम्यान अर्थात् छायाकारले तस्बिर खिच्छन् । यी सबै काम सकिएपछि **सम्पादक**हरू बसेर चलचित्रको सम्पादन गर्छन् । सम्पादकहरूले चलचित्र खिच्दा मिलेनमिलेको हेर्छन्, काँटछाँट गर्छन् । चलचित्र खिचेका रिलहरूलाई एउटा ठूलो डब्बामा राखिन्छ र प्रोजेक्टरले प्रकाशको माध्यमबाट चित्रहरू सिनेमाहलको पर्दामा देखाइदिन्छ । चित्रहरू पर्दामा देखिँदै जान्छन् भने ध्वनि पनि सँगसँगै सुनिँदै जान्छ । सिनेमा हेर्ने दर्शकले दृश्यका साथसाथै बोलेको आवाज पनि सुन्छन् ।" यसरी चलचित्रका सम्बन्धमा बुबाबाट मलाई धेरै कुराको जानकारी भयो ।

चलचित्रबाट मनोरञ्जन मात्र होइन, हामीलाई धेरै नयाँनयाँ कुराहरूको पनि ज्ञान हुन्छ । कुनै चलचित्रले भने अनावश्यक **अश्लील** गीत, झगडा, हिंसाजस्ता नकारात्मक पक्षलाई विशेष महत्त्व दिएको पनि पाइन्छ । समाजमा नसुहाउने किसिमका दृश्य पनि देखाइएको हुन्छ । त्यसैले चलचित्र हेर्न जानुअघि त्यस चलचित्रको विषयवस्तु कस्तो छ बुझ्नुपर्छ, नत्र चोक्टा खान गएकी बूढी झोलमा डुबेर मरी भनेझैं राम्रो चलचित्र हेर्न भनी जाँदा सित्तैमा पैसा र समयको नाश हुन्छ ।

टेलिस्कोप = टाढाका वस्तु ठूलो पारेर स्पष्टसँग देखाउन सक्ने यन्त्र
सम्पादक = काटछाँट गर्ने मान्छे, मिले नमिलेको हेरी मिलाउने व्यक्ति
अश्लील = लाजलाग्दो

अभ्यास

१. तलको अनुच्छेद शुद्धसँग सस्वरवाचन गर :

धेरैजसो मानिसको चाहना अरूले उसलाई बढी महत्त्व देओस्, उसको प्रशंसा गरोस् अथवा सराहना गरोस् भन्ने हुन्छ । प्रशंसाको लोभ कसलाई हुन्न ? साना-ठूला धनीगरिब जवान, बूढाबूढी सबै प्रशंसाकै लालसा राख्छन् । कुनै व्यक्तिले प्रशंसनीय अथवा सराहनीय काम गर्छ भने उसले आफन्तहरूबाट पनि प्रशंसा पाउने चाहना गर्नु अनुचित होइन । अनुचित त त्यति वेला हुन्छ, जब कसैको बेफ्वाँकमा प्रशंसा अथवा सराहना गर्ने काम हुन्छ । सबैभन्दा राम्रो त हामी कसैबाट हाम्रो प्रशंसा अथवा सराहना होस् भन्ने आशा एवम् अपेक्षा नै नगरौं किनकि हाम्रो प्रशंसनीय काम देखेर अरूलाई ईर्ष्या पनि हुन सक्छ र त्यस्तै कसैलाई प्रेरणा पनि हुन सक्छ । यो मानिसमा रहने सद्गुण र दुर्गुणमा भर पर्छ । दुर्गुणीका लागि ईर्ष्या हुन्छ । सद्गुणीका लागि प्रेरणाको बीज हुन सक्छ । ईर्ष्या बिर्सेर हामीले जहिले पनि प्रशंसनीय काम गर्नपट्टि लाग्नुपर्छ ।

२. तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर :

चलचित्र, राष्ट्रिय, प्रोजेक्टर, सित्तैमा

३. तलका वाक्यहरू पढ र रेखाङ्कित शब्दहरूको अर्थ भन :

(क) तपाईं कसलाई **पत्र** लेख्दै हुनुहुन्छ ?

(ख) प्राचीनकालमा **भोजपत्रमा** लेखिन्थ्यो ।

(ग) जग्गाको **कागजपत्र** कहाँ राखेका छौ ?

(घ) चक नभए **खरी**ले लेख्दा भइहाल्छ नि ।

(ङ) काठमाडौं टुँडिखेलको मध्यभागमा **खरी**को रूख थियो रे !

(च) गणित पढाउने मिस त ज्यादै **खरी** हुनुहुन्छ ।

(छ) म अविवेकी होइन, यो कुरो **साँचो** हो ।

(ज) भरे म घरमा हुन्नँ, बाहिर जाँदा **साँचो** लिएर जानू ।

(झ) इँटहरू एकनासका छैनन् । भट्टाको **साँचो** बेग्लाबेग्लै रहेछ क्यारे ।

(ञ) तपाईंका कुरा त सबै सुनें तर **चुरो**चाहिँ फेला परेन ।

(ट) भात त फर्र परेको रहेछ तर **चुरो**चाहिँ मरेको छैन ।

(ठ) हातमा एउटा **चुरो**सम्म पनि छैन ।

(ड) यो रूख धेरै पुरानो हो **चुरो** पसिसकेको छ ।

४. **तालिकाबाट वाक्य बनाऊ :**

चलचित्रहरूले	नैतिक सामाजिक सांस्कृतिक शैक्षिक बौद्धिक	पक्षहरूलाई	समेट्नुपर्छ ।

५. **तल दिइएका शब्दहरूलाई एउटै शब्दमा लेखी वाक्यमा प्रयोग गर :**

उदाहरण जो अभिनय गर्छ = **अभिनेता**

चलचित्रको सफलता अभिनेताको **अभिनय**मा भर पर्छ ।

जो कविता लेख्छ =

जो चित्र कोर्छ =

जो फोटो खिच्छ =

जो गीत गाउँछ =

जो विद्यालयमा पढाउँछ =

जो गीत लेख्ने काम गर्छ =

६. **उदाहरण हेरी तलका वाक्यहरूको ढाँचा परिवर्तन गर :**

उदाहरण हाम्रा चलचित्रहरूको प्रदर्शन हुनुपर्छ ।

हाम्रा चलचित्रहरू प्रदर्शित हुनुपर्छ ।

हाम्रा कलाकारहरूको परिचय हुनुपर्छ ।

हाम्रा गाउँहरूको विकास हुनुपर्छ ।

हाम्रा पाठ्यपुस्तकहरूको प्रकाशन हुनुपर्छ ।

हाम्रा कलाहरूको सुरक्षा हुनुपर्छ ।

७. **पाठको सातौँ अनुच्छेद पढेर चलचित्र कसरी तयार गरिँदो रहेछ भन्ने बारेमा साथीसँग छलफल गर :**

८. **एक वाक्यमा उत्तर देऊ :**

(क) म पात्र कोसँग चलचित्र हेर्न गयो ?

(ख) टिकटमा केके लेखिएको थियो ?

(ग) विज्ञापनमा केके बारेमा सूचना दिइयो ?

(घ) टेलिस्कोप कहिले बन्यो ?

(ङ) पहिलो चलचित्र कहिले बन्यो ?

(च) किन चलचित्र हुर्नपूर्व त्यसको विषयवस्तु विचार गर्नुपर्छ ?

९. **तल दिइएको पोस्टर पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर देऊ :**

क्र.सं.५५ बाल कल्याण कोषको सहयोगार्थ इन्द्रायणी सांस्कृतिक परिवार प्रस्तुत गर्छ

विविध सांस्कृतिक कार्यक्रम

इन्द्रायणी साँझ

कलाकारहरू : *भुवन जोशी, नरेशमान श्रेष्ठ, राधा श्रेष्ठ, तृप्ति के.सी. र साथीहरू*

स्थान : राष्ट्रिय सभा गृह

समय : साँझ ६ बजे

टिकट दर रु. ५०, २५ र १० मात्र *मिति : २०६०/१/९*

निर्माता : इन्द्रायणी सांस्कृतिक परिवार **निर्देशक : रन्जला उपाध्याय**

(क) यो कार्यक्रम कसको सहयोगार्थ कसले देखाउँदै छ ?

(ख) कार्यक्रमको नाम के हो ?

(ग) कार्यक्रममा के देखाइन्छ होला ?

(घ) **निर्देशक** र **विविध** शब्दको अर्थ भन ।

(ङ) उपर्युक्त शब्दहरूलाई वाक्यमा प्रयोग गर ।

(च) सांस्कृतिक शब्द कसरी बनेको हो ?

१०. **छोटो उत्तर देऊ :**

(क) चलचित्रको विकास कसरी भएको हो ?

(ख) चलचित्रको निर्माण गर्दा कुनकुन कुरामा ध्यान दिनुपर्ने रहेछ ?

(ग) कस्ता प्रकारका चलचित्रहरू हेर्नु बुद्धिमानी हुन्छ ?

(घ) चलचित्रबाट के कुराको ज्ञान हुन सक्छ ?

११. चलचित्रमा कथानक सुरु हुनुभन्दा पहिले प्रदर्शन गरिने क्रियाकलापको सूची बनाऊ ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

तिम्रो विद्यालयको सहयोगार्थ प्रस्तुत गरिने कार्यक्रमसम्बन्धी एउटा पोस्टरको नमुना बनाऊ ।

व्याकरण

१. तालिका पढ र सार अनि त्यस्तै अरू नयाँ शब्द थप :

पुरुषवाचक सर्वनाम	दर्शक अथवा निश्चयवाचक सर्वनाम	अनिश्चय वाचक सर्वनाम	प्रश्नवाचक सर्वनाम	सम्बन्धवाचक सर्वनाम	निजवाचक सर्वनाम
म	त्यो	कोही	को	जो	आफू
हामी	यो	केही	के	जसले	आफैं
तँ	ती	कतै	कुन	जुन	आफ्नो
तपाईं	त्यहाँ	काहीं	किन	जे	
ऊ, उनी, यिनी	यहाँ	जोसुकै	कहिले		
यी					

२. पढ र बुझ :

नामका सट्टामा आउने शब्दलाई सर्वनाम भनिन्छ ।

बोल्दा पुरुष अथवा स्त्री बुझिने सर्वनामलाई पुरुषवाचक सर्वनाम भनिन्छ, जस्तै : म, हामी, तँ, तिमी, तपाईं, यहाँ, ऊ, उनी आदि ।

नजिक अथवा टाढाका व्यक्ति अथवा वस्तुलाई तोकेर बताउनेलाई दर्शक वा निश्चयवाचक सर्वनाम भनिन्छ । जस्तै : त्यो, यो, ती, यी, त्यहाँ आदि ।

कुनै वस्तु अथवा व्यक्तिलाई तोकेर नबताउनेलाई अनिश्चयवाचक सर्वनाम भनिन्छ । जस्तै : कोही, केही, कतै, कुनै, जोसुकै आदि ।

कुनै वस्तु अथवा व्यक्तिका विषयमा प्रश्न व्यक्त गर्नेलाई प्रश्नवाचक सर्वनाम भनिन्छ । जस्तै : को, के, कुन, किन ? आदि ।

वाक्यका विषयमा सम्बन्धबोध हुनेलाई सम्बन्धवाचक सर्वनाम भनिन्छ । जस्तै : जो, जसले, जे, जुन आदि ।

आफ्नो बोध हुने र कर्ताका निमित्त सँगसँगै आउनेलाई निजवाचक सर्वनाम भनिन्छ । जस्तै : आफू, आफैँ आदि ।

३. **पाँच प्रकारका सर्वनामको प्रयोग गरी आफ्नो साथीको बयान गर ।**

४. **पाठमा भएका सर्वनाम शब्द सङ्कलन गरी सर्वनामका किसिमका आधारमा तिनलाई समूहमा विभाजन गर ।**

कक्षा ७ को गीत

हिमाल बोल्छ, पहाड बोल्छ, तराई बोल्दछ - २
पहरा बोल्छ, छहरा बोल्छ, नेपाल बोल्दछ
हिमाल बोल्छ, पहाड बोल्छ, तराई बोल्दछ
उन्नत हाम्रो सगरमाथा विश्वकै सिर हो - २
विश्वमा उच्च गौरव राख्ने नेपाली वीर हो
हिमाल बोल्छ, पहाड बोल्छ, तराई बोल्दछ - २
पहरा बोल्छ, छहरा बोल्छ, नेपाल बोल्दछ
हिमाल बोल्छ, पहाड बोल्छ, तराई बोल्दछ
पसिना देऊ, हृदय देऊ, उठाऊ नेपाल - २
तिमी नै आफू नउठेदेखि के उठ्छ हिमाल
हिमाल बोल्छ, पहाड बोल्छ, तराई बोल्दछ - २
पहरा बोल्छ, छहरा बोल्छ, नेपाल बोल्दछ
हिमाल बोल्छ, पहाड बोल्छ, तराई बोल्दछ
जनकको ज्ञान, सीताको शील, बुद्धको हृदय - २
नबिर्स आफ्ना पुर्खाको त्याग, साहस विजय
हिमाल बोल्छ, पहाड बोल्छ, तराई बोल्दछ - २
पहरा बोल्छ, छहरा बोल्छ, नेपाल बोल्दछ
हिमाल बोल्छ, पहाड बोल्छ, तराई बोल्दछ

नेपाल सरकार
शिक्षा मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर ।

मुद्रकः- जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड
सानो ठिमी, भक्तपुर ।